

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ



УРЕСПАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видас

Українська Видавнича Спілка
A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

*Published monthly by
Ukrainian Publishers*
ISSN: 0042-9422

No. 2 (563), February, 1995, Vol. XLVIII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Члени Редакційної Колегії:

*г-р А. Бегрій, проф. г-р Г. Васькович, проф. г-р С. Галамай,
ред. П. Дужий, ред. С. Караванський, ред. С. Квіт, н-ні мгр. О. Керзюк,
мгр. О. Коваль, проф. г-р В. Косик, проф. г-р О. Кушета, інж. В. Олеськів,
проф. г-р П. Цимбалістий, ред. М. Шатилов.*

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Тел.: 0171 607 6266

Факс: 0171 607 6737

*Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди
відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.*

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1995 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б. фр.	1200 б. фр.	250 б. фр.
Вел. Британія	ф. 30.00	ф. 16.00	ф. 3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н. м.	65 н. м.	12.50 н. м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

*Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на
адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.*

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського



ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І КУЛЬТУРНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 2 (563)

ЛЮТИЙ, 1995

Річник XLVIII

Зміст II-ої книжки

До питань державного будівництва

Оксана Гасюк: ЧЕЧЕНСЬКИЙ КОНФЛІКТ — ЦЕ НЕ ТІЛЬКИ ВНУТРІШНЯ СПРАВА РОСІЇ	131
Д-р Іван Білас: КОНЦЕПЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	133
В. Кульчицький-Гут: НОВИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК — РЕАЛЬНІСТЬ, ЧИ МІРАЖ?	143
Наталка Прудка: ВАЖЛИВІ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРЧІ ПИТАННЯ	154
Оксана Гасюк: ВАЖЛИВІ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНІ ПИТАННЯ УКРАЇНИ	160
Едіт Богацька: ДО ВАЖЛИВИХ ПИТАНЬ НАУКИ І ОСВІТИ В УКРАЇНІ	169
Святослав Караванський: ДО МОВИ З ДЕРЖАВНИМ МИСЛЕННЯМ	176

Володимир Жила: ВЛАДИКА ІВАН ПРАШКО (до 80-річчя з дня народження)	180
--	-----

Поезія, проза

Олекса Ющенко: З ВОГНЕННОГО ШЛЯХУ (поема)	182
Олександра Ковальова: ВИРІЙ (поема)	186

Галина Корбич: ОСТАННІЙ МОГІКАН У СЕЛІ ШЛЯХТОВА	189
---	-----

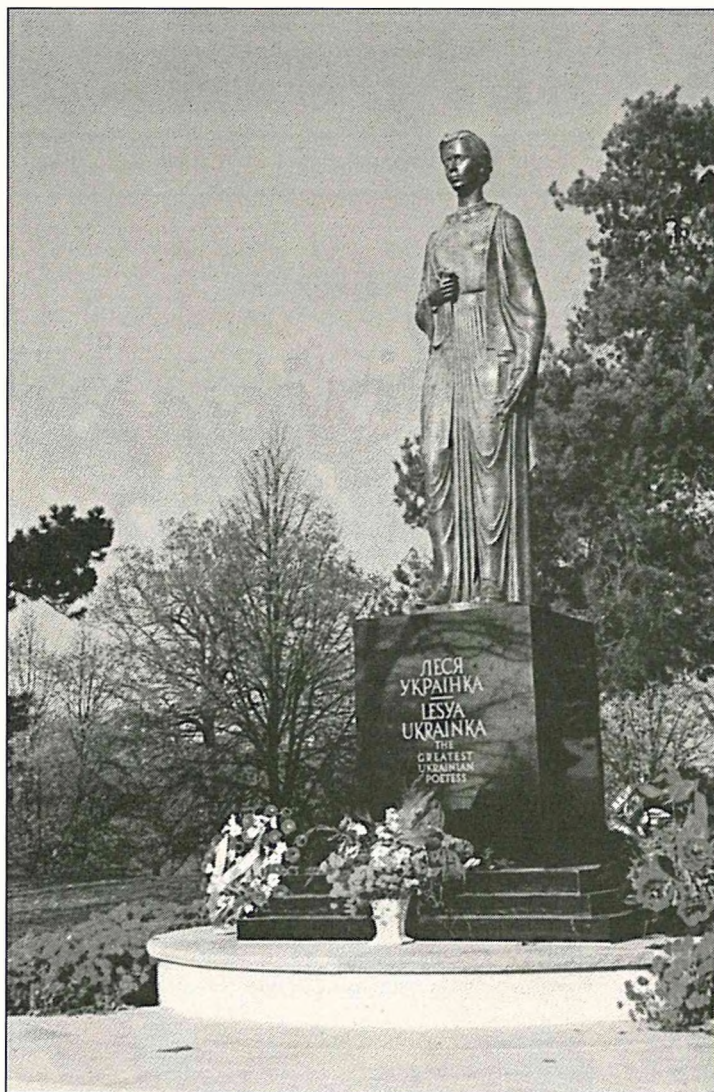
Наука, досліді

Валерій Поповкін: ЕКОНОМІЧНА КОНЬЮНКТУРА В УКРАЇНІ — 1994	196
О. Чешков: ПРО ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	204
Микола Олійник: УКРАЇНСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТ В РОСІЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ	212
Олена Задорожна, Мирослава Бабінська, Надія Гупало: ЗОЛОЧИВСЬКИЙ ЗАМОК (історичний нарис)	222
Микола Мушинка: НІ ТЮРМИ, НІ ТАБОРИ ЙОГО НЕ ЗЛОМАЛИ	232
— ЗАЯВА (з приводу спроб відновлення КПСС на території України)	241

Огляди, рецензії

Володимир Жила: АМАРАНТ — ВІЧНИЙ ХЛІБ	243
Юр. Семенко: «ДЦ УНР В ЕКЗИЛІ»	245
Федір Степанов: КНИГА ЖАХЛИВОЇ ДІЙНОСТІ	246
Анатолій Бедрій: ВИКОНАВЕЦЬ ЗЛОЧИНІВ КРИВАВОЇ ІМПЕРІЇ	247
Роман Кухар: РЕВЕЛЯЦІЇ ЗАКУЛІСОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ	252
Софія Наумович: НАРЕШТІ ПОВАЖНИЙ ТВІР ПРО ГЕНОЦИД ГОЛОДОМ	254

Зауважені помилки	256
-------------------------	-----



*Леся Українка — Лариса Косач-Квітка
25.2.1871 — 1.8.1913*

*Пам'ятник роботи митця-скульптора св. п. М. Черешньовського,
воздвигнений в Торонті, Канада*

Оксана ГАСЮК

ЧЕЧЕНСЬКИЙ КОНФЛІКТ — ЦЕ НЕ ТІЛЬКИ ВНУТРІШНЯ СПРАВА РОСІЇ

21 грудня 1994 року громадський фонд «Українська перспектива» провів «Круглий стіл» під назвою «Права людини у покомуністичному світі в контексті Чеченської кризи». Учасниками «Круглого столу» були парламентарі України, Естонії, Чеченської Республіки, Литви та Казакстану. Вони обговорили всю доступну інформацію про Чеченський конфлікт.

Українські депутати зголосилися виступити на засіданні «Круглого столу». Борис Олійник, голова Комісії Верховної Ради України з питань зовнішньої політики та зв'язків з СНД, відзначив, що однією з основних проблем зараз є об'єктивне, неупереджене висвітлення чеченського конфлікту засобами масової інформації. «Російське телебачення, а також телебачення «Останкіно», подають перекручену інформацію про події в Чечні», — підтвердив Сайт-Хасан Абуमुслімов, депутат парламенту Чеченської Республіки. Він також підкреслив, що Росія протягом 200 років намагається поневолити чеченський народ різними методами. «Введення російських військ на територію Чечні слід розцінювати як агресію», — сказав Абумуслімов.

Депутат від парламентської групи Конгресу Українських Націоналістів Михайло Ратушний наголосив, говорячи про неправомірність російської агресії, що в Чечні порушуються не тільки права людини, а й право нації на самовизначення, закріплене в міжнародних угодах. Саме таку позицію займає Конгрес Українських Націоналістів, оцінюючи чеченський конфлікт. «Якщо сьогодні впаде Чечня, то завтра на її місці може опинитися Україна, Білорусь чи будь-яка інша республіка колишнього Советського Союзу», — сказав Ратушний. Він наголосив на необхідності прийняття звернення до Ради Безпеки ООН, структур НБСЄ, НАТО з проханням вжити заходів для припинення кровопролиття в Чечні.

Про це також говорив інший учасник Міжнародного «Круглого столу» — депутат Литовського сойму Альгірдас Емдрюкатіс. Він зазначив, що країни Заходу своєю мовчанкою практично потурають Росії у здійсненні масових вбивств мирного населення в Чечні. Емдрюкатіс звернув увагу журналістів, які брали участь у засіданні «Круглого столу», на факти використання російськими військовими невідомих отруйних газів на території Чеченської Республіки.

А повноважний представник Президента Чечні Руслан Бадаєв розповів про бомбардування мирного чеченського населення. «Масові

вбивства людей уже не можуть залишатися внутрішньою справою будь-якої держави», — підкреслив заступник голови Комісії Верховної Ради України з питань правової політики Сергій Лавринович.

Учасники «Круглого стола» створили Міжнародну комісію парламентарів з дотримання прав людини в зоні російсько-чеченського конфлікту. Метою комісії є посередництво у справі переговорів між конфліктуючими сторонами, формування парламентських місій доброї волі, контролю за дотриманням прав людини. Головою комісії обрано народного депутата України, віце-президента фонду «Українська перспектива» Юрія Оробця. До складу Міжнародної комісії з дотримання прав людини увійшли ще два представники нашої держави: народні депутати Микола Горбаль та Михайло Ратушний. М. Ратушний підкреслив, що зараз основне завдання всіх громадських організацій, в тому числі і членів Міжнародної парламентської комісії, — знайти ефективний механізм впливу на уряди своїх держав з тим, щоб вони відреагували на чеченський конфлікт.

Представник Президента Чеченської Республіки Р. Бадаєв сказав, що територія, на якій ведуться військові дії між чеченцями і російськими військами, потребує дезінфекції, мирні жителі потребують гуманітарної допомоги. Отже, Міжнародна парламентська комісія з дотримання прав людини також співпрацюватиме зі структурами Міжнародного Червоного Хреста та Півмісяця у пляні надання гуманітарної допомоги мирному населенню Чечні.

21 грудня учасники «Круглого стола» «Права людини в покомуністичному суспільстві в контексті чеченської кризи» прийняли звернення до Ради Безпеки ООН з вимогою скликати спеціальне засідання Ради Безпеки для обговорення можливості мирного врегулювання російсько-чеченського конфлікту. Учасники засідання звернулися також до НБСЄ з пропозицією скерувати групу міжнародних спостерігачів у зону конфлікту з метою виконання посередницької та миротворчої місії. Під час роботи «Круглого стола» було також прийнято звернення до парламентів країн Балтійської Асамблеї, а також до керівництва Російської Федерації.

«Ми, учасники «круглого столу» «Права людини в покомуністичному світі в контексті чеченської кризи», вважаємо своїм обов'язком звернутися до керівництва Російської Федерації з пропозицією про негайне припинення військових дій, виведення військ з території Чеченської Республіки і про початок переговорів без попередніх умов», — говориться у зверненні до урядових кіл Росії.

Представники Російської Федерації теж були запрошені до участі в засіданні Міжнародного «Круглого стола», але вони не приїхали у зв'язку з важкою ситуацією, що склалася в Росії.

«Українська національна ідеологія та віра українська, з якої виріс Шевченко, з якої виросло наше відродження, з якої виросли ми — це стара віра колишньої старшини козацької, це мораль на вартість найкращих людей.

Вячеслав Липинський

*Д-р Іван БІЛАС,
Народній Депутат України*

КОНЦЕПЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Доповідь на науково-практичній конференції
«Конституція України — якою її бути, кому приймати»
(Закінчення Тематики, ч. 2)

ЗМІСТ

Преамбула;

Глава I. Основні засади Української Держави;

Глава II. Права та обов'язки громадян;

Глава III. Державна влада:

1. Парлямент;
2. Президент;
3. Уряд і адміністрація;
4. Правосуддя;

Глава IV. Територіальна організація держави;

Глава V. Самоврядування;

Глава VI. Оборона і національна безпека держави;

Глава VII. Перегляд Конституції. Охорона Конституції;

Глава VIII. Перехідні та прикінцеві положення.

Проект нової Конституції України має бути побудований на ідеалах демократичної правової держави і громадянського суспільства, в центрі якого є людина як найвища соціальна і духовна цінність, її права, свободи та їх гарантії.

В Конституції закріплюватиметься пріоритет загальнолюдських цінностей, загальновизнаних норм міжнародного права, принципів соціальної справедливості та гуманістичної християнської моралі.

ПРЕАМБУЛА

У преамбулі зазначатиметься, що в Конституції України як Основному Законі Держави реалізується суверенне право української нації на самовизначення, вікове прагнення наших предків до національної державної незалежності, що Конституція має утворити правові умови духового та морального відродження і розквіту українського народу, зміцнення соціальної злагоди і християнської моралі, утвердження засад миролюбної демократичної правової держави.

ГЛАВА I: ОСНОВНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У відповідних статтях цієї глави будуть закріплені наступні найголовніші принципи Конституційного ладу України, життєдіяльності суспільства та держави.

1. Україна є державою, яка утверджується на основі самовизначення, територіальної єдності, національного суверенітету, соціальної демократії, верховенства права і християнської моралі.

2. Україна є соборною унітарною державою з оптимальною децентралізацією влади і широким розвитком самоврядування на принципах регіональної і місцевої автономії.

3. Україна є національною державою, яка представляє інтереси української нації, яку складають всі громадяни України незалежно від їх етнічного походження.

4. Україна є соціальною державою, яка базується на принципах соціальної справедливості, соціально-орієнтованої економіки і соціального партнерства.

Держава підпорядковується служінню людині і суспільству, забезпечує умови, гідні життя людини, її духового розвитку.

В Україні забезпечується раціональне співвідношення між працею і капіталом, а також соціальна функція власності, яка має слугувати загальному добру.

5. Україна є світською державою, в якій і держава і Церква допомагають одне одному у вихованні людини на принципах християнської моралі, є державою, в якій заборонено в будь-якій формі воююче безбожництво.

Чин актів громадянського стану сповнюють Церква і Держава в залежності від вибору громадян. Правосильність церковних актів і державних — однакова.

6. Україна є республікою з президентсько-парламентською формою правління.

7. Державна влада здійснюється за принципом розподілу її на законодавчу, виконавчу і судову в межах, встановлених Конституцією.

Державну владу здійснюють Президент, Національні Збори, Уряд, суди України.

8. В Україні гарантується місцеве самоврядування, яке в межах власної компетенції діє самостійно.

9. Національну територію України складає її територія в існуючих кордонах, яка є неподільною і недоторканою. Будь-які зміни державних кордонів без згоди всього народу не допускаються.

10. Українське громадянство є єдиним. Український громадянин не може бути вигнаний за межі України, чи виданий іноземній державі.

11. Державна мова є українська. Всім людям, що творять українську націю, гарантується право вільного мовного і національно-культурного розвитку.

12. Державним гербом України є Тризуб золотої барви на синьому тлі.

Державним прапором України є прямокутне полотнище з двома рівноширокими горизонтальними смугами синього і жовтого кольорів із зображенням у верхній частині прапора Тризуба золоті барви.

Державним гімном України є національний гімн »Ще не вмерла Україна«.

Столицею України є місто Київ.

Державним святом України є День Незалежності 1 грудня.

13. Суспільне життя людини в Україні базується на засадах політичної й економічної багатоманітності та принципах християнської моралі.

Політичні партії конкурують між собою в питаннях політичного виховання громадян і обрання депутатів до представницьких органів влади.

Жодна ідеологія не повинна обмежувати свободу слова, переконань і думок.

Господарство України базується на вільній праці та багатуукладній соціально-орієнтованій економіці.

14. Україна визнає пріоритет загальнолюдських цінностей, дотримується загальновизнаних принципів міжнародного права.

Зовнішня політика України забезпечує її національні інтереси шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з іншими державами світового співтовариства.

ГЛАВА II: ОСНОВНІ ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

Концепція цієї глави ґрунтується на таких основних положеннях:

Людина є найвищою соціальною і духовою цінністю, її права і свободи є пріоритетними, а отже весь державний і суспільний організм має забезпечувати реалізацію цих прав і свобод.

Права і свободи людини визначають сутність законів та діяльність законодавчої, виконавчої і судової влади.

Права і свободи людини розглядаються не як даровані державою, а як природні, невідчужувані і недоторкані.

Усі люди є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, освіти, мови, ідеологічних переконань тощо.

Неприпустимим є користування перевагами і пільгами, що не встановлені Законом і суперечать принципам соціальної справедливості.

Усі права і свободи без винятку захищаються неупередженим судом.

Права і свободи людини не можуть бути скасовані в будь-якому випадку.

При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина може зазнавати, як записано в Загальній Деклярації прав людини, тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших людей та забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Певні обмеження окремих прав і свобод допустимі в умовах надзвичайного і воєнного стану, що має жорстко регламентуватися Законом. У той же час визначається група прав і свобод людини, які не можуть обмежуватися і в надзвичайних умовах (свобода і недоторканість особи, її честь і гідність, духовна свобода, свобода слова, переконань і думок тощо).

Права і свободи людини зобов'язують до морального користування ними.

Перелік основних прав, свобод і обов'язків людини передбачатиме:

— право кожного знати свої права й обов'язки. З цією метою держава у встановлений законом термін оприлюднює і робить загальнодоступними всі закони та інші нормативні акти;

— гарантованість свободи і недоторканість особи, зокрема, заборону свавільного позбавлення волі людини інакше, ніж на підставі судового рішення;

— право безперешкодного користування допомогою адвоката у будь-яких випадках захисту прав і свобод;

— гарантованість принципу преземпції невинуватости;

— незворотність сили закону, що встановлює чи обтяжує відповідальність;

— неприпустимість застосування катування, насильства, жорстокости або покарання, що принижує людську гідність;

— недоторканість приватного життя, право на особисту і сімейну таємницю;

— гарантії недоторканости житла;

— право кожного на вільне пересування, вибір місця перебування та проживання, право вільно виїздити з України та повертатися до неї;

— право мати свої переконання й думки і вільно їх виражати у слові, засобах друку чи іншим чином, заборона цензури; право людини засновувати засоби масової інформації;

— гарантії духової свободи, свободи совісти та віросповідань;

— право на збори, мітинги і демонстрації, походи та пікетування;

— право на вільне об'єднання в будь-які товариства, політичні партії, спілки, рухи, асоціації тощо;

— свободу діяльності громадських об'єднань;

— право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади і самоврядування;

— рівність прав, обов'язок держави забезпечувати рівні можливості для громадян у виборі професії і роду діяльності, сприяти працевлаштуванню;

— право на винагороду за працю без будь-якої дискримінації і не нижче встановленого законом мінімального розміру, право на щорічну оплачувану відпустку, захист від незаконного звільнення, право на страйк;

— право на свободу профспівкової діяльності;

— право на пенсію за віком і по інвалідности, на соціальну допомогу у випадках безробіття, хвороби, втрати годувальника і в інших випадках;

- право на приватну власність, її недоторканість, право успадкування;
- право на безперешкодну підприємницьку діяльність;
- право на безплатну медичну допомогу в державних і муніципальних установах охорони здоров'я, відповідальність держави за стан навколишнього середовища, за виробництво і розповсюдження небезпечних продуктів харчування і предметів повсякденного побуту;
- загальну доступність і безоплатність усіх видів освіти в державних і муніципальних учбових закладах;
- надання безоплатно житла категоріям громадян, що потребують підвищеного соціального захисту;
- свобода літературної, художньої, наукової, технічної та іншої творчості;
- парламентська контрола за здійсненням прав і свобод громадян через інститут Уповноваженого Національних Зборів України у правах людини (Народнього правозахисника);
- право на звернення до відповідних міжнародних органів по захисту прав і свобод людини.

Кожен обов'язок громадянина є передусім моральним. Серед них основними мають бути:

- захист конституційного ладу і незалежності України;
- своєчасна сплата податків і зборів, установлених законом;
- охорона природи, історико-культурної і духової спадщини, відшкодування завданих їм збитків;
- утримання, виховання дітей, надання їм освіти; піклування і догляд за непрацездатними батьками.

ГЛАВА: СУДОВА ВЛАДА

— Судова влада в Україні належить тільки судам. На верхів'ї судової системи є Верховний Суд України, а окремим судовим органом для захисту Конституції є Конституційний Суд України.

— Судова влада розповсюджується на всі правовідносини, які виникають на основі Конституції та Законів України.

— Судочинство повинно здійснюватися на демократичних принципах, які визнані світовим суспільством:

— рівність всіх перед законом — закон застосовується однаково до всіх громадян, незалежно від раси, нації, статі, ідеологічних, політичних, релігійних поглядів, соціального, майнового, владного стану, освіти та осідлості;

— рівність усіх перед судом — всі громадяни й учасники судового процесу рівні в суді і не повинні мати переваги один щодо другого відносно прав і обов'язків;

— незалежність суддів при здійсненні правосуддя.

При прийнятті рішення судді незалежні, будь-яка форма тиску чи вимог щодо судді, який повинен прийняти рішення, є підставою для відповідальності;

- змагальність сторін — кожна сторона повинна самостійно довести до суду переконливість своїх стверджень;
- диспозитивність — кожна сторона може подати судові ті докази, які вона вважає за потрібне;
- публичність — судові процеси відкриті за винятком окремих категорій справ, які зазначені в законі;
- презумпція невинуватости — кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом та встановлена судовим вироком;
- забезпечення звинуваченому права на захист;
- можливість апеляційного й касаційного оскарження будь-якого судового рішення, ухваленого за суттю;
- невідворотність кари замість її жорстокости. Позбавлення життя судами України в мирний час не застосовується;
- незаперечна вагомість судового рішення на всій території держави, та обов'язковість щодо його виконання;
- правосуддя здійснюється суддею одноособово, колегією і лавою присяжних.

Гарантії незалежності суддів:

- судді займають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України і суддів, які призначаються на суддівські посади вперше;
- судді не можуть бути звільнені, крім слідуєчих випадків:
 1. закінчення терміну призначення;
 2. досягнення граничного віку;
 3. за особистим бажанням;
 4. за станом здоров'я;
 5. за вироком суду;
 6. в порядку імпичменту;
- 7. при втраті або зміні громадянства чи від'їзді на постійне або довгострокове проживання в іншу країну;
- судді недоторкані — суддя не може бути притягнутий до кримінальної відповідальности або запобіжного затримання чи адміністративного арешту без згоди Сенату і Вищої Ради Судової адміністрації
- посадове утримання судді не може бути менше від того, яке він почав отримувати під час призначення;
- видатки на утримання судової системи визначаються окремо в державному бюджеті.
- Побудова судової системи повинна відповідати принципам незалежности суддів при здійсненні правосуддя від впливу органів представницької та виконавчої влади, галузевої спеціалізації, професіоналізму, доступности, забезпечення права людини на касаційне та апеляційне оскарження.
- Система судових органів, їх правочинність та вимоги до суддів і їхній статус визначаються окремими законами.

— Створення особливих судів, а також спеціальних позасудових органів не допускається, тому що це суперечить правовій демократичній державі.

— Судді загальних судів, які вступають на посади вперше, призначаються Президентом, а інші Сенатом.

— Для вирішення питань щодо конституційності законів, інших актів Верховної Ради, актів і заходів Президента, Уряду, їхніх структур та керівних органів територіальних суб'єктів України — існує в державі Конституційний Суд України.

— Судді Конституційного Суду України призначаються на 9 років. Конституційний Суд формується в складі 18 суддів в рівній кількості Парляментом, Президентом, Верховним Судом шляхом ротації через кожних 3 роки по 2 судді.

— Голова Конституційного Суду призначається Сенатом із числа суддів, його заступник вибирається також зі складу суддів на Пленумі Конституційного Суду.

— Для забезпечення права людини на захист від звинувачення та для юридичної допомоги у вирішенні справ в судах і органах юстиції діє адвокатська практика.

— В Україні створюється Прокуратура як орган виконавчої влади для проведення особливого слідства у випадках, зазначених законом, нагляду за законністю в діях органів оперативно-розшукової діяльності та слідства, підтримання в суді звинувачення від імені держави та захисту її інтересів.

— Генеральний прокурор України призначається Президентом України на термін повноважень Президента України. Інші питання організації та діяльності Прокуратури, статус працівників визначаються окремим законом.

— Для здійснення державної контролю над виконанням законів України та аналізу їхнього впровадження і соціальних наслідків утворюється Державна контрольна інспекція.

— Для вирішення питань щодо реєстрації угод і договорів, а також встановлення автентичності документів створюється служба нотаріату.

ГЛАВА: ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ

У цьому розділі закріплюватимуться вихідні засади територіальної організації Української Держави (територіального устрою і територіальної організації влади). Територіальна організація України спрямована на збереження і зміцнення єдності, цілісності і керованості державної території України, поєднання державних і регіональних інтересів, взаємодії регіонів у вирішенні економічних і соціальних проблем.

Українська Держава є соборною унітарною державою.

Територію України як держави складає територія в існуючих на час здобуття Україною незалежності кордонах.

Національна територія України є неподільною і недоторальною.

Зміна території України можлива лише за рішенням Національних Зборів України, затверджених Всеукраїнським референдумом. Це правило не поширюється на випадки уточнення лінії державного кордону України.

Територія України в адміністративному відношенні поділяється на землі, повіти, міста, містечка, села.

На рівні земель діють державні органи влади.

Територіальні колективи міст, містечок, сіл наділяються правами муніципального самоврядування.

Державні органи влади земель діють за принципом розподілу функцій.

Представницьким органом землі є Земельна Дума (Земельні Збори) у складі 40–55 членів Думи, які обираються безпосередньо населенням на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні, а також пропорційного представництва за партійними списками, терміном на 5 років.

Земельна Дума діє на основі Конституції і законів України, указів Президента, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів, а також з власних повноважень.

Земельна Дума здійснює відповідно до закону нормативне регулювання відносин, віднесених до відання державних земельних органів, а також виконує установчі та контрольні повноваження.

Земельну Думу очолює її Голова, який обирається самою Думою на строк її повноважень.

Земельна Дума може бути розпущена Указом Президента України у випадку, якщо вона прийняла рішення, спрямоване на порушення територіальної цілісності України, грубо порушила Конституцію України.

Земельним виконавчим органом є Земельна Управа, яку очолює Голова Земельної Управи.

Голова Земельної Управи обирається безпосередньо населенням на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні з забезпеченням пропорційного представництва за допомогою партійних списків терміном на 5 років.

Земельна Управа підконтрольна і підзвітна Земельній Думі і підпорядкована Кабінетові Міністрів України.

Голова Управи за ініціативою 1/10 складу виборців або 1/3 складу Земельної Думи може бути відкликаний виборцями, а також усунутий з посади Указом Президента у випадку грубого порушення Конституції і законів України.

За поданням Голови Управи, Земельна Дума затверджує персональний склад Управи.

Земельна Дума може виразити недовір'я усьому складові Управи, що тягне за собою його відставку.

Повторне (протягом року) недовір'я складу Управи може потягти за собою розпуск Земельної Думи Президентом України за поданням Голови Земельної Управи.

Органи державної влади на Землях здійснюють свої повноваження в повному обсязі, за винятком повноважень, переданих органам самоврядування.

Державні органи влади на Землях не можуть встановлювати збори за переміщення товарів, а також перешкоджати іншим чином переміщенню товарів і робочої сили між землями.

ГЛАВА: САМОВРЯДУВАННЯ

В цій главі будуть розвинуті ключові положення конституційного ладу щодо організації муніципального самоврядування на місцях.

Кожна громада, що здатна забезпечити витрати власного самоуправління, може вимагати визнання її як самоврядної громади (муніципалітету), тобто як такої, що самостійно, самодостатньо і під свою відповідальність вирішує усі питання місцевого значення.

Муніципальне самоврядування є самостійним в економічному, фінансовому та адміністративному відношенні.

Муніципальне самоврядування діє в межах адміністративно-територіальних одиниць: на рівні міст, містечок і сіл.

Муніципальне самоврядування здійснюється на основі Конституції і законів України, актів Президента і Кабінету Міністрів України, а також власних статутів.

Статути муніципалітетів затверджуються Земельними Думами.

Органами муніципального самоврядування міст, містечок і сіл є відповідні Ради, які складаються з 21–45 радників і формуються безпосередньо населенням на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні за мажоритарною системою.

Виконавчими органами Рад міст, містечок і сіл є Управи.

В містечках і селах з невеликою кількістю жителів України можуть Ради не утворюватися, а їх функції покладаються на обраного виборцями вїта (старосту).

Очолює Управу її Голова (мер), який обирається безпосередньо населенням на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні за мажоритарною системою.

Голова (мер) Управи є одночасно Головою відповідної Ради.

Управа міста, містечка, села є підзвітною і підконтрольною відповідній Раді.

Майно, доходи і підприємства муніципалітетів є їх виключною власністю, на яку поширюються правові гарантії, встановлені для інших форм власності.

Кожна самоврядна одиниця має автономне право призначати передбачені Законом податки та збори, необхідні для забезпечення витрат самоврядування.

Держава фінансово підтримує муніципальне самоврядування і не втручається у його сферу, за винятком здійснення контролю за законністю дій органів самоврядування.

На рівні повітів, з метою координації плянів розвитку території і здійснення спільних заходів, можуть створюватися асоціації самоврядних громад (муніципалітетів). Порядок їх формування і діяльності, а також обсяг компетенції визначається Законом.

Ухвали органів самоврядування можуть бути оскаржені в судовому порядку і відмінені державною владою у випадку їх невідповідності Конституції і законам України, а самі органи самоврядування можуть бути розпущені за грубе порушення законодавства України.

ГЛАВА: ОБОРОНА І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

В цій главі будуть закріплені принципи організації оборони і національної безпеки України.

Рада національної безпеки є конституційним органом, що забезпечує організацію і здійснення заходів по обороні держави та гарантуванню життєво важливих інтересів Української Держави.

Очолює Раду національної безпеки Президент України.

В цій главі будуть встановлені також принципи створення Збройних Сил та інших державних збройних формувань, порядок їх використання і порядок призначення вищих посадових осіб Збройних Сил.

ГЛАВА: ПОРЯДОК ВНЕСЕННЯ ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

В цій главі передбачатимуться порядок ініціювання змін і доповнень до Конституції і конституційних законів, а також особливості внесення і затвердження таких змін і доповнень Конституції і конституційних законів.


Ініціатива змін і доповнень до Конституції України належить 1/3 депутатів Національних Зборів і виборцям (2 млн. 500 тис. громадян).

Зміни: доповнення до Конституції можуть бути прийняті 3/4 складу Національних Зборів України, а з питань зміни конституційного ладу, прав людини, входження України в державні Союзи, окрім того, затверджені всеукраїнським референдумом.

Конституційні закони змінюються і доповнюються 2/3 складу Національних Зборів України.

ГЛАВА: ПЕРЕХІДНІ ТА ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Тут буде викладений порядок та строки набрання Конституцією та її окремими положеннями чинности, заходи, що мають бути здійснені для реалізації конституційних положень, а також особливості конституювання окремих державних органів.



В. Кульчицький Гут

«НОВИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК» — РЕАЛЬНІСТЬ, ЧИ МІРАЖ?

Із провалом Советського Союзу, а тим самим і Холодної війни та того порядку в світі, який витаврувався на базі тієї війни, західні науковці почали застановлятися над сучасним станом, описувати його, аналізувати, теоретизувати і прогнозувати. От що твердить італієць, бувший міністер доквілля: «Роздуми ці коливаються між двома екстремними візіями (...). Славна книжка Франціса Фукуями відзеркалює оптимізм і надії 1989 року, які виглядають вже далекими. Ця книжка із тріумфом Заходу та його головних установ — демократії і ринкової економіки, проголошувала гегеліянський кінець історії. Друга візія передбачає якщо не шпенглерівський «занепад Заходу», то принаймні драматичний удар між Заходом і рештою світу». Американський професор Самуель Нантінгтон каже, що «ми будемо свідками нової «боротьби цивілізацій», боротьби великих етно-релігійних спірних і історичних питань, які ідентифікуються із найглибшими коренями їхніх традицій».

«Новий світовий порядок»

Опинився в колі аналізу і «новий світовий порядок», себто поняття, яке спопуляризував бувший президент США Джордж Буш. Одну із таких аналіз подає Павел В. Шредер, професор історії і політичних наук Іллінойського університету, в есеї «Новий світовий порядок: історична перспектива»².

¹ Giorgio Ruffolo. «Need: a new moral revival». Англійський переклад у («World Press Review») листопад 1944, ст. 50) із римського «La Repubblica». Книжка, яка тут згадується, — це «The End of history and the Last Man» Франціса Фукуями. Та не вона наробила великого шуму, але його есей, на якому була побудована ця книжка. А есей п. н. «The End of history?» появився був у кварталнику «The National Interest», був перекладений на багато мов і викликав широку дискусію. Знов же есей Самуеля П. Гантінгтона «The Clash of civilizations?» за літо 1993. Там він, між іншим, писав: «Цивілізаційна ідентичність набудатиме все більшого значення у майбутньому, і світ буде формований у великій мірі взаємодіями між сімома чи вісьмома цивілізаціями. Вони охоплюють цивілізації: західню, корфуціянську, японську, ісламську, гіндуську, слов'яно-православну, латино-американську і можливо африканську (ст. 25). Як він розуміє цю взаємодію — ось такий пасаж про близькі нам терени: «В 1991 р. багато людей були затривожені можливістю кривавого конфлікту між Росією і Україною за землі, особливо не Криму, за чорноморську флоту, ядерну зброю і економічні справи. Якщо ж, однак, цивілізація є тим, що треба брати до уваги, то можливість удару між українцями і росіянами повинна бути дуже мала. Це два слов'янські народи, переважно православні, які мали близькі відносини між собою на протязі століть. Так, як воно виглядає з початком 1993 р., помімо всіх причин конфлікту, лідери обох країн успішно переговорювали, унешкідливлюючи проблеми між обома країнами. В тому часі, як відбувалася серйозна боротьба між мусульманами і християнами в інших місцях бувшого Советського Союзу, було багато напруження і деяка боротьба між західними і православними християнами в балтійських державах, не було фактично жодного насилля між росіянами і українцями» (ст. 38).

² Paul W. Schroeder. «The New world order: a historical perspective». «The Washington Quarterly», весна, 1994 ст. 25–43.

На самому початку П. В. Шредер стверджує, що «новий світовий порядок (НСП) є поняттям, яке вискочило на сцену з тієї тяжкої образи, яка супроводила анексію Кувейту Іраком, і як виглядає, воно зникло так же само скоро із сцени, як його творець Джордж Буш. Як об'єднуюче бойове гасло воно безперечно втратило популярність, але як свого рода концепційний скоропис, воно даліше продовжує займати кожного, хто цікавиться характером похолодно-воєнного світу».

Серед тих, що цим питанням цікавляться, він розрізняє ідеалістів і реалістів. Ідеалісти визнають існування НСП і вважають, що його існування треба підтримувати всякими засобами, щоб не затратилася історична нагода ширити мир і справедливість та поборювати конфлікти по цілому світі. Реалісти ж вважають НСП міражем, бо історична тенденція до політики сили, національних конфліктів і ривалізації між великими потугами даліше править світовою політикою.

П. В. Шредер вважає, що слухність мають і реалісти, і ідеалісти. Ідеалісти мають слухність в тому, що правдивий і ефективний НСП розвинувся на протязі останніх 50 літ, а особливо в останньому десятилітті». На це він наводить вісім доказів, а саме: «перетворення Німеччини і Японії на протязі одної генерації із милітаристських та імперіалістичних агресорів у стабільні, демократичні велетні, жадні радше успіху в торгівлі і добробуті, ніж в осягненні милітарної чи політичної потуги»; «економічне і політичне об'єднання і перманентна пацифікація Західної Європи; в більшості мирний і добровільний; розпад великих європейських колоніальних імперій»; «кінець Холодної війни і (як принайменше досі) здебільшого мирне розчленування і перетворення советської імперії».

Реалісти ж мають слухність у тому, «що теперішні способи вживання і підтримування НСП добре не працюють». А «основна причина, відома всім науковцям, є в тому, що приведення міжнародної політики до конфронтації між мнимими порушниками права і припустимими оборонцями цього права виступає проти тієї основи міжнародної системи, яка зародилася в Європі між XV-XVII століттями, а яка тепер охоплює цілий світ. Ця система (...) припускає співіснування незалежних держав у радше правовокоординованому, а ніж підпорядкованому чи залежному відношенні однієї від другої, коли кожна із них обороняє право на суверенітет, тобто єдине право на проголошення і ввведення в життя законів у власних володіннях, і вимагає визнання цього права другими. Доведена до логічного заключення концепція НСП як колективне вживання міжнародного права проти проступників і дає основно виклик цьому порядку, і підкопує цей все ще єдиний наявний порядок, а тому мусить мати нахил викликати опір і підвищувати конфронтацію».

З цього виходило б, — каже Шредер, — що «заклучення веде в тупик. НСП є реальним і дуже важним, як наполягають на те його оборонці, однак заходи, яких він очевидно вимагає, є непродуктивні й небезпечні, як про це заявляють критики». Вихід, отже, з цього тупика — «переосмислення НСП».

До цього передумання Шредер підходить через опис того, як цей новий світовий порядок появився. Отже «НСП, як він появився після Другої світової війни, був в основному продуктом тривкого погодження

між поважним числом більших і менших західно-європейських держав, добре політично й економічно розвинених, в тому, що певні роди міжнародної поведінки (мілітарні погрози і прямі агресії, підкопування других урядів підривними методами, економічні практики, які вважаються рівнозначними із економічною війною, та навіть деякі форми громадянської війни чи гноблення) необхідно усунути як несумісні із загальною безпекою і добробутом цих держав».

Ці держави «утворили різні об'єднання, спертих на цьому погодженні та призначених для того, щоб здержувати ворожі цим державам зовнішні дії чи погрози, а рівночасно сприяти відмінному родові міжнародної поведінки між собою, а саме — заохочувати до політичної і економічної співпраці та об'єднування, розширювати торгівлю і комунікацію, вирішувати мирно конфлікти, сприяти загальній політичній співпраці, громадським і людським правам, економічному та суспільному добробутові держав-членів. Різні об'єднання й інституції створені для цих цілей (...) з часом доказали, що вони є не тільки стійкі, здібні відстояти зовнішні виклики і внутрішні розрушення, але також успішні у підвищенні добробуту, політичної стабільності і демократичних свобод своїх членів. У результаті цього рода об'єднання, підсилюючи отакий зразок поведінки, стали провідними моделями для міжнародної політики у розвиненому світі та у світі, що розвивається і має нахил притягати до себе другі держави.

І тому ці установи є настільки вартісні, «що їхні члени не думають про те, щоб їх покидати, а сторонні бажають радше стати їхніми членами, замість того, щоб їх послаблювати чи розбивати. Це більше ніж щонебудь інше вносить надзвичайну зміну в структурі, цілях і застосуванні міжнародних союзів і об'єднань, і що робить цей НСП дійсно новим. Як контраст, спільна акція, яка, згідно із загальною думкою, ніби породила НСП, щоб війна в Перській затоці зовсім не була новою (...) Це була нормальна старого типу політика сили, в основному не відмінна від других мілітарних коаліцій проти, скажімо, Люї XIV, Наполеона чи Гітлера».

Засадничо, Шредер ставить наголос більш на методи більш чи менш корисні для установлювання і вдержування миру шляхом піддержки міжнародного права і порядку проти агресорів і гнобителів. На його думку, перехід до НСП прийшов тоді, коли зайшло «визнання, що стара метода, яка в основному покладалася на силу, не дає корисних наслідків, є занадто коштвна та занадто небезпечна. Моживою є нова метода і її варто випробувати». Тобто НСП появився з хвилиною, коли подавляюча більшість членів-держав і народів міжнародної системи навчилися відкидати старі методи політики сили для досягнення безпеки і добробуту, а випрацювали для того нові методи».

Старі методи у формулювці Шредера були: «змушування і відстрашування». Нові методи: «приєднування і виключання». Два приклади для того, як він розуміє дію цих метод.

Німеччина і Японія увійшли до «системи нового порядку» через зрозуміння, що «минулі стратегії мілітаризму, імперіялізму й автаркції не могли їм принести безпеки, доброту і величі. Діставши нагоду

попробувати альтернативну можливість у тому напрямі, вони ступили на цей шлях». Знову ж коли б Сербію і Хорватію прийняли до Європи і світової спільноти як нормальних партнерів, то «це висунуло б тяжкий доказ, до правдивого НСП немає, бо це просто і ясно репрезентувало б стару політику, навіть коли б цей крок оборонявся як шлях, щоб почерез забуття минулого сприяти тепер мирові і злагоді між бувшими ворогами. Це ж було прикметне для минулої ери, коли успішна агресія себе звичайно оправдувала. Держави в загальному могли тоді сподіватися, що раз вони досягнуть свої здобутки і діб'ються їх санкціонування своєрідними договорами, їх знов будуть трактувати як нормальних членів спільноти держав. І власне на це лідери Сербії і Хорватії розраховують». Автор уважає, що обидві ці держави з уваги на свою поведінку повинні оставатися навіть після миру ізольованими до часу, аж доки вони не змінять свого загального наставлення до своїх сусідів.

Відлуння минулого

В американському кварталнику «The National Interest» появилось дві статті, які дають добрий і конкретний матеріал для дискусії над вище порушеною темою.

Степан Сестановіч, віце-президент Російських і євразійських програм фундації Карнегі за міжнародній мир, автор першої статті, вже на початку виказує свій «реалістичний» підхід до світової політики³. Він, виглядає, не визнає нового світового порядку, бо щоб приготувати читача до позитивного сприймання його висновків, він вдається до тактики залякування. «Майже всі мирні договори скоро провалювалися», — каже він. «Хай кілька літ проміне після закінчення ворожих дій, коли ідеї, які інспірували мир, уважаються безглуздими, а установи, створені для вдержання того миру, виказуються, що вони ігнорують істотні проблеми. Всі бачать, що наколи щось не зробиться, що виправило б повоевний порядок, великі небезпеки чигають впереді». Такий настрої панував у 1920 р., коли Версальський договір почав тратити свій блиск, такий настрої панував 1947 р., коли почали виявлятися дійсні наміри Сталіна, і такий настрої панує тепер, коли світ починає виглядати інакше ніж у 1991 р., коли в ньому запанувало широке почуття, «що Росія (...) працює над тим, щоб підкорити своїх сусідів і відновити імперію».

У дальших своїх висновках Сестановіч старається доказати, що це «широко прийняте почуття» не є вірним, та вказує на «ігнорування істотних проблем» і на «небезпеки впереді». А головною небезпеккою, на яку він вказує — це «прикладання до теперішньої поведінки Москви поняття „імперія“, бо це поняття затьмарює те нове, що народжується у відносинах між Росією і бувшими советськими республіками, і автоматично підказує Вашингтонові протиставитись йому, чи навіть іти на війну, щоб його знищити». Він веде читача до прийняття його становища через п'ять ступнів:

³ Stephen Sestanovich. «Giving Russia its due». «The National Interest», літо 1994, ст. 3-13.

1. Історія; як то воно дійшло до теперішнього стану. Центральний момент — договір у грудні 1991 р. між Росією, Україною і Білоруссю про створення СНД. Тут він підкреслює, що це сталося «майже випадково», бо розвал ССРСР не був у плані закінчення Заходом «Холодної війни». Для Заходу вистачало визволення сателітів, повалення комунізму в Росії та зниження мілітарної, особливо ядерної конфронтації. І тому він вважає «іронією долі» те, що тепер «питання, чи холодна війна не відновиться, залежить від того, чи ССРСР залишиться погребаним». Тут Сестановіч підсуває думку, що поскільки Захід не мав у плані розвалу ССРСР, то тепер він не повинен турбуватися тим, чи ССРСР відновиться цим разом уже у формі незамаскованої російської імперії.

2. Аналіза поведінки Росії супроти країн «близького зарубіжжя» підказує, що закиди супроти цієї поведінки, які на Заході «загально прийняті», не є вірні. Немає ж бо «заякування», немає «дестабілізації», немає «економічної пресії». Найбільше, що Росія бажає — це мати свою «сферу впливів» на території бывшего Советського Союзу.

3. Переконування читача, що Росія старасться досягнути ці впливи «легальними» методами, та що основна турбота Росії — це забезпечення стабільності. У цьому старанні Сестановіч вбачає ще і «російське самостримування»⁴.

4. Конечність підтримки цього «російського самостримування» Заходом. Поскільки Сестановіч признає, що хоч можливість на те, щоб Росія відновила імперію, є дуже, дуже мала, то все ж таки вона існує, отже перед Заходом, а в першу чергу перед США, стоїть питання, як повести таку політику, щоб заохочувати Росію до дальшого «самостримування». Тут він підсуває два приклади злої політики. Перший — справа української ядерної зброї». Основний сенс його аргументу, це питання «який сигнал дає Москві те, як ми розглядаємо її легітимні інтереси; коли заходить питання про відібрання ядерної зброї з рук уряду, який переводить так багато безглузких самознищувальних політичних потягень, як це робить київський уряд, то чому ми наполягаємо на розгляданні обох сторін цього питання? Та ще й погроза: «Старання задовольнити обі сторони по цьому питанню під-

⁴ От як описують ці «легітимні методи» і це «російське самостримування» американські журналісти: «В часі його недавньої вершинної зустрічі з президентом Клінтоном Борис Ельцин виправдував російський активізм у „близькому зарубіжжі“, тобто в других республіках бывшего Советського Союзу, тим, що це є нормальний спосіб допомагати сусідам і родичам. Але ж Росія не трактує ці нові держави як сусідів і родичів, як це драматично показано в Азербайджані, але — рідко згадувано американською пресою» (Charles H. Fairbanks Jr. and Eisham Alekberov. «Azerbaijan and the ominous rumblings over Russia's „Near Abroad“». The Washington Times, 1.11.1994, ст. А19). «Одна з важніших цілей приїзду сюди Ельцина є, щоб дістати ще більше благословення від адміністрації Клінтона (...) на російську нещодавно сформовану «сферу впливів» у ще дальше безсиліх «незалежних» державах Кавказу і Транскавказії (...) та Центральної Азії». (Georgie Anne Geyer. «What future intentions at home?» Там же, 18.9.1994, ст. А18) «З'єднані Штати відкрито виявляють своє підозріння відносно втручання Москви у війну між бывшими советськими республіками Вірменією й Азербайджаном (...). Урядовці США відкрито квестіонують інтенції Москви в Азербайджані й обвинувачують росіян у продовжуванні війни». (Jim Hoagland. «Russia: still playing „the Great Game“». «The Washington Post», 27.9.1994, ст. 421.

риває американські зусилля задержати посовєтський мир»⁵. Другий — постава до статусу СНД. «Москва старалася в ООН за надання СНД статусу регіональної організації, спроможної переводити операції втримання миру на бувшій совєтській території, та США до цього не допустили. Сєстановіч з одної сторони признає, що СНД ще не має відповідних атрибутів для одержання такого статусу, але з другої сторони доказує, що ці старання Росії не були однозначні із намаганням відбудувати імперію.

5. Намагання доказати в супереч поглядам таких впливових особистостей, як Збігнєв Бжезінські і Генрі Кісінджер, що Росія може бути одночасно і демократією, і імперією, що вона готова задоволитися сферою впливів, і що це їй належиться.

Боротьба за нове

Не багато духа НСП знайде читач і в другій статті, бо її автор, Павля Добрянська, раніше директор європейських і совєтських справ у Раді державної безпеки США, а тепер член Інституту Гудзона, вже на початку стверджує, що «два роки після відродження України як незалежної держави вона дальше бореться, щоб вижити»⁶. А загроза щодо цього іде від Росії, — від тієї Росії, яка домагається від Заходу, щоб їй дано те, що їй належиться.

«Росія, — інформує Добрянська, — ще дальше не може помиритися з українською незалежністю, розглядаючи її як тимчасову аберацию. Опитування показують, що більшість російського населення взагалі, а демократичних політиків зокрема, дивляться на Україну як на трагічну помилку, яку треба направити». І тому російський уряд засвідчує, що він є зовсім готовий загострювати українські економічні проблеми і їх використовувати». Так от «відсутність економічних реформ і виникаючі з того внутрішні проблеми служать як магнет для втручання і маніпуляції Москви. У найгіршому випадку вони можуть постачити Росії виправдання для мілітарної інтервенції, у кращому випадку вони дають важіль для Москви у її поведінці з Україною». Приклад: «Москва вдалася до економічного шантажу, підносячи багато разів ціни на нафтову ропу і газ для України, в тому ж часі наполягаючи на тому,

⁵ Очевидно, адміністрація Клінтона не послухала Сєстановіча, дальше розглядала справу української нуклеарної зброї «з обох сторін», і звітлення про результат цієї постави у ньюйоркському щоденнику ішло п. н. «Клінтон дякує Україні 200 мільйонами доларів». От його початок: «Президент Клінтон запропонував 200 мільйонів доларів як додаткову поміч для України, щоб подякувати новому президентові Леонідові Кучмі за те, що він поробив трудні політичні кроки, про які старався Вашингтон, у напрямі реформ вільного ринку та усунення ядерної зброї». А децо дальше: «Щоб задемонструвати нові зв'язки Адміністрації з Україною, Клінтон повідомив, що Вашингтон дасть 100 міль. доларів для України як дар крайньої необхідності без жодних передумов». Steven Greenhouse. «Clinton thanks Ukraine with \$200 million», «The New York Times» 23.11.1994, ст. A81

⁶ Pavla Dobriansky. «Ukraine: a question of survival». «The National Interest», літо 1994, ст. 65–72. Скорочена версія цього есею була поміщена у щод. «The Washington Times» п. н. «Ukraine: struggling to survive» за 28.8.1994, ст. B4.

щоб Україна задержала стару структуру цін за сільськогосподарські й індустріальні продукти України».

Та ще «прийняття Росією мускулястої зовнішньої політики у «близькому зарубіжжі», політики, яку тепер визнає увесь політичний спектр Росії від Володимира Жириновського до міністра зовнішніх справ Андрея Козирєва, далі комплікує російсько-українські відносини. Українська незалежність спиняє амбіції Москви сильно впливати не тільки на розвиток подій у бувшому Советському Союзі, але і на їх розвиток у Східній і Центральній Європі».

Також, у зв'язку з таким наставленням, обі держави зовсім інакше ставляться до СНД. «Маючи на увазі їхні стратегічні засновки не може бути дивним, що Київ і Москва бачать спільноту незалежних держав (СНД) у дуже різному світлі. Для України СНД є тимчасовим вигідним улаштуванням, в основному сформованим для улегнення цивілізованого розводу між Росією й Україною. Для Росії ж СНД є більш-менш постійною установою із завданням полегчити безболісний політичний перехід до „союзу“, та узаконити російське економічне, політичне і навіть мілітарне верховодство над країнами бувшого Советського Союзу».

Відносно ж конкретної політики супроти України, то «за виїмком небагатьох твердолінійників як Жириновський і Рущкой, політичний центр Росії є готовий чекати на те, щоб Україна сама впала у їхні руки; є він також готовий уникати формальних імперіялістичних потягнень, та допустити подобу суверенності України, в той же час, підготовляючись до повної гегемонії».

У цій ситуації, — твердить Добрянська, — «гідні довіря мілітарні спроможності і справна мілітарна доктрина для застосування їх для миру і війни, є вирішальними для збереження України».

А відносно Заходу. Коли на Заході немає однієї думки відносно того, наскільки є можливість для України вдержатися як самостійна держава, то «є (ще) менше непогодження про геополітичні і мілітарні наслідки, якщо б Україна зазнала політичного провалу». Один з таких голосів про наслідки: «Провал української держави майже певно означав би кінець демократичного експерименту в Росії і поворот до імперіялізму з жахливими наслідками для західної безпеки».

Дипломатія зброї

І Шредер, і Сестановіч, і Добрянська вказують на важність ролі США. Шредер твердить, що цей новий світовий порядок повинні очолити і вести США, «бо ж хто інший може це зробити?» Цілий есей Сестановіча має за завдання переконати урядові кола США в току, що Росія може бути одночасно і демократією, і імперією, та що вона з доброго серця не хоче йти аж так далеко, якщо США не перешкаджатимуть її намаганням розбудувати свою сферу впливів. Добрянська стверджує, що «остаточно доля української незалежності вирішиться у Києві», але «Сполучені Штати мусять публічно і приватно продовжувати ставити ясно важність, яку ми прикладаємо до

України, щоб вона була не тільки заможною демократією, але також суверенною і незалежною державою із непорушними границями».

У США зовнішня політика ведеться в основному виконавчою гілкою уряду, яку очолює президент⁷. І цей президент у жовтні 1994 р. зробив два важливі потягнення у зовнішній політиці. Цілі цих потягнень зовсім відмінні, але метода, яку він ужив в обох випадках, тотожна — мілітарна потуга. І в обох випадках це не довело ні до одного пострілу; сама наявність мілітарної потуги виконала намічене діло. У Гаїті під загрозою готових до інвазії американських збройних сил військова хунта у переговорах із висланниками президента погодилася на мирний вступ американського війська в країну, резигнацію і передання влади прогнаному ними президентові. Мета, так би мовити, альтруїстична: привернення демократії. Тут національні інтереси США взагалі не були заторкнені. У Перській затоці, як тільки президента поінформовано про підсування військових частин до кувейтської границі, він зразу ж зарядив скріплення там війська, летунства і фльоти, і під тиском цієї концентрації мілітарної потуги Садам Гусейн дав наказ своїм військам відійти від кувейтської границі. Мета тут — оборона малої держави перед могутнім сусідом, але за тією обороною стояли виразно національні інтереси США — оборона нафтових піль Перської затоки.

Оба потягнення не багато помагають аргументації Шредера про існування НСП. Правда, США виказали тут свою здібність бути лідером у світовій політиці. Правда також, що все це відбувалося під благословенням ООН. Та метода стара: «змушування і відсташування». У Гаїті США змусили лідерів хунти уступити, в Перській затоці США відстрашили Садама Гусейна від поновного нападу на Кувейт. Та ще тут виявилися старі співвідношення національних інтересів США і Росії. Потягнення у Гаїті витворило вигідний прецеденс для Росії у її наставленні до держав «близького зарубіжжя»⁸, потягнення ж у Перській

⁷ Із захопленням обох палат Конресу республіканцями в листопадних виборах ситуація дещо змінилася, але зовнішню політику вестиме далі Президент. От редакційна американського журналу стверджує, що «у зовнішній політиці ініціативу мають президенти», отже «Клінтон тим більше охоче буде концентруватися на цьому полі», бо «його внутрішня програма бльокуватиметься республіканським Конгресом». Розуміється, «зла вістка для Клінтона в тому, що республіканці мають також програму зовнішньої політики, і вони мають можливість робити натиск у справах, які їх турбують». «At the water's edge». «National Review», 2.12.1994, ст. 18) А от англійський тижневик з цієї нагоди ставить питання: «Чи буде Клінтон спараліжований на зовні так само, як і вдома?» І його відповідь: «Встановлювання програми є ще даліше в руках Клінтона. Американці звертаються до Білого дому за провідом у міжнародних справах, а не до сенатського урядового будинку Рейборна». («Foreign policy»; «The Economist», 19.11.1994, ст. 28).

⁸ От як писав про це вашінгтонський щоденник: «Росіяни утрималися від протесту проти нашої окупації Гаїті, отже ми мовчки згоджуємося із присутністю їхніх військових частин у Грузії, Молдові і других місцях». Росіяни «мають пляни, і надання зовнішнього блиску ООН втримуванию миру пасує знаменито цим плянам. Росіяни ж довго стараються про те, щоб одержати визнання їхньої мілітарної присутності у їхньому «близькому зарубіжжі» як утримуванию миру, оплачуваного з б'юджету Об'єднаних Націй». І даліше іронічно: «Що ж, хтось міг би доводити, що може це було неминуче, що світовий політичний красвид кінець-кінцем укладається назад у свої старі контури, і що такий поділ є неминучий». І знов серйозно: «Дійсна проблема лежить у наслідках, які випливають із qui pro quo адміністрації із російським урядом. У той час, як ми незграбно займаємося формуванням нації, росіяни продовжують добре обдуманими методами під-

затоці виявило суперечність інтересів, бо США стараються якнайдовше втримати санкції проти Іраку, щоб дати змогу Савдійській Аравії вийти із фінансової скрути, Росія ж бажає ці санкції якнайскорше усунути, щоб Ірак міг сплатити Росії більйонові довги⁹.

Реальність, чи міраж?

Вище наведені приклади вказували б радше на відсутність нового світового порядку, ніж на його реальність. А от ще проблема із очолюванням цього НСП Сполученими Штатами. Інформує з Москви Фред Гіят, співголова б'юро «Вашінгтон посту» в Москві: «З Вашингтону похолодновоєнний світ виглядає на небезпечне місце, повне конфліктів, що їх Сполучені Штати не можуть контролювати, і проблеми, що їх вони не можуть розв'язати. Росія також уважає похолодновоєнний світ застрашаним, але із зовсім відмінних причин. Зі сторони Москви світ виглядає омотаний ковбойською справедливістю агресивних і безконтрольних США, себто суперпотуги, яка старається установити однопорядний режим (...) Прогалина у сприйманні світу цими двома бувшими холодновоєнними ворогами є такою глибокою, що може загрожувати майбутньому діалогові між ними (...) У загальному існує поширений погляд, що Захід хоче задержати Росію слабою так довго, як тільки можливо (...) Американці стараються накинути їхні ідеали і вартості цілому світові. Вони переконані у своїй вищості і думають, що вони мусять навчити світ американського способу життя (...) Коли НАТО жив даліше після розвалу берлінського муру, то російські дипломати посміхалися із здібності якоїнебудь б'юрократії продовжувати існування поза час їхньої корисності. Але тепер, коли НАТО посягає до Польщі, України, а навіть до бувших советських республік далеко від Північного Атлантику, таких як Казакстан і Кіргізія, росіяни більше не посміхаються»¹⁰.

На Близькому ж Сході, згідно із твердженням Данієля Пайпса, редактора «Міддел іст квортерлі», шириться переконання, що «Сполучені Штати стараються захопити світ, а доказ того є безсоромно очевидний: декілька тижнів тому тисячі американських моряків заволоділи маленьким островом Гаїті. А в 1992 р. американські військові частини фактично заволоділи міжусобицями роздертою Сомалією». Уряди Ірану й Іраку мають тільки одну річ, яка їх не ділить — сприймання США. Син померлого Аятолі твердить, що «американці встановлять „панування і впливи над світом“.

бирати куски своєї імперії і складати її знову разом. І вони це так роблять з благословенням США і ООН». («A Meeting of minds of the U. N». «The Washington Times», 26.9.1994, ст. A20.

⁹ От як представив це англійський тижневик: «Після алярмів й екскурсій останнього тижня криза Перської затоки повернула знову назад до Ради Безпеки ООН. І назад до натяку на холодну війну. Америка в особі її хороброго амбасадора в ООН Маделіни Албрайт вирішила, що Гуссейн не сміє мати користи із його штук близько границь Кувейту. Росія ж, репрезентована міністром зовнішніх справ Андреем Козирєвим, пробувала встановити умову: часове визначення покінчення санкцій за формальне визнання Кувейту як самостійної держави (...). Його аргументи впали на камінний ґрунт». «Iraq and Kuwait; as you were». «The Economist», 23.10.1994, ст. 53-54).

¹⁰ Fred Hiatt. «Red, white and bullying; from the Balkans to Beijing, Russia fears an unbridled superpower». «The Washington Post», 6.11.1994, ст. C1,C4.

А диктатор число 2 Іраку, вживаючи майже ідентичну мову (...), обвинувачує американців, що вони „стараються накинати однобічну гегемонію США над світом“. Як вони про це знають? Джордж Буш так сказав. Його балачка про „новий світовий порядок“ сигналізувала для них плян для американської контролі. Ми, американці, знаємо, що та фраза ніколи не була чимсь більшим, як тьм'яно придуманою болезаспокійною ідеєю про політику після Холодної війни, якій бракувало значення, і яку скоро забуто. На Близькому Сході ця фраза живе даліше, зловісна і діюча»¹¹.

Немає тут ентузіазму ані до нового світового порядку, ані до США як його лідера. Та Шредер підкреслює, що відповідь на питання, чи НСП є реальність, а чи міражем, вимагає історичної перспективи. А ця історична перспектива показує, що досі жодний новий порядок не був повністю новим. «Це поняття тільки означає, що повернуто за ріг, що тенденцію встановлено, що новий спосіб влаштування справ став домінуючим, а старий спосіб уступає».¹² За ілюстрацію бере він війну в Боснії. Для багатьох це доказ, що немає нового світового порядку, бо міжнародня спільнота, а в першу чергу європейські держави, не можуть собі з нею дати раду. Для Шредера ж — це доказ існування НСП. От його міркування: «Центральною для попередніх міжнародніх реакцій на взаємознищування балканських конфліктів була основна турбота великих потуг про охорону їхніх індивідуальних великопотужних інтересів, сфер впливів і розміщення влади у цьому регіоні (...) А найбільш очевидною прикметою теперішньої міжнародньої реакції є, щоб цей довгопануючий мотив майже зовсім зник. Держави, які раніше ніколи не були б дозволили балканській рівновазі основно пересунутися проти них — Британія, Франція, Італія, Німеччина, Австрія, Росія — тепер воліли б зігнувати цю боротьбу повністю, а втручатися, якщо взагалі, то в основному тільки для вдержання миру і гуманітарної допомоги (...) Небезпека балканського хвилястого ефекту є безперечно серйозна, небезпека ж другого 1914 фактично зникла через те, що зникло загальне переконання з 1914 року між усіма потугами, великими і малими, що Балкани є важливі для загальної європейської і світової рівності. Однією річчю є наголошувати трагедію теперішньої ситуації для боснійців та других з усіх сторін, а зовсім другою річчю є заявляти, що накопи міжнародня спільнота згідно з НСП не зробить чогось, щоб цю ситуацію направити, то НСП є негодящий і світ нічого не навчився. А якраз ця ситуація, помімо всіх жахів, доказує, що міжнародня спільнота, а особливо в Європі, таки чогось навчилася, і таки змінилася на краще»¹³.

І тут Шредер має слухність. Ця його заввага стосується не тільки ситуації на Балканах. Твердить бо ж Томас Г. Вайс: «Широко поширені

¹¹ Daniel Pipes. «The Paranoid style in Mideast; from the Gulf war to Somalia, fear of a sinister Uncle Sam». Там же, ст. С1, С4.

¹² Paul W. Schroeder. Цит. праця ст. 39.

¹³ Там же, ст. 42-43. Як приклад, що Захід таки чогось навчився, як про це твердить Шредер, може послужити отакий пасаж із есею Елізабети Лонд, члена Центру Вудрова Вільсона у Вашингтоні: «Як спалахнув у травні кримський спір, то більш тепер активістичний Захід дав Москві знати, що якенебудь російське втручання в український півострів пошкодило б шансам Москви бути допущеною до політичної Групи семи (G-7). Президент Борис Єльцин вгамував сепаратистично наставленого президента Криму

льокальні війни у світі дають нині міжнародній спільноті грізний виклик»¹⁴. Але причина цього виклику, як то він даліше переконливо показує, не є у ривалізації між великими потугами і небезпекою нової світової війни, але в труднощі для ООН дати собі з ними раду. Виклик, отже, гуманітарного, так би мовити, характеру: льокальні знищення і повені втікачів, якими треба опікуватися¹⁵.

Вийняток творить Росія з її бажанням мати свою «сферу впливів», як це показав Сестановіч, а як це дещо інакше виглядає в інтерпретації англійського тижневика. Вже з нинішньої перспективи тижневик підмічує, що «минулися раніші розмови про зростаюче партнерство між Росією Єльцина й Америкою Біла Клінтона, яке мало ввести еру світового миру (...) Центральна мета зовнішньої політики Росії (тепер) проста — осягнути визнання для Росії статусу великої потуги в світі. А велика потуга потребує сфери впливів (...) Тепер було б воскресено доктрину Брежньєва: Росія володіла б виключним і неконтрольованим правом інтервенювати по цілій СНД у її сфері впливів (...) У минулому операції «втримування миру» включали наїзди на Мадярщину, Чехо-Словацьчину й Афганістан (...) зараз російські вдержувачі миру на практиці у Молдові, Таджикистані й Абхазії допомогли одній стороні перемогти своїх опонентів, а тепер наглядають над утвореним ними нещасним миром»¹⁶.

Відповідь, отже, на питання «реальність чи міраж?» є, що новий світовий порядок — не міраж, а реальність. Україна репрезентує його чисту форму, Сербія старасться з нього виломитися, Росія ж старасться використувати його для своїх імперіялістичних потреб.

Юрія Мошкова, G-7 опісля поширився на G-7 1/2, і багата сімка, яка повністю ігнорувала Україну попереднього літа, запропонувала Києву 4 бильйони доларів, щоб допомогти із стабілізацією, лібералізацією і безпекою ядерних електростанцій». Якщо так дійсно було, то це також могло б послужити добрим прикладом для вживання нових метод Шредера — приєднування і виключання. (Elizabeth Pond. «An End, maybe, to sleepwalking in Ukraine». «The Washington Quarterly», зима 1995, ст. 74.

¹⁴ Thomas G. Weiss. «The United Nations and civil wars». Там же, осінь, 1994, ст. 139.

¹⁵ Редактор «Вашінгтон квортерлі» і член-дослідник Центру стратегічних і міжнародних студій, який видає цей кварталник на спілку із Масачетсеським інститутом технології, турбується теперішніми «новими струями і динамікою міжнародної безпеки», бо «аналітики і пундити зробити фетиш з нового світового порядку, а знов цими днями із нового світового безпорядку». І все таки він мусить признати, що «об'єктивно загроза війни між великими потугами є надзвичайно мала і ще зменшується. Війни ж, завойовування є майже незнані. Міждержавні війни зменшуються драматично як проблема глобальних справ». Одиноке, що зростає, це громадянські війни: «Громадянські війни стають далеко біль поширеними». (Briard Roberts. «1995 and the end of the Post-Cold War era». «The Washington Quarterly», зима 1995, ст. 5, 8-9.

¹⁶ «Russia; All this is ours». «The Economist», 26.11.1994, ст. 60. Тут слід відмітити проблему перекладу часто тепер вживаних термінів «peacekeeping» і «peacemaking». В українській пресі почато перекладати перший термін як «миротворення». На нашу скромну думку, це не вірно, бо йому відповідав би другий термін. Отже заходить помішання. Це ж бо два зовсім відмінні поняття, які описують дві зовсім відмінні акції: Одна справа — творення миру, зовсім інша — вдержування миру кимсь уже створеного. Російські військові частини у Молдові, Абхазії і Таджикистані, як то вище відмічено, типові «миротворці», українські ж військові частини у Боснії — типові вдержувачі миру, хоч там того миру дуже мало. Та це вже інша справа.

Наталка ПРУДКА

ВАЖЛИВІ ФІНАНСОВО–ГОСПОДАРЧІ ПИТАННЯ УКРАЇНИ

*Агенція США сприяє виробництву
приватизаційних сертифікатів для громадян України*

(УЦІС) За рахунок технічної допомоги Сполучених Штатів Америки Україні, в Канаді друкуються приватизаційні сертифікати для громадян України. Плянувалося, що в липні 1994 року сертифікати буде роздано населенню України, але прийняте Верховною Радою України рішення про припинення приватизації загальмувало випуск сертифікатів.

Координус витрати американської технічної допомоги Агенція міжнародного розвитку США, що є урядовою структурою, мета якої — розробка і здійснення програм економічної допомоги.

В 1994 році уряд США надав Агенції допомоги на 700 млн. доларів. Половина цих грошей пішла на ядерне роззброєння та конверсію, а другу половину було витрачено, в основному, на сільськогосподарські проекти. Однак, основна мета діяльності Агенції міжнародного розвитку в Україні — допомога у проведенні приватизації. Вже в грудні 1995 року населення України отримає 52 млн. приватизаційних сертифікатів. Вони використовуватимуться для приватизації промислових підприємств.

За словами Террі Макмена, директора представництва Агенції в Україні, плянується створити інвестиційні центри в усіх областях України, де громадяни зможуть обміняти свої сертифікати на акції.

24 листопада 1994 р. вийшов Указ Президента «Про компенсацію громадянам України втрат від обезцінення грошових збережень в закладах Ощадбанку України й Укрдержстраху». Згідно Указу, буде проіндексовано всі види вкладів населення, а також договори довгострокового страхування. Вклади громадян буде збільшено у відповідності з індексом росту споживчих цін у 1992–1993 роках, тобто, в 2200 разів. На суму проіндексованих вкладів населенню буде видано приватизаційні сертифікати номінальною вартістю в 1 мільйон карбованців. Термін дії сертифікатів — до 1 липня 1997 року.

Мінерально–сировинна база України

Мінерально–сировинний комплекс України забезпечує діяльність близько 48% промислового потенціалу. Більше третини експортного потенціалу Україна має за рахунок сировинного комплексу. Україна входить до числа провідних мінерально–сировинних держав світу, а щодо запасів основних видів корисних копалин у перерахунку на душу населення посідає одне з перших місць у світі.

За даними Держкомгеології,¹ в Україні відкрито понад 20 тисяч родовищ, з яких 7764 родовища мають промислове значення, експлуатується 61 вид корисних копалин — це 3248 родовищ.

¹ Державний Комітет Геології — прим. Редакції.

В Україні розробляються родовища залізних, марганцевих руд, уранові, вугільні, титанові, цирконієві, сірчані, каоліни, ртуть, графіту, облицювальне каміння.

Площа України становить 0,4% від загальної світової, а виробництво мінеральної сировини — 5% від загального світового виробництва. Щодо виробництва марганцевих руд, їх обсяги становлять 25% від світових, залізних руд — 10%, вугілля — 5%. За оцінкою експертів Держкомгеології,² вартість розвіданих в Україні корисних копалин становить понад 7 трильйонів доларів США. В 1993 році вартість розвіданих запасів найважливіших видів сировини становила понад 21 млрд. доларів.

Однак, маючи унікальні родовища, Україна задовольняє потреби в кольорових металах і сплавах — близько 2 млн. тонн — власним виробництвом менш ніж на 25%.

За словами голови Держкомгеології професора Миколи Гавриленка, пріоритетними напрямками геолого-розвідувальних робіт є паливно-енергетичні ресурси. Особливу увагу також приділено золотіві, уранові, алмазам, кольоровим, рідкісним і рідкоземельним металам, мінеральній сировині для сільського господарства. Їх виконання здійснюватиметься у межах цільових програм, що є складовими загальнонаціональної програми «Мінерально-сировинна база України».

Основні запаси нафти та газу сконцентровано в трьох регіонах: Дніпровсько-Донецькому, Карпатському та Причорноморсько-Кримському. В Україні відкрито близько 300 родовищ вуглеводнів з сумарними запасами 3,3 млрд. тонн умовного палива. Розвідані запаси, що нині розробляються, становлять близько 240 млн. тонн нафти й конденсату та 1,1 трлн. кубометрів газу.

Згідно з прогнозами, у надрах є запаси нафти в обсязі 710 млн. тонн, 300 млн. тонн конденсату і 4330 млрд. кубометрів газу. Найбільш перспективним є Дніпровсько-Донецький регіон, де міститься майже 85% вуглеводневих ресурсів. На шельфі Чорного моря ресурси вуглеводнів оцінюються в 1,5 млрд. тонн умовного палива.

Кам'яне вугілля зосереджене в основному в Донецькому басейні. Розвідано та передано для промислового освоєння 94 ділянки з запасами 12,3 млрд. тонн вугілля, з них 61 ділянка — для будівництва нових шахт, в тому числі 26 з коксівним вугіллям. Значним є потенціал басейну щодо зростання видобутку енергетичного вугілля. Нині підготовлено 27 резервні ділянки для будівництва нових шахт потужністю понад 51 млн. тонн щороку. Запаси енергетичного вугілля в них — 4,6 млрд. тонн, а глибина залягання — 600–900 метрів.

У Львівсько-Волинському басейні також виявлено запаси коксівного вугілля.

Енергетичний комплекс — основне джерело інфляції

Минулого тижня Верховна Рада України, розглядаючи проєкт Закону «Про внесення змін, доповнень та уточнень у Державний бюджет України на 1994 рік», прийняла рішення про граничний розмір дефіциту державного бюджету.

Наголошувалося на тому, що дохідні статті бюджету значно недовиконано, основні причини чого — спад виробництва та недосконала податкова політика.

Передбачено першочергові статті бюджетних витрат: платня, пенсії, стипендії, придбання медикаментів.

² Як під 1.

У першому півріччі цього року уряд декларував дефіцит державного бюджету в розмірі 20 трильйонів карбованців, що становило б 10% від валового національного продукту (ВНП).

Однак в дійсності зростання дефіциту державного бюджету, за словами заступника міністра економіки України Володимира Науменка, відбулося за рахунок постійних державних дотацій на енергоносії — вугілля, газ, електроенергію. Річний обсяг дотацій на енергоносії в 1994 році становить 134 трильйонів карбованців — це 13% ВНП.

Утримуючи ціни на енергоносії за рахунок дотацій з державного бюджету, вироблялася грошова маса, яка й стала джерелом інфляції.

У структурі економіки України питома вага базових галузей промисловости становить 46%. До базових галузей належать вуглевидобувна, чорна металургія, нафтогазовий комплекс.

Таким чином, на кінець 1994 року уряд прогнозує дефіцит державного бюджету в обсязі 200 трильйонів карбованців — це 20% ВНП, повний обсяг якого прогнозується в розмірі 1 квадральйону 38 трильйонів карбованців (враховано також тіньову економіку, яка становить 60% від загального обсягу).

Варто відзначити, що в товарному вираженні обсяг ВНП за останні два роки зменшився вдвічі.

Першим кроком у проведенні реформ стала лібералізація цін на енергоносії, що визнано основним джерелом інфляції. Вже з 1 вересня уряд підвищив ціни на енергоносії, дотації на які в майбутньому заплановано взагалі не здійснювати.

В середині листопада 1994 р. Президент України видав Указ «Про звільнення вуглевидобувних та вуглезбагачувальних підприємств Міністерства вугільної промисловости України від сплати заборгованости», що передбачає їх звільнення від сплати боргів станом на 1 жовтня 1994 року, в першу чергу, від сплати податку на доходи підприємств і організацій, що зараховуються до державного бюджету, а також від внесків до Фонду соціального страхування, Пенсійного фонду та Державного фонду сприяння зайнятости населення.

Останніми роками спостерігається падіння вуглевидобування, що в свою чергу сприяє різкому скороченню виробництва електроенергії, адже 42 теплові електростанції України вимагають щоденно спалювати 100 тисяч тонн вугілля.

Падіння виробництва електроенергії вимагає відключення від мережі низки підприємств. В кінці листопада на спільній нараді Президента і керівників Міністерства енергетики прийнято рішення зупинити роботу ряду підприємств, а причина того — дефіцит пального на електростанціях.

В першу чергу від мережі буде від'єднано боржників за використану електроенергію, нерентабельні підприємства, а також тих, що не можуть реалізувати вироблену продукцію.

Керівникам ряду підприємств України запропоновано самим визначити перелік підприємств, що підлягають зупині в грудні 1994 року й подати дані в Міністерство енергії.

Подальший спад виробництва електроенергії загрожує залишити населення України без світла: щовечора мешканців сіл на кілька годин залишають без електроенергії. А керівництва багатьох підприємств та наукових закладів давно прийшли до висновку, що вигідніше повністю припинити роботу, відправивши працівників у відпустки, аніж платити за енергоносії.

В перспективі ціни на енергоносії далі зростатимуть, щоб повністю покрити витрати на їх виробництво.

Фонд ділового співробітництва «Україна»

Президент України Леонід Кучма видав Указ «Про фонд ділового співробітництва», мета якого — створення ефективного механізму взаємодії державного та приватного секторів економіки, виробничого, банківського капіталів.

Ініціатива створення такого Фонду належить Міністерству зовнішніх економічних зв'язків України, Міністерству юстиції, Національній космічній агенції, Академії медичних наук і комерційним банкам «Промінвестбанк» й «Приватбанк», акціонерному банкові «Укрсоцбанк».

Кошти Фонду формуватимуться за рахунок благодійних пожертвувань і добровільних внесків фізичних і юридичних осіб, а також інших надходжень, не заборонених законодавством України.

Указ передбачає, що надходження до Фонду в іноземній валюті не підлягають обов'язковим продажі, а оподатковуваний дохід (прибуток, виручка від реалізації) без обмежень зменшується на суму, внесену суб'єктом підприємницької діяльності до Фонду, за умови використання Фондом цих надходжень на благодійні цілі.

Головою Фонду «Україна» призначено Ігоря Плужникова, який у місячний термін має подати проєкт Положення про Фонд.

Контролю за використанням коштів Фонду здійснюватиме Наглядова Рада Фонду, головою якої Президент призначив Володимира Горбуліна.

Гостра нестача фінансів у літакобудівній промисловості

Рівень розвитку країни визначається розвитком науковомістких галузей промисловості.

Україна має розвинуту аерокосмічну промисловість і входить до переліку 6-ти країн, які сьогодні володіють технологією розробки і виробництва потужних двигунів. Це, крім України, США, Великобританія, Німеччина, Франція і Росія. Намагаються опанувати технологію літакобудування економічно розвинуті країни Азійсько-Тихоокеанського регіону. Опанування технології розробки і виробництва сучасних авіаційних двигунів дозволить цим країнам розвивати повноцінну авіаційно-будівну галузь.

Літакобудівна галузь України традиційно розвивалася в напрямку будівництва вантажних і пасажирських літаків.

Нині спостерігається зростання попиту на швидкісні повітряні перевезення в середньому на 4% щороку.

В країнах СНД нині експлуатується понад 3 тисячі літаків, розроблених і побудованих в Україні, серед яких літаки-рекордсмени, що мають найбільшу вантажопідйомність у світі. Це — літак «Руслан», розрахований на перевезення вантажів до 150 тонн, «Мрія» — 250 тонн, а також літаки для масового використання АН-2, АН-24, АН-26.

У 1996–1997 рр. передбачається масовий вихід з експлуатації цих літаків. Тому українська літакобудівна галузь спрямована на активну роль на ринку повітряного транспорту, в першу чергу в країнах СНД.

В Міністерстві машинобудування України розроблено програму розвитку авіаційної промисловости, згідно якої плянується налагодити виробництво літаків АН-70, АН-218, АН-180, АН-140 та ін.

В будівництві літаків розробки Київського науково-технічного комплексу «Антонов» серії АН братимуть участь, крім українських, підприємства переважно з Росії та Узбекистану. Загалом у будівництві одного літака задіяно понад 100 підприємств.

Серійне виробництво розробленого в АНТК «Антонов» військово-транспортного літака АН-70 заплановано розмістити на Київському авіаційному об'єднанні.

Згідно з міжурядовою угодою України та Росії готується передача комплексу документації літака АН-70 на Самарський авіаційний завод, де також плянується налагодити спільне виробництво.

Літак АН-70 не має аналогів. Європейські країни об'єднали свої зусилля в консорціумі «Еврофлаг» над створенням подібного літака за проектом ФЛА, який плянується створити на початку третього тисячоліття.

Літак нового покоління АН-70 обладнано гвинто-вентиляторним двигуном, автор-розробник якого — Запорізьке конструкторське бюро «Прогрес». Збудовано двигун на Запорізькому заводі «Мотор-січ». Унікальність двигуна полягає в його економічності: питомі витрати пального становлять 160 гр на тоннокілометр, що на 30% менше, ніж споживають звичайні двигуни.

За прогнозами експертів, світова потреба в таких літаках становить близько 2000. Експлуатація перших літаків плянувалася на 1996 рік. Викатка першого дослідного зразка АН-70 відбулася в січні 1995 року. Перший його виліт плянувався весною 1994, потім — у середині грудня.

Новий пасажирський літак для місцевих повітряних авіаліній протяжністю до 1600 км — АН-140 — повинен злетіти в 1995 році. В СНД експлуатується 2200 літаків АН-24, на заміну яким повинен прийти літак АН-140. Однак, поки що триває розробка технічної документації.

Для авіаліній протяжністю до 5 тис. км в АНТК «Антонов» розробляється літак АН-180, зліт якого плянується в 1995 році.

АН-180 повинен замінити літаки ТУ-154. Нестача фінансів гальмує проведення дослідницьких робіт для прийняття рішення щодо кінцевого обліку літака, що дало б змогу розпочати проектні роботи.

Гальмує подальшу розробку нестача фінансування для створення літака АН-218.

Програма розвитку авіаційно-будівної галузі України — на грані зриву, причиною чого є недостатнє фінансування.

Патологічні роди капіталізму в Україні

Харківський завод ім. Малишева — лідер колишнього Союзу з виробництва танків, щорічний серійний випуск яких становив 800 бойових машин.

В 1992 році на заводі було вироблено 43 танки, а в 1993 — Міністерство оборони України не замовило жодного. В цьому році замовлення Міністерства оборони України — 3 танки, фінансування виробництва яких розпочалося лише в 4-му кварталі.

В наслідок різкого падіння танкового виробництва, до 2000 року бойовий потенціал України знизиться нижче допустимого рівня, визначеного військовою доктриною.

Різке падіння виробництва призвело до звільнення 17 тисяч працівників заводу. Соціальна напруга в колективі вилася в багаточисельні звертання Ради трудового колективу заводу ім. Малишева до колишнього міністра Дмитра Черненка і голови Верховної Ради Олександра Мороза. У зверненні працівників — прохання звільнити з посади «червоного директора» заводу, колишнього народного депутата Г. Левченка, повна бездіяльність якого чітко спрямована на руйнацію заводу.

У зверненні працівники заводу наголошують на штучному нагнітанні напруги в колективі, що потім призводить до масових звільнень з роботи.

Відбувається розпродаж майна заводу за заниженими цінами. Руйнується і соціальна сфера: припинилася реконструкція заводу, зупинено будівництво будинку культури й табору для відпочинку школярів, сім років як зупинилася черга на житло, не працюють бази відпочинку. Навіть заводські їдальні позакривалися. Керівництво заводу активно позбавляється від дитячих садків, розпродаються гуртожитки, з роботи звільняються колишні працівники.

Працівники заводу обурені, коли їх намагаються переконати, що це єдино можливий «шлях розвитку» заводу та його соціальної сфери.

Реакцією Мінмашпрому стало звільнення з посади директора І. Левченка. В Кабінеті Міністрів розроблено ряд заходів щодо виведення заводу з кризи: плянується надання пільгового кредиту під заставу заводського майна для виконання замовлення російських залізничників щодо виробництва дизельних двигунів для тепловозів.

Пропонується визначити щорічний Державний контракт Міністерства оборони України на виробництво 30 танків, починаючи з 1995 року.

Розв'язання проблеми виходу з глибокої кризи танкобудівного лідера колишнього СРСР вимагає підтримки з боку урядових структур.

Світовий банк фінансує реформу правничої системи в Україні

У дні 1 грудня 1994 р. за «круглим столом» у Світовому банку було повідомлено, що за рахунок пожертви Фонду інституційного розвитку Світового банку здійснюватиметься проєкт реформування правничої системи України. Мета проєкту — надання допомоги від Світового банку урядові України для започаткування та підтримки зусиль у реформуванні існуючої правничої системи у відповідності з вимогами ринкових перетворень.

Уряд України створив робочу групу з розробки стратегії законодавчої реформи в Україні, яку очолив Іван Тимченко — керівник юридичного управління Президента України. До роботи плянується залучити експертів, зокрема участь братимуть Віктор Пинзеник, Володимир Лановий, Сергій Головатий. Буде розроблено чіткий план вводу законодавчих актів.

За словами І. Тимченка, дотепер підготовлено близько 150 проєктів нормативних актів. Необхідність їх прийняття викликана тим, що прийняті Президентом України Укази з питань економічних реформ не врегульовано Законами. Так, наприклад, на прискорення земельних реформ Верховна Рада намагається накласти вето, але зробити це їй не вдається за відсутністю Закону, що дозволяв би заборону.

Як зазначив професор Інституту Міжнародних відносин і права Київського університету Анатолій Довгерт, українське законодавство гармонізуватиметься

з іншими країнами. Необхідно також уніфікувати торговельне законодавство, для чого Україні необхідно приєднатися до відповідних конвенцій.

Україна і Росія домовились про розподіл активів колишнього ССРСР

Дня 9 грудня 1994 року в Москві було підписано угоду, за якою Україна передає Росії право на всі активи та власність колишнього ССРСР за кордоном.

Частка України в активах і пасивах колишнього ССРСР дорівнює 16,37%.

Однак борги України значно менші від активів колишнього Союзу, які віднині перейдуть у повну власність Росії.

У ході візиту Віталія Масола до Москви було підготовано додаток до угоди, за яким Україні повинно бути передано 16 дипломатичних представництв колишнього ССРСР. Додаток не підписано, але В. Масол, за його висловом, все одно «залишився дуже задоволеним результатами своєї поїздки до Москви. Адже обслуговування української частки советського боргу коштувало б Україну 700 мільйонів доларів щороку». Про свою радість Масол поділився з кореспондентом УКРІНФОРМу.

Оксана ГАСЮК

ВАЖЛИВІШІ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНІ ПИТАННЯ ПІД КІНЕЦЬ 1994 РОКУ

Команда, якою керує Леонід Кучма

(УЦІС) Леонід Кучма прийшов до влади у висліді чітко спланованої кампанії. Головним диригентом цього дійства став історик за фахом Дмитро Табачник, нинішній керівник адміністрації Президента. Згодом українські журналісти назвали перемогу Кучми на виборах перемогою Табачника. Саме Д. Табачникові належала ідея зібрати всі дані про фальшування команди Кравчука під час президентської кампанії і видати їх недержавним засобом масової інформації якраз напередодні другої, вирішальної тури виборів.

«Взагалі, Дмитро Табачник — це людина, яка знає ціну інформації і неохоче нею будь з ким ділиться», — вважає київський журналіст Ірина Погорелова. Вона пам'ятає цього молодого історика ще з тих часів, коли він керував пресовою службою Кабінету Міністрів у 1992–93 роках. Тоді, за її словами, різко скоротилася кількість журналістів, що мали доступ до урядової інформації. Прем'єр-міністром України в ті часи був Леонід Кучма. А нині Табачник керує адміністрацією Кучми-Президента. І керує доволі успішно. Люди з його оточення кажуть, що саме він водить рукою Кучми при підписанні багатьох Указів. Кореспондентка американської газети «Вашінгтон Пост» Леся Рудакевич називає керівника адміністрації Президента одним із найхитріших політиків в Україні.

Засоби масової інформації вважають Табачника головною фігурою в команді Президента. Із журналістами не завжди погоджуються безпосередні творці цієї політики.

Українські політологи схильні вважати перебільшеним твердження про те, що Д. Табачник зможе переграти свого патрона і спробувати самому покерувати Україною. «Сильний ферзь може існувати тільки при сильному королеві», — вважають політики.

Леонід Кучма намагається закріпити свою владу. Указом від 13 вересня 1994 року Президент створив Раду Регіонів, куди ввійшли голови Обласних Рад. Рада підлягає безпосередньо Кучмі. За неофіційною версією, ідея створення такої структури належала Голові Донецької Обласної Ради В. Щербаню та меру Маріуполя М. Поживанову.

Першим віце-прем'єром з питань економічної реформи Л. Кучма призначив Віктора Пинзеника. Останній настільки впевнений, що може заявити: «Це безперечно, що в Кабінеті Міністрів будуть зміни, і не виключено, що робитиму їх».

Але в оркестрі, якою диригує Леонід Кучма, є ще один важливий інструмент — Комітет Позаштатних Радників при Президентові України, куди ввійшли люди, відомі у фінансових колах України, як, скажімо, Віктор Мірошніков, голова Правління акціонерного банку «Інко».

Цей факт, за словами Гриніва з фракції «Реформи», дозволяє говорити про «тіньовий кабінет» Кучми, членами якого є люди з Комітету Позаштатних Радників при Президентові. Може статися, що «тіньовий кабінет» переросте в реальний.

Підсумки державної візити Леоніда Кучми до США

У дні 28 листопада 1994 року відбулася пресова конференція Президента Леоніда Кучми за підсумками візити до Сполучених Штатів Америки, що тривала з 19 по 23 листопада. Наш Президент мав 5 зустрічей зі своїм американським колегою. Л. Кучма особливо підкреслив той факт, що це була перша в історії українсько-американських відносин державна візита до США на найвищому рівні.

Ця обставина, за словами Президента Л. Кучми, сприяла плідній співпраці українських і американських спеціалістів. Було підписано 14 двосторонніх документів. Основним документом стала Українсько-Американська Хартія про дружбу, партнерство та співпрацю.

Леонід Кучма мав зустрічі з віце-президентом Сполучених Штатів Елом Гором, Державним Секретарем Ворреном Крістофером, міністром оборони Вільямом Перрі, а також з головою Ради Безпеки ООН Брайтоном. Український Президент виступив на пленарному засіданні чергової сесії ООН.

Леонід Кучма сказав журналістам, що Президент США сьогодні перебуває в непростій ситуації, поскільки на минулих проміжних виборах більшість місць у Сенаті здобули його політичні опоненти — представники Республіканської партії. «Тому я зустрічаюся і з багатьма сенаторами, — сказав Л. Кучма, — загалом республіканці теж прихильно ставляться до України».

Під час особистих зустрічей Президент США запевнив Президента України, що Сполучені Штати готові підписати Меморандум про надання Україні гарантій національної безпеки. Цей документ був підписаний Президентами України, США та Росії у рамках наради НБСЄ, яка відбулася 5-6 грудня 1994 року в Будапешті. Біл Клінтон прийняв запрошення Леоніда Кучми відвідати Україну. «Сполученим Штатам Америки потрібна стабільна в політичному й економічному пляні Україна», — сказав Кучма.

Цю тезу своєї зовнішньої політики американці підтвердили конкретними діями. Сполучені Штати збираються виділити Україні в 1995 році 200 млн. доларів додаткової допомоги, а також 22 млн. доларів на програми роззброєння нашої держави. 500 млн. доларів надійдуть в українську казну від Ради Світового Банку. В ході візиту до Америки було узгоджено конкретний механізм надходження американських коштів в Україну. Л. Кучма зазначив, що варто створити спеціальну агенцію, яка б контролювала отримання Україною західної допомоги.

Плідними були також переговори Л. Кучми з американськими бізнесменами. Керівництво компанії «Пепсіко» висловило бажання інвестувати суднобудування в Україні. «Пепсіко» хоче вкладати гроші також у Миколаївський та Херсонський суднобудівні заводи.

Не менш важливими назвав Леонід Кучма свої зустрічі з американськими засобами масової інформації. Український Президент розмовляв з провідними видавцями США, такими, як «Ворлд Стріт Джернал», «Ньюсвік», «Тайм» та ін. Він зустрічався з редакційною колегією газети «Вашінгтон Пост».

Президент Л. Кучма висловив сподівання, що відносини між США й Україною і надалі залишатимуться дружніми. Він наголосив, що не хотів би бачити нашу державу якоюсь буферною зоною між Заходом і Сходом, між Росією і Західною Європою та Америкою. «Я думаю, що Україна повинна стати мостом, що з'єднує Захід і Схід», — сказав Леонід Кучма. Тут Президент України знову ствердив, що відносини України з Заходом не можуть здійснюватися за рахунок українсько-російських відносин. «Головні ринки збуту для української продукції знаходяться на території колишнього Советського Союзу», — підкреслив Кучма.

Український Президент також сказав, що він мав телефонну розмову з Президентом Єльциним і сподівається, що Договір про дружбу та співпрацю України з Росією буде підписано найближчим часом.

Леонід Кучма окреслив політичну ситуацію в Україні як дуже нестабільну. Протистояння між Президентом і Верховною Радою наростає. У разі, якщо наш парламент не прийме Закон про владу, Л. Кучма запропонував провести референдум.

В Кабінеті Міністрів України

За повідомленням пресової служби Кабінету Міністрів, 23 листопада 1994 р. під головуванням Прем'єр-міністра України Віталія Масола відбулося засідання Президії Кабінету Міністрів, заслухано інформацію голови Державного комітету з легкої та текстильної промисловости (ДКЛТ) Григорія Микитенка, міністра енергетики та електрифікації Вілена Семенюка та голови Державного комітету з використання ядерної енергії Михайла Уманця про стан виконання плянів соціально-економічного розвитку галузей у 1994 році і прогнозні дані на 1995 рік.

Президія погодилася з пропозицією ДКЛТ про збільшення в 1995 році обсягів виробництва на 2-3%. Для забезпечення стабільної праці галузі комітет і підприємства мають відправити прибутків від переоцінки матеріальних ресурсів та 60-65% прибутку в четвертому кварталі 1994 та в першому кварталі 1995 року для поповнення обігових коштів.

Надано відповідні доручення для забезпечення підприємств льоном, шкірою та вовною. Комітетові дозволено працювати на внутрішньому ринку без попередньої оплати.

Пошуки ринків збуту проводиться не на належному рівні, на що було звернено увагу голови ДКЛТ.

Президія Кабінету Міністрів прийняла пропозицію Міненерго про збільшення в 1995 році до 209 млрд. кВт/год. виробництва енергії, для чого галузь буде забезпечено відповідною кількістю мазуту, газу, вугілля, ядерного пального.

У зв'язку з пропозицією відкоректувати тарифи на електроенергію, що використовується в побуті, Прем'єр-міністр доручив Міненерго проаналізувати доцільність такого заходу з урахуванням доходів населення, найперше мало-забезпечених його верств.

Тихий сезон перед бурею

Парляментський тиждень, який почався 29 листопада 1994 року не був занадто переобтяжений важливими законопроектами. Голова Верховної Ради Олександр Мороз підкреслив, відкриваючи ранкове пленарне засідання 29 листопада, що треба більше відшліфувати проекти законів у комісіях, щоб не витратити багато часу на обговорення їх у сесійній залі. Окремі питання він запропонував розглядати за скороченим режимом.

20-хвилинна розминка була, в основному, присвячена обговоренню важкого становища учителів, лікарів та інших працівників бюджетної сфери після недавнього підвищення цін. Нестача пального й електроенергії також стала предметом розмови у Верховній Раді. І це зрозуміло: народні обранці щойно попрацювали в округах і були переобтяжені проблемами своїх виборців. Питання, яке хвилювало багатьох — доля Указу Президента «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи в сфері сільськогосподарського виробництва» — вирішилося на диво швидко і спокійно.

Як відомо, на минулому засіданні Верховної Ради депутати від фракцій комуністів, соціалістів та аграрників заініціювали накладення вета на цей Указ Президента у зв'язку з тим, що деякі його положення суперечать Конституції України, Земельному Кодексові України та Законаві «Про селянське фермерське господарство». За цей час надійшло багато зауважень і пропозицій до Указу з регіонів. А тому його розгляд було знову перенесено.

Далі депутати слухали законопроект «Про внесення змін і доповнень до Кодексу законів України про працю». Його відправлено на доопрацювання.

Особливу увагу журналістів привернув виступ народного депутата України Леся Танюка, який є членом парламентської комісії по розгляді діяльності асоціації «Земля і люди», очолюваної нинішнім заступником Голови Верховної Ради Олександром Ткаченком. Ця сільськогосподарська асоціація спеціалізується на вирощуванні кукурудзи за американськими технологіями.

У пресі неодноразово з'являлися матеріали про використання керівниками асоціації 70 мільйонів доларів американського кредиту не за призначенням. Замість сільськогосподарської техніки купувалися автомобілі, а також інші речі, які зовсім не мають відношення до кукурудзи й сільського господарства. У зв'язку з ажіотажем навколо цієї справи, було створено парламентську комісію, яка й розглядала використання американського кредиту. На минулому своєму засіданні Верховна Рада заслухала звіт цієї комісії, який зводився до одного: ніяких порушень у діяльності асоціації «Земля і люди» не було виявлено. Але фракція Руху проводила незалежне розслідування цієї справи, отримуючи приватну інформацію від багатьох працівників асоціації, які підтвердили зловживання Олександра Ткаченка.

Результати розслідування не вдалося оприлюднити, оскільки Голова Верховної Ради Олександр Мороз відмовився надати слово для доповіді з цього питання Лесю Танюкові на минулому парламентському засіданні. І лише 29 листопада депутатові Танюкові вдалося висловити свою точку зору. Олександр Ткаченко спростував усі звинувачення, висунуті проти нього і сказав, що саме в такий спосіб живають талановитих керівників, маючи на увазі, напевно, себе.

30 листопада депутати працювали над внесеннями змін і доповнень до п. 8 ст. 114–5, пов'язаних із розмежуванням повноважень Президента і Верховної Ради у зовнішній політиці. Згідно цих змін, Президент призначає і відкликає постійних представників України в іноземних державах, а також постійних представників нашої держави при міжнародних організаціях.

Депутати відправили на доопрацювання проєкт Закону України про науково-технічну експертизу. Без особливих протиріч і обговорення народні обранці схвалили Закон України про музеї. З доповіддю з цього питання виступив Микола Яковина, виконуючий обов'язки міністра культури України. Цим Законом уперше здійснено поділ музеїв за формами власності. Стаття 9 Закону про музеї передбачає вилучення приміщення музею тільки в разі надання нового приміщення. Це, за словами Яковини, повинно вберегти музейні приміщення від посягань комерційних структур. За пропозицією народних депутатів, до Закону про музеї було внесено поправку про безкоштовне користування музеями дітей, як це робиться в усьому світі. Міністер культури пообіцяв попрацювати над цим пунктом і його виконанням.

У цей же день народні депутати відправили на доопрацювання проєкт Закону про статус військовослужбовця–народного депутата. Комісія у справах охорони здоров'я, материнства й дитинства внесла свою пропозицію про прийняття Постанови Верховної Ради про зобов'язання Обласних Рад виділити кошти для проведення Різдвяних та Новорічних свят для дітей.

У цей же день, 30 листопада, депутат від фракції Конгресу Українських Націоналістів Михайло Ратушний звернувся з депутатським запитом до Генерального Прокурора України, Міністра внутрішніх справ та Голови Служби Безпеки з приводу залякування й дискредитації активістів національного руху в Україні. Він навів приклад жорстокого побиття заступника Донецької Обласної організації Конгресу Українських Націоналістів Володимира Гришкіна та голови Рівненської Обласної організації Конгресу Дмитра Катрушина. Ратушний також згадав випадок із знущанням над дружиною голови Млинівської Районної організації Конгресу Українських Націоналістів Чіснока, а також факти погроз, залякування й побиття активістів Конгресу Українських Націоналістів в Одесі, Харкові, Криму, Києві. Депутатський запит підписали 17 депутатів. Вони звернулися до представників Прокуратури, СБУ і міліції з проханням повідомити, що робиться в плані профілактики й недопущення насильства супроти активістів політичних організацій.

1 грудня 1994 р. депутати приділили багато уваги законопроєктові про внесення змін і доповнень до Закону України «Про вибори народних депутатів України», обговорили Закон «Про загальний військовий обов'язок», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та їх сімей» та Закон «Про міліцію». Дискутуючи положення Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і їх сімей», парламентарі говорили про погане матеріальне становище військовослужбовців. У результаті, законопроєкт було відправлено на доопрацювання.

Під час сесійного засідання 1 грудня було прийнято Закон «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі». Цей Закон, власне, визначив завдання і мету адміністративного нагляду і коло осіб, над якими він повинен здійснюватися. Верховна Рада також розглянула порядок повернення збитків, нанесених громадянину незаконними діями органів попереднього слідства, прокуратури і суду, і прийняла законопроект у цілому.

Зміни й доповнення були внесені до Закону України «Про підприємництво». Не обминули депутати й Карного кодексу України, внісши до нього поправки в частині відповідальности за пропаганду порнографії, культуру насилля й жорстокости. Зокрема, ст. 164–4 цього Закону визначає відповідальність за публічний показ без прокатного посвідчення кіно- і відеофільмів у вигляді штрафу розміром від п'яти до десяти заробітних плат із конфіскацією кіно- і відеопродукції, яка демонструвалася. Може, нарешті, прийняття цих правок до Закону змінить ситуацію з піратством при демонстрації кіно- і відеопродукції.

2 грудня народні депутати більшістю голосів прийняли в першому читанні Закон України «Про інформаційні агенції». Депутат Павло Осадчук, зокрема, сказав, що Україна сьогодні досить часто стає жертвою дезінформації, а тому інформаційний простір має бути захищеним. Після цього парламентарі розглянули внесення змін доповнень і уточнень до державного бюджету України на 1994 рік. За словами міністра фінансів України Петра Германчука, дефіцит державного бюджету становить 107 трильйонів карбованців.

У цей же день депутат від фракції «Реформи», голова Підкомісії з питань цінних паперів і голова Постійної Комісії Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності Юрій Квятковський зробив заяву. У ній він повідомив, що цими днями в Лондоні було заарештовано двох громадян іноземних держав, у яких при обшуді вилучено бони, або державні товарні облігації матеріальних ресурсів України на суму в 10 мільярдів доларів. Головуючий на сесії в той день Олександр Ткаченко перервав виступ депутата Квятковського і не дав йому можливости закінчити.

Але депутатська група «Реформи» організувала прес-конференцію, на якій журналісти отримали повний виклад виступу Квятковського і почули відповіді на свої запитання. Зокрема, Квятковський звернув увагу мас-медій на те, що облігації, з якими було затримано іноземних громадян в Лондоні, були випущені згідно Указу Президента Кравчука «Про товарні облігації» від 7 квітня 1994 року. Під що випущені ці облігації — невідомо ані з Указу Президента «Про товарні облігації», ані з його Указу про Український кредитний фонд.

Квятковський сказав, що річ не в самому затриманні іноземців з українськими облігаціями, не в криміналі, а в тому, що ринок капіталів мусить бути відкритим для широкого загалу і контролюватися. Фракція «Реформи» має ксерокопії облігації, вилученої в Лондоні. Продана вона 26 серпня 1994 року, при номінальній вартості 25 мільйонів доларів, тобто не для дрібних інвесторів. Через чотири з половиною місяці після опублікування Указу Президента «Про товарні облігації» було продано облігацій на суму 6 мільярдів і 600 мільйонів доларів. Зараз пройшло 6 місяців і, мабуть, вже всі облігації продано. Кошти надійшли до Цюрихського банку. Під які державні гарантії залучено облігації і де вони поділися — невідомо. «Прийде час погашати борги по облігаціях, а погашати буде нічим, і погасять підприємствами України. Ось чому постійно збільшується кількість підприємств, що не підлягають приватизації», — заявив Квятковський. У той же час він відмовився назвати джерела,

з яких «Реформи» отримали інформацію про облігації. «Я можу вас запевнити, що це не фальшивка», — сказали представники фракції «Реформи».

У зв'язку з усім вищесказаним, фракції «Реформи», Рух, «Центр», «Державність» і депутати Карпов, Носов, Хмара вимагають негайного створення Комісії по виявленню всіх обставин щодо випуску облігацій на суму 10 мільярдів доларів.

У той же час Леонід Кравчук, який видав Указ «Про товарні облігації» від 7 квітня 1994 року, заявив журналістам, що облігації, про які говорять представники фракції «Реформи», — підроблено громадянином Ємену і ніякого відношення до Указу Президента не мають.

Отже, Верховна Рада пережила відносно тихий тиждень у пляні законодавчому, і бурхливий — у пляні розкриття фінансових махінацій. Від 6 грудня парламент працює над розглядом багатьох важливих питань. Серед них — Закон «Про державну владу і місце самоврядування», запропонований Президентом на розгляд Верховної Ради.

При розгляді змін і доповнень до державного бюджету України на 1994 рік у сесійній залі парламенту був присутній перший віце-прем'єр-міністр України Віктор Пинзеник. Він зазначив, що нині велика частина комунального споживання газу населенням покривається з бюджету. Тому Пинзеник попросив включити до переліку бюджетних витрат дотації «Укргазу», інакше це відомство просто не зможе купувати рублі і долари для того, щоб розплатитися за доставки газу.

Депутати не прийняли Постанову «Про внесення змін, доповнень і уточнень до державного бюджету на 1994 рік». 26 парламентарів не голосувало взагалі. Великою проблемою Верховної Ради була відсутність кворуму в сесійній залі.

З інформацією від уряду про механізм ціноутворення, визначений постановою Кабінету Міністрів № 733, виступив Віктор Кальник, заступник міністра економіки України. Він проаналізував ситуацію, що склалася в Україні після підвищення цін. Кальник підкреслив, що лібералізація цін не означає повної відмови від державної підтримки населення на період підвищення цін. «Ціна газу для громадян України в 10 разів дешевша, ніж для промислових підприємств, комунальні послуги й транспорт, інші види палива для населення і зараз покривається майже на 80 відсотків», — сказав він.

Верховна Рада доручала Кабінетові Міністрів провести перевірку механізму формування цін. Про результати такої перевірки парламент теж було поінформовано. Серед 1431 підприємств, підлягаючих перевірці, порушення були виявлені на 640, тобто кожне друге підприємство виявилось порушником.

Кальник підвищив настрій депутатів своїм твердженням про те, що в Україні спостерігається тенденція до зниження цін. За його словами, до кінця 1994 року передбачається підвищення цін на 5–6%, а з початку наступного року ціни знизяться на 2–3%. Законодавці з певною іронією сприйняли таке твердження заступника міністра економіки. В результаті депутати залишилися незадоволеними інформацією Кабінету Міністрів. Як стало відомо, на засіданні Президії Верховної Ради 9 грудня Уряд знову звітував з приводу підвищення цін і компенсацій сільськогосподарським виробникам. Цього разу вже в особі першого віце-прем'єра Пинзеника Президія виконала свою контрольну функцію і доручила Кабінетові Міністрів зробити нову аналізу ситуації в народньому господарстві після підвищення цін.

А 6 грудня Верховна Рада відхилила законопроект про порядок дострокового припинення повноважень народнього депутата України. Законопроект було

підготовано Комісією з питань Регляменту, депутатської етики та забезпечення діяльності депутатів. Даний документ передбачав механізм відкликання народного депутата, а також механізм дострокового припинення повноважень народного депутата в тому разі, якщо він не займається депутатською діяльністю на професійній основі.

Коментуючи відхилення цього законопроекту, депутат від групи Конгресу Українських Націоналістів у парламенті Михайло Ратушний зазначив: «Під час обговорення проєкту Закону про порядок дострокового припинення повноважень народного депутата проявилися в певній мірі корпоративні інтереси. Не дивлячись на зміни в Законі про вибори і статус народного депутата, багато парламентаристів продовжують бути головами колгоспів, директорами заводів чи займатися якоюсь іншою роботою. Тому ані минула Верховна Рада, ані теперішня не спромоглася передбачити механізм відкликання народного депутата. І це не робить чести законодавцеві, адже виборець має право обирати, але не має права відкликати народного депутата», — сказав М. Ратушний. Депутати від Конгресу Українських Націоналістів виступали за прийняття законопроекту про припинення повноважень народного депутата в першому читанні, але залишилися в меншості. «Навіть коли стояло питання про поіменне голосування з даного питання, тільки дві третини українських парламентаристів підтримали таку процедуру», — підкреслив Михайло Ратушний.

7 грудня Верховна Рада визнала повноваження народніх депутатів, обраних 20 листопада 1994 року. Невизнаними залишилися повноваження Левка Лук'яненка. Сам Л. Лук'яненко пояснив цей крок Верховної Ради тим, що для комуністів його погляди й переконання завжди були невідгідні.

У цей же день 7 грудня Верховна Рада прийняла рішення відкласти вибори народніх депутатів України в 43 виборчих округах, де вибори тричі визнавалися такими, що не відбулися, або депутата не було обрано. Українські парламентарі відправили на доопрацювання в комісії законопроект про внесення змін і доповнень до чинного законодавства з питань приватизації.

Верховна Рада також затвердила список підприємств, що не підлягають приватизації. До нього увійшло біля 6 тисяч підприємств різних галузей виробництва. Під час обговорення цього питання з голосу було внесено пропозиції включити до «чорного списку» нафтопереробні підприємства та всі підприємства «Держкомхлібопродукту». Абсолютною більшістю голосів ці пропозиції були прийняті. Верховна Рада також доручила Кабінетові Міністрів зробити всі необхідні розрахунки з приводу включення до списку підприємств, що не підлягають приватизації, підприємства військово-промислового комплексу.

Уже після остаточного затвердження списку, в залі засідань з'явився перший віце-прем'єр-міністр України Віктор Пинзеник і звернувся до законодавців з проханням відмінити своє рішення. «Якщо всі ці підприємства залишаться неприватизованими, то уряд буде змушений субсидювати їх з державного бюджету. Але державний бюджет зараз порожній», — сказав Пинзеник. Після повторного обговорення списку підприємств, не підлягаючих приватизації, парламентарі виключили з нього ВПК, підприємства «Держкомхлібопродукту» і нафтопереробної галузі. Урядові було дано доручення детально проаналізувати функціонування всіх цих галузей виробництва і підготувати доповідь для Верховної Ради.

На 8 грудня було призначено розгляд законопроекту про місцеві Ради народніх депутатів. Законопроект передбачає збереження советського способу

управління державою. Ситуацію ускладнив той факт, що Президент Кучма вніс на розгляд Верховної Ради підготований його командою проєкт закону «Про владу і місцеве самоврядування в Україні». Згідно статті 25 цього закону, Президент України за консультаціями з Головою Верховної Ради України та Головою Конституційного Суду має право розпустити Верховну Раду України, якщо вона двічі підряд не схвалила Програми діяльності уряду та висловила недовіру сформованому ним Кабінетові Міністрів, або протягом трьох місяців не затвердила поданий ним державний бюджет України.

Уже зі змісту цієї статті зрозуміло, що Кучма і його команда хочуть сформувати міцний інститут президентства в Україні. Розмовляючи з журналістами після своєї візити до Сполучених Штатів, український Президент згадав, що під час економічної кризи в 30 роках американський Президент Рузвельт був наділений усією повнотою влади в країні. Аналогія запрошувалася сама собою.

Отже, Кучма запропонував сформувати міцну виконавчу вертикаль, а ліва більшість Верховної Ради хоче зберегти місцеві Ради як органи управління на місцях. Конгрес Українських Націоналістів підтримує концепцію сильної президентської влади, але, в той же час, застерігається проти зосередження влади в одних руках і відсутності можливості контролювати її. Таку точку зору висловили представники депутатської групи Конгресу Українських Націоналістів в парламенті і члени Проводу Конгресу на своєму останньому засіданні.

Представники депутатської групи «Реформи» запропонували розглядати Президентський закон про владу, як його називають засоби масової інформації, і закон про місцеві Ради, розроблений у парламентських комісіях, одночасно. Була також пропозиція зовсім не розглядати закон про місцеві Ради. Депутати не дійшли згоди в питаннях розподілу влади.

В результаті, 8 і 9 грудня парламентарі знов обговорювали проєкт Кодексу торговельного мореплавства в Україні і врешті схвалили Кодекс у другому читанні. Цей документ містить понад 360 статей і передбачає зокрема розмір портових зборів, а також розмір штрафів за подання неправильної інформації про судно.

Депутати також внесли деякі редакційні зміни до окремих статей Закону України «Про транспорт». Вони перенесли розгляд питання про Обласний суд Республіки Крим.

Рішення відносно порядку розгляду Закону про Місцеві ради так і не було прийнято. Голова Верховної Ради Олександр Мороз явно зволікав, провокуючи депутатів на розгляд другорядних питань.

На наступне засідання перенесено формування Національної Ради з питань телебачення й радіомовлення, а також розгляд Президентського указу «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи в сфері сільськогосподарського виробництва». Як відомо, з ініціативи аграрної фракції ставилося питання про накладення вета на окремі статті цього Указу, які стосуються приватизації землі. Отже, наступні пленарні засідання українського парламенту обіцяють бути насиченими і цікавими.



Едіт БОГАЦЬКА

ДО ВАЖЛИВИХ ПИТАНЬ НАУКИ І ОСВІТИ В УКРАЇНІ

*Договір про співробітництво НАН України
і Київським Університетом*

(УЦІС) Національна Академія Наук України має давні, традиційно тісні зв'язки з Київським університетом. Якщо зробити невеликий екскурс в історію, то треба згадати, що в 1918 році група вчених-викладачів університету, серед яких були професори Б. Кістяківський, Й. Косоногов, М. Туган-Барановський, П. Тутковський входили до складу комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук, брали активну участь у підготовці необхідних документів для організації Академії Наук, яку було створено в листопаді 1918 року відповідним законом Української держави. При цьому серед перших дванадцяти дійсних членів Академії були три професори Київського університету: А. Кримський, М. Туган-Барановський і П. Тутковський.

За всю історію існування Академії Наук академіками було обрано 476, а членами-кореспондентами 463 осіб. З них 75 академіків і 92 членів-кореспондентів закінчили Київський університет. Три Президенти Академії були також випускниками цього університету: О. Левицький, Б. Липський, Д. Заболотний.

За минулі десятиріччя вчені Академії й Університету у багатьох галузях науки досягли вагомих результатів, які відомі як в Україні, так і за її межами. Вони активно сприяли вирішенню актуальних проблем народного господарства й накопичили значний досвід співробітництва. Яскравим прикладом плідного співробітництва є взаємодія науковців академічних установ у питаннях підготовки спеціалістів для роботи в науково-дослідних інститутах з актуальних напрямків науки й техніки. Для досягнення цієї мети було створено й успішно діє впродовж багатьох років Відділення цільової підготовки молодих спеціалістів університету (ВЦП). Співпраця між НАНУ й ВЦП обумовлювалася договором, який визначав перелік спеціальностей, в яких була зацікавлена НАНУ, загальну кількість студентів і перелік науковців НАНУ, які мали читати спеціальні курси. Тобто це був договір обмеженого характеру: він вирішував лише кадрові питання і в ньому навіть мови не було про спільні наукові роботи.

В 1994 році указами Президента України, Академії наук і Київському університеті ім. Тараса Шевченка надано статус національних самоврядних установ. Це — висока оцінка, яка покладає на них ще більшу відповідальність перед державою та суспільством за стан фундаментальної науки й освіти в Україні і вимагає нових підходів до питань співробітництва Академії й університету.

Саме тому між НАНУ та Київським університетом у вересні 1994 року був підписаний новий Договір про співробітництво, який передбачає значне розширення напрямів співпраці між науковими установами

Академії — з одного боку, та факультетами й катедрами університету — з другого. Це, так би мовити, рамковий договір, в якому небагато конкретики, натомість він окреслює напрямки або можливі форми співробітництва. Зокрема в ньому читаємо: «Сторони рекомендують своїм науковим установам, організаціям, факультетам, катедрам та окремим вченим встановлювати й розширювати *безпосереднє* співробітництво; вони *безпосередньо* погоджують і підписують конкретні договори про співробітництво». Тут є зобов'язання надавати вченим і викладачам можливість користуватися бібліотеками, архівами та іншими інформаційними фондами; сприяти одна одній у видавничо-поліграфічній справі, розширюючи видання наукових праць, підручників, методичної літератури та ін.; забезпечити рівні умови і спільну експлуатацію унікальної апаратури. Останнє нині особливо актуальне, адже бюджетні кошти навіть на 50% не покривають нагальних потреб і тому навіть мови немає про придбання нового устаткування чи обладнання.

За дорученням ректора університету питаннями зв'язків з НАНУ у питаннях підготовки спеціалістів в університеті та розробки наукових програм опікується професор Андрій Улітка, який розповів, що до 1987 року університет щорічно залучав до викладацької роботи на засадах сумісництва близько 140 вчених НАНУ; сьогодні ця цифра зросла майже до 300 осіб. Частково їхню роботу фінансує НАНУ, а решту — університет. Приміром, 1994 року на 1 вересня НАНУ оплачувала викладацьку роботу 157 співробітників НАНУ. Це дозволило ввести нові спеціалізації, для викладання яких університет не встиг підготувати власних фахівців. Серед них, клітинна інженерія, основи біотехнології, молекулярна біологія, квантова теорія надпровідності; завдяки залученню вчених НАНУ особливо багато нових спеціалізацій було введено з фізики.

Цей договір передбачає можливість спільної підготовки наукових кадрів, тобто захисти дисертацій на здобуття вчених ступенів відбуваються без обопільних фінансових розрахунків.

Згідно з цим договором, університет отримав можливість широко використовувати матеріальну базу Академії, яка більше відповідає сучасним вимогам, ніж подекуди застаріле університетське обладнання, адже на наукову роботу в університеті фінансування завжди було мізерним. І хоча для Академії також постали важкі часи, але академічні інститути покищо йдуть назустріч, і студенти, по можливості, мають доступ до їхньої техніки, а лябораторійні роботи, і спецпрактика виконуються на базі НАНУ безкоштовно.

Окрім того, передбачено написання спільними колективами підручників-посібників. На жаль, ця складна робота не компенсується фінансово і виконується майже на громадських засадах. Проте вже є спільні монографії, підручники, учбові посібники тощо вчених Академії і професорів університету.

Договір надає більш широкі можливості організовувати спільно міжнародні симпозиуми, конференції; працюють спільні наукові семінари. Він дає можливість університетським професорам здійснювати наукові дослідження в НАНУ: передбачається їхнє зарахування на

посади і стажування в Академії. Щорічно 50–60 викладачів університету мають можливість стажуватися в НАНУ, а взагалі в університеті викладає 5 тисяч професорів. Тобто зусилля університетського й академічного наукового потенціалу мають бути об'єднаними, щоб наукова і викладацька робота в ці економічно скрутні часи не занепадала.

Запляновано, що в лютому будуть підбиті перші підсумки нової організації співпраці між НАНУ й Київським університетом.

Українська освіта має свого керманича

Дня 23 листопада 1994 року в Міністерстві освіти було представлено щойно призначеного на посаду нового міністра освіти. Працівникам апарату міністерства його представив Прем'єр-міністр України Віталій Масол. Майже 5 місяців знадобилося урядові, щоб знайти кандидата й умовити його погодитися на неї. Міністром призначено *Згуровського Михайла Захаровича*, нинішнього ректора Київського політехнічного інституту, який, до речі, поставив умову зберегти за собою і посаду ректора.

Михайло Згуровський 1950 року народження. Він доктор технічних наук, член-кореспондент Національної академії наук України, професор (докторську дисертацію він захистив у 34 роки, а професором став у 35). Окрім того, він член-кореспондент Нью-Йоркської академії наук, дійсний член Міжнародної академії вищої школи; автор 200 наукових праць, дев'яти книжок, 20 винаходів. Новий міністр підготував двох докторів і 17 кандидатів наук. Він одружений, має двох дітей.

Оскільки «тронної» промови новий міністр не виголосив, а лише висловив сподівання, що в міністерстві буде створено відповідний стиль роботи, який дозволить виконати ті вимоги, що ставить час перед освітянською галуззю (зокрема, він сказав: «Я розумію складність проблем і ситуації. Тому вважаю, що глибока аналітична робота поступово має привести до поліпшення ситуації. Сподіваюся, що з вашою підтримкою ми знайдемо такий стиль роботи.»), основна увага присутніх була звернена на виступ Прем'єр-міністра, який виголосив невелику імпровізовану промову.

На початку Віталій Масол вибачився, що так довго не було міністра, а потім розповів про стан справ в українській економіці. Зокрема, він сказав: «Хто б зараз не страйкував, краще не буде, навпаки — буде лише погіршення: якщо не збільшуватимуться обсяги виробництва, це перетвориться лише в друкування папірців. І те, що нині відбувається (очевидно, пан Прем'єр мав на увазі значне підвищення цін на продукти харчування й побутові послуги, що стали можливими через грошову емісію, здійснену за «жовтневим» рішенням Верховної Ради), це теж частина цієї ситуації». Віталій Масол повідомив, що за останні 4 місяці в Україні почали збільшуватися обсяги виробництва і, як наслідок, прибуток до державного бюджету, але це сталося за рахунок зупинення деяких об'єктів капітального будівництва.

Відповів пан Прем'єр і на невисловлене запитання, чи буде вирішуватися питання підвищення зарплати в державі? Так, це передбачається, але поступово і тільки за рахунок збільшення доходної частини

бюджету. Зокрема, Прем'єр висловив задоволення тим, що відмовилися від страйку шахтарі й пообіцяв, що їм зарплата також буде підвищуватися, але за рахунок збільшення видобутку вугілля.

Нині дуже складна ситуація, особливо з паливом — його катастрофічно не вистачає, зокрема вугілля. «Я сьогодні сказав міністрові фінансів, що, можливо, потрібно буде всім затримати на місяць зарплату — я можу виступити по телебаченню з поясненням, що це необхідно для закупівлі вугілля, мазуту тощо, щоб не зупинилися електростанції і все інше, така складна в нас ситуація. Тому я звертаюся до вас: незважаючи на важкі умови життя, ви повинні утримати нашу освіту і навчати дітей, бо нація має бути високо освіченою. І ви повинні зробити все для того, щоб за 1995–96 роки підготувати нові пропозиції стосовно того, яких спеціалістів і скільки нам потрібно. На мій погляд, Україні їх треба трохи менше, щоб не було безробітних спеціалістів».

Кабінет Міністрів складає нині проєкт державного бюджету на 1995 рік. Пан Масол підкреслив, що тут навіть не має мови про два чи три проценти дефіциту бюджету. Дай, Боже, щоб вклялися в 10 відсотків, щоб далі не погіршилося життя населення.

Надалі основна увага уряду буде спрямована на збільшення обсягів виробництва. Щоб здійснити структурну перебудову, потрібно приблизно 10–15 років. Найскладніша ситуація — в сільському господарстві: якщо буде знайдено рішення цього питання, то в 1995 році різкого падіння виробництва не повинно бути.

У значній мірі це залежатиме від Національного банку: як він керуватиме інфляційними процесами, адже це одна з головних причин падіння курсу купона. Академік Михайло Павловський підрахував, що 23% зростання цін відбулося за рахунок інфляції. Є різні думки стосовно того, що треба робити. «Інфляція дорівнює нулеві лише... на кратовищі, — зауважив Віталій Масол. — Я думаю, краще інколи зробити інфляцію, ніж зупиняти виробництво».

І третє важливе питання — це ціни на хліб, які залежать від ціни на зерно. Зараз розробляється схема реформування сільського господарства.

«Я вважаю, — наголосив Віталій Масол, — що 1995 рік повинен бути переломним. Багато чого залежатиме від сільського господарства і від кліматичних умов. Сьогодні, на жаль, вони дуже складні: посіви озимої пшениці залишилися неушкодженими лише на 3 млн. га (а наш мінімум — 6 млн.; свого часу засівали 10 млн.), адже у 1994 році в південних регіонах України понад чотири місяці не було дощу.

Незважаючи на складні умови, ми повинні впоратися з ситуацією. Найближчим часом будуть підписані угоди з Росією, в тому числі й нульовий варіант. Якщо не підписувати, то кожного року маємо сплачувати 800–850 млн. доларів процентів за кредити. Вже два роки ми їх не платимо, тобто це вже 1 млрд. 650 млн. доларів. Борг за газ складає 1,700 млрд., окрім того залишився несплаченим той борг, який Україна мала, вийшовши з рубльової зони — 2 млрд. 700 млн. Таким чином, ми почали накручувати борги. Тому я стою за те, щоб був підписаний нульовий варіант. Найближчим часом повинні відбутися зустрічі з головою російського Уряду Віктором Чорномірдіним,

на яких будуть обговорюватися ці питання і буде ухвалене рішення про відстрочки платежів».

Незважаючи на ці умовлювання Прем'єра, працівники освіти української столиці в кількості до трьох тисяч осіб найближчої неділі вийшли на демонстрацію з вимогами про підвищення заробітної платні і закликами, в разі невиконання цієї та інших вимог, вдатися з першого грудня до страйку.

Чотирнадцятий з'їзд фізіологів України

Подиву гідне те, що в ці часи майже цілковитої відсутності грошей, в Україні ще відбуваються наукові з'їзди, конференції, зустрічі людей, об'єднаних в громадські організації або товариства. А, можливо, саме тому вони й відбуваються, що громадські організації, діючи за принципом «з миру по нитці — голому сорочка», знаходять необхідні кошти для друкування тез і збірників виголошених доповідей.

От і українським фізіологам нещодавно вдалося зібратися в Києві на своєму черговому з'їзді. І те, що на з'їзд прибуло понад 180 членів товариства (тобто майже третина, адже товариство нині складається з 640 осіб), свідчить про зацікавленість у спілкуванні і вірність традиціям: треба було дуже хотіти зустрінутися з колегами, щоб віднайти кілька мільйонів карбованців і приїхати до Києва, скажімо, з Донецька чи Одеси.

Фактично, це перший «незалежний» з'їзд, оскільки раніше фізіологи України об'єднувалися в організацію, яка була складовою частиною Загальносоюзного фізіологічного товариства ім. І. Павлова.

Якщо дотримуватися традиції, то писати треба було б про те, що на своєму черговому з'їзді вчені підбили підсумки діяльності своєї організації у період між попереднім, тринадцятим, і нинішнім з'їздами; що під час роботи з'їзду відбувалися засідання наукових секцій і це дало можливість з'ясувати, в яких регіонах України і на якому рівні перебувають дослідження тощо, але вже третій рік можливості й здобутки української науки не втішні, хоча, безумовно, не вчені в цьому винні, а економічна криза, яка триває і поглиблюється *в державі*. Тому зупинімося на тих відмінностях, якими певною мірою, а можливо навіть істотно, відрізняється ця зустріч українських фізіологів від попередніх.

По-перше, з'їзд затвердив нову назву товариства — віднині воно називатиметься Українське Фізіологічне Товариство.

Новим і дуже важливим моментом є те, що відтепер, згідно зі статутом, УФТ представлятиме українську фізіологічну науку в державних владних структурах, у наукових й освітніх та науково-громадських організаціях України, а також за кордоном.

Незвичним є те, що в новому статуті нічого не сказано про зв'язок УФТ із Національною Академією Наук, до якої раніше воно фактично належало і якій звітувало. Тепер, з настанням демократичних часів, є можливість позбавитися цих зв'язків, адже цілком зрозуміло: якщо громадська організація підпадає під керівництво державних структур, вона перестає бути громадською. Зв'язок, можливо, залишиться лише в тому пляні, щоб спільними зусиллями видавати наукові журнали,

що за традицією й дотепер є прерогативою НАНУ, хоча можливості Академії в цьому пляні значно підупали. В усякому разі, тільки в жовтні побачив світ перший номер науково-теоретичного «Фізіологічного журналу» і, до того ж, лише завдяки спонзорській допомозі.

Треба зазначити, що в усіх цивілізованих країнах наукові журнали видають наукові товариства: приміром, англійське фізіологічне товариство видає 12 журналів. Зрозуміло, що в Україні нині це здійснити неможливо, але якщо не записати в статуті, то ніхто й не намагатиметься до цього дійти.

Вважаючи на економічні перетворення, які відбуваються в Україні, в статут введено «ринковий» пункт: «Товариство здійснює господарську внутрішню та зовнішню комерційну діяльність шляхом створення відповідних установ та організацій».

Значною новацією в житті і функціонуванні Товариства є те, що новий статут, окрім традиційних членів — дійсних і почесних — передбачає колективне членство. Членами-колективами можуть бути науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади або їхні підрозділи — факультети, великі катедри тощо. У міжнародних наукових союзах колективне* членство — досить розповсюджене явище: там членами-колективами стають фірми, підприємства тощо, і їхні внески складають важливе джерело додаткового фінансування. З іншого боку, статус цих фірм і підприємств підвищується від того, що вони є членами певного наукового товариства. Введення колективного членства за нинішніх економічних умов є важливим ще й з іншого боку: спрощується зв'язок між наукою і виробництвом і при потребі члени-колективи можуть оперативно замовляти наукові дослідження. Чи приживеться це в Україні, не відомо, але таку можливість передбачити корисно.

На з'їзді вперше було привселюдно сказано, що подальший вплив Академії на фінансування науки буде поступово сходити на нівець. Про це заявив один з найвищих керівників НАНУ, віце-президент Академії, директор Інституту фізіології ім. Богомольця Платон Костюк: «Ситуація нині складна, особливо в найближчі 2 місяці, коли відбуватимуться кардинальні перебудови в економіці, які, без сумніву, негативно відіб'ються, в першу чергу, на бюджетних організаціях. І ми повинні зробити все, щоб наша наука збереглася. Я думаю, що в цьому відношенні особливого значення набуває наше товариство, тому що ці адміністративні центри, в тому числі й наш інститут, слабнуть, адже немає перспектив на широке фінансування державою науки. Тому єднання фізіологів між собою має дуже важливу роль у підтриманні духу, працездатності й збереження української фізіології для майбутніх поколінь».

А зберегти дійсно є що: українська фізіологія як наука має велику й славу історію. Якщо вважати, що її започаткували експериментальні дослідження, здійснені київським професором Олександром Вальтером, тоді українській фізіології 150 років, а якщо починати від організації в 1805 році в Харківському університеті медичного факультету, тоді —

* У Великій Британії, це «Корпоративне членство», а не колективне.

190. А товариство фізіологів, яке тоді називалося «Українське товариство фізіологів, біохіміків і фармакологів», було створено у 1929 році на з'їзді в Харкові. Про це розповів почесний член УФТ професор Пилип Серков, який, між іншим, зазначив, що «попередні історичні катаклізми дуже важко позначилися на стані науки, відчутно гальмуючи її розвиток». Розвал ССРСР також належить до розряду катаклізмів, і наслідком його є нинішній стан української фізіології. Але коли настануть кращі часи, вона знову повинна досягти того високого рівня, який завжди був їй притаманний.

Вчені Товариства «Державність» пропонують співпрацю Міській Раді Києва

На початку грудня 1994 року відбулася зустріч президента Київського товариства вчених «Державність», академіка й депутата Верховної Ради Ігоря Юхновського, з головою Міської Ради Леонідом Косаківським. Під час зустрічі, заініційованої Ігорем Юхновським, мера столиці поінформовано про мету й основні засади «Державности», серед яких чи не найголовнішою є робота за створення української політичної нації, що, в принципі, може складатися з людей різного етнічного походження, але це має бути нація, скерована на побудову української незалежної держави. На зустрічі йшлося також про бажання вчених товариства співпрацювати з київською адміністрацією для користі управління Києвом, адже вигляд столиці дуже суттєво характеризує державу в цілому.

Леонідові Косаківському було запропоновано дві теми, до розв'язання яких готові вчені «Державности». Перше — це розвиток робіт по математичній економіці. В Києві є досить потужні наукові сили, які розвивають математичну економіку, досить поширену в усьому світі, і вони могли б взятися за створення певної математичної картини основних галузей виробництва й основних видів споживання, і намагатися показати умови, за яких така система може бути врівноваженою. Тобто визначити, які повинні бути ціни і прибутки, асортимент і обсяги товарів, щоб дві складові — попит і пропозиція — співпадали. Леонід Косаківський погодився, що таку лабораторію є сенс створити.

Друга пропозиція вчених виникла по слідах розмови в Державному комітеті з переробки сільськогосподарської продукції. В Україні існує 12–15 основних галузей виробництв: сільське господарство, переробка, важка і легка промисловість, машинобудування, деревообробка тощо. Визначено, які галузі виробництва «тягнуть» економіку України вниз. Серед таких виробництв виявилось три основних: вугільна, промисловість переробки сільськогосподарської продукції, і транспорт. Ці три галузі вкрай збиткові для України і з ними треба щось робити. В Комітеті повідомили, що 70% державного грошового обігу йде на закупівлю та продаж продукції переробки сільськогосподарських товарів. З іншого боку, в країні (в тому числі і в Києві) є величезні переробні комбінати, які нині майже не працюють або використовуються погано. Глибина переробки сільськогосподарської продукції на них — найнижча в світі: існують великі відходи, коли в цілому світі їх майже немає. І

коли постала проблема модернізувати державу, то в першу чергу і найлегше починати роботи в цій галузі, зокрема в Києві. Косаківський погодився, що це робота, на яку місто може дати гроші. Було домовлено представити доповіді з цих тем, щоб вони почали розвиватися.

Зі свого боку Леонід Косаківський запропонував вченим долучитися до створення спеціального закону про столицю України — Конституцію Києва. Дотепер такого закону немає: з юридичної точки зору, Київ нічим не відрізняється від будь-якого, навіть районного, українського містечка. У Миській Раді створено проєкт цього закону, проте він потребує доопрацювання.

Леонід Косаківський показав представникам «Державности» проєкт нового герба Києва, який Ігор Юхновський схарактеризував як «дуже гарний»: на синьому заборолі зображений архангел Михаїл, який стоїть на камені зі щитом у руці, а на щиті ясніє червоний хрест. На новому прапорі Києва також зображено архангела Михаїла: його фігура вишита синіми нитками на білому тлі. Давній охоронець киян і всіх православних християн — архангел Михаїл — повертається на київську символіку, а згодом, можливо, і в душі киян.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ДО МОВИ — З ДЕРЖАВНИМ МИСЛЕННЯМ

Мовне питання в Україні — це питання її незалежності.

Розуміючи це, українофоби протягом віків поборювали українську мову. І це дало свої наслідки. Нема в Україні належної уваги з боку уряду до мовного питання, нема належної заміни знищеної мовознавчій еліті, нема належного числа наукових закладів. Лексику української мови засмічено, спотворено правопис, людності прищеплено байдуже ставлення до питань культури й мови. Нарешті імперсалдафонський люмпен копає могилу українській мові вже у незалежній Україні.

Попри ці всі негаразди, українська мова в Україні — державна.

Бути державною мовою — велика честь для мови кожного народу. Велика честь і велика відповідальність. У державній мові все має бути чітке і зрозуміле, гранично просте і гранично переконливе.

З другого боку, прагнення до незалежності мусить знайти відбиття передусім у мові. До мови треба підходити з державницькою міркою, з державницьким мисленням.

І наша передова, державницька еліта мусить про це не забувати. Усі, хто практикує українську мову, мусять знати, що вони практикують державну мову.

Чому я це пишу?

Бо часом натрапляю у пресі на матеріяли, а надто матеріяли на захист державности української мови, де рівень мови знижено, де не взято до уваги, що державне мислення бере свій початок з мови.

Поширення словесних форм, скопійованих з імперських зразків, якраз і є тим чинником, що знецінює державну мову, а отже посередньо знецінює і саму державу. Перегляньмо нашу пресу. На що там тільки не натрапиш!

Я промину такі перли, як «імідж», «пропасть» (у значенні «прірва»), «готовність» (від слова «готовий»?), «Харків в біді» (...в в б...), «продукти все дорожчають» і спинюсь на Ахілловій п'яті багатьох авторів — на формах типу «гукаючий», «розмовляючий», «питаючий», тобто на активних дісприкметниках теперішнього часу, подекуди вживаних і як прикметники.

Ці форми невластиві українській мові, у наших клясиків — непопулярні. Вони характерні для російської мови. Розвиток цивілізації вимагає довірливих запозичень з будь-якої мови, в тому числі й російської, але не можна толерувати запозичень, які карикатурно звучать в українській мові.

Візьмім вираз «постійно діюча комісія». Нащо тут слова «діюча»? Хіба не досить сказати «постійна комісія»? Так само, навіщо у виразі «звільнити з обійманої посади» слово «обійманої»? Хіба не досить сказати «звільнити з посади», бо ж не можна звільнити людини з посади, якої вона не обіймає? Чи не тому вжито у цих виразах слова «діючий» і «обійманий», щоб око-в-око відтворити бюрократичний імперський стиль? Але ж мови не можна копіювати механічно, і вираз «звільнити з обійманої посади» це й доводить, бо звучить у нас неоковирно. А коли державна мова звучить неоковирно, то це — дискредитація держави.

Багатство української мови полягає в тому, що вона має тисячі способів уникнути невластивих їй форм. Приклади:

інтегруючий чинник	чинник інтеграції
координуючий комітет	координаційний комітет
танцююча пара	пара в танці
плякат, закликаючий до опору	плякат із закликком до опору
обіцяючий	готовий обіцяти, охочий обіцяти
спостерігаючий	який спостерігає, покликаний спостерігати
граючий	зайнятий грою
переконуючий	здатний переконати

Прикро читати в заяві на захист української мови такий рядок: «*передова, ДЕРЖАВНОДУМАЮЧА частина суспільства*» (підкреслення моє — С. К.).

Чи ж наша мова і справді така бідна, що треба копіювати граматичні форми з «багатих і всебічно розвинених мов»? Наведу кілька (лише кілька!) можливих заміन наведеного рядка:

передова, державно орієнтована частина суспільства
передова, державницька частина суспільства
 передова, віддана державі частина суспільства
передова, здатна державно мислити частина суспільства
 частина суспільства з передовим, державним мисленням
частина суспільства з передовим, державним думанням

Цей перелік свідчить, що українська мова може обходитись без калькування. Тим же, хто практикує нашу мову — а надто тим, хто стає в її обороні, — не треба забувати, що обороняючи державну мову, не можна її дискредитувати.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО ОЛЕКСАНДРА СОЛЖЕНИЦИНА

Ваш виступ у російській Думі 28 жовтня ц. р. попри всю свою ораторську майстерність, не може не викликати розчарування у Вас як поборнику справедливості. Ваше ставлення до народів і народностей Російської федерації важко узгодити з Вашою такою характеристикою останніх 70 років історії Росії.

Ви гнівно тавруєте факти і явища російської дійсності останніх років: дикість, занепад моралі, розтління душ тощо. І заразом Ви готові вітати ряд явищ, породжених цією дійсністю. Згадуючи національні автономії, Ви підкреслюєте, що в більшості з них аборигенне населення — у меншості, і тому цьому населенню не можна надавати прав самоврядування регіонами. Тобто, Ви стоїте у даному разі на позиціях людських прав. Коли ж представник «близького зарубіжжя» для придбання власності в Росії посилається на людські права, Ви зустрічаєте термін «людські права» гнівним сарказмом. Іншими словами, коли йдеться про права росіян, Ви — за людські права, коли ж мова йде про «іногородців», то людські права можна ігнорувати, піддавши кепкуванню.

Та вернімось до національних автономій Російської федерації. Бувши у складі СРСР, ці автономії зазнали усіх красот останніх 70 років, куди треба віднести й геноцид аборигенного населення. Саме за советських часів аборигени Татарстану, Мордовії, Башкирії, Удмуртії, Чувашії стали меншинами у своїх республіках. Тавруючи мерзоти советських часів, Ви однак геноцид національних меншин до них не відносите, бо факт переваги російськомовного населення в автономіях, що стався за советських часів, Ви не засуджуєте. Навпаки, на підставі цієї переваги Ви позбавляєте недознищені меншини національних та людських прав. Наслідки советського геноциду малих народів Ви використовуєте для остаточної дискримінації цих народів, збудувавши на цьому геноциді правову основу для імперських потягнень. Виходить, не все, що мало місце за останніх 70 років у Росії, Ви засуджуєте.

Та й до самого розпаду імперії зла Ви ставитесь негативно. Ви ж висловлюєте жаль, що Беловецька трійка, розваливши СРСР, не створила йому заміни, скажімо, слов'яно-казаського альянсу чи чогось подібного.

Закликаючи скоротити роздуті адміністративні штати, Ви заразом обстоюєте створення союзу слов'янських народів. А як такий союз зможе існувати без додаткових адміністративних штатів? Усякий союз, коли це союз, вимагає низки відповідних установ. Коротше кажучи, коли йдеться про відродження імперії, то можна піти і на розширення штатів.

Складається враження, що критика сучасних негараздів у Росії служить Вам для одного: для закликати відновити імперію.

От Ви криєте ганьбою номенклятуру, кажучи, що поки влада належатиме їй, не буде добра на Русі. І тут же Ви заднім числом радите запросити до Беловезької пущі Н. Назарбаєва для створення міні-СССР. Алеж Н. Назарбаєв — це і є та сама номенклятура, від якої годі чекати добра. Виходить, коли номенклятура відродить обтятий Союз, то в такому разі вона перестає бути злом і стає носієм кращих «російських традицій».

До речі, про традиції. Ви закликаєте росіян відродити національні традиції. І водночас переконуєте їх виключити із сфери російських інтересів Кавказ і Середню Азію. Алеж це суперечить російським традиціям! Експансія на Кавказ, у Середню Азію, Афганістан, Манджурію, Індію — цілком у дусі російських традицій. Хто з володарів дум Росії засуджував цю експансію? Широкому загалові відомі лише твори Т. Шевченка, та їх написано, як Ви колись висловились, на «ненародном языке, нашпигованном немецкими и польскими словами», і тому до російської культури не можуть належати.

Справжні російські традиції розвивають сьогодні Жириновський, Руцькой, Макашов, Касатонов та іже з ними. Закликаючи відродити російські традиції, Ви робите послугу саме цій групі суспільства.

Ви визнаєте, що в державній еліті Росії знайшли притулок хабарники та злодії. І в той же час Ви бідкаєтесь, що Білорусь не злилася з державою, керованою такою елітою. Невже ж хапуги та злодії створять рай у Білорусії?

Я навів лише кілька суперечностей з Вашого виступу, але і їх досить, щоб зрозуміти, що рівень ораторського мистецтва не завжди відповідає рівневі логічної аргументації.

На ділі Ви закликаєте до відродження СССР, до потоптання прав народів, до російського гегемонізму.

Сподіваюсь, що мої зауваги стануть Вам у пригоді в майбутньому.

20.10.1994

Святослав Караванський

«Концепція Самостійної України, що за її здійснення бореться сьогодні український народ, є, отже, насамперед виявленням природного прагнення українського народу до самостійного державного існування, притаманного йому від самого початку його історичного існування. Концепція Самостійної України зродилася також як результат гіркого історичного досвіду українського народу».

Петро Полтава
«Причинки до суспільного мислення»
кн. II, стор. 92–93.

Володимир ЖИГА

ВЛАДИКА ІВАН ПРАШКО (до 80-річчя з дня народження)

З ім'ям Владика Івана Прашка зв'язана історія становлення і розвитку Української Католицької Церкви в Австралії. Ревний Владика поруч з плідною організаційною працею в галузях релігійній і суспільній зробив багато для піднесення релігійного духа в громаді та для скріплення громади в цілому. Саме він своєю працею з священниками й громадою довів до цього, що папа Іван Павло II підвищив Апостольський Екзархат для українців католиків в Австралії 1982 р. до рівня Єпархії і першим єпархом-ординарієм нової Єпархії свв. Петра й Павла з осідком у Мельборні іменував дотеперішнього Апостольського екзарха Владика Івана Прашка.

Народився І. Прашко першого травня 1914 р. в місті Збараж в селянсько-міщанській сім'ї. 1934 р. почав богословські студії в Українській Богословській Академії у Львові. 1937 р. митрополит Андрей Шептицький вислав його до Риму, де 1939 р. він закінчив богословські студії в Урбаніанському університеті й цього самого року отримав священничі свячення. Пристрасне прагнення до освіти привело молодого священника до студій в Понтифікальному Орієнтальному Інституті. Тут отримав магістерський ступінь, а 1944 р. докторат.

У 1944–1950 роках о. д-р І. Прашко працював в Українському Допомоговому Комітеті в Італії під проводом архієпископа Івана Бучка і був опікуном і священником для полонених Першої Української Дивізії «Галичина» та українських скитальців у Італії.

1950 р. архієпископ І. Бучко вислав о. І. Прашка на душпастирську працю до Австралії, де він протягом вісьмох років виконував священничі обов'язки серед українських вірних у Мельборні, Вікторії і Тасманії. За ці роки заснував багато церковних громад, причинився до побудови одинадцятьох церков, зорганізував українські суботні школи та цілий ряд церковно-громадських товариств.

У травні 1958 р. папа Пій XII назначив його Апостольським екзархом для українців католиків в Австралії, Новій Зеландії та Океанії. Єпископську хіротонію довершили в Мельборні 19 жовтня 1958 р. митрополит Максим Германюк, архієпископ Іван Бучко і єпископ Ізидор Борецький.

Праця єпископа І. Прашка від самих початків була пройнята вірою у світле майбутнє свого народу, в силу правди слова та в правильне розуміння особливостей нашого сучасного етапу — виробити серед розсіяних українців уміння об'єктивно оцінювати життєві явища, мати повагу до того, що зроблено та бути жавжди здатним на подвиг.

З часу приїзду сл. п. Блаженнішого Патріярха Йосифа Владика І. Прашко разом з іншими українськими католицькими єпископами брав активну участь у праці над організацією нашої Церкви та її патріяршим оформленням.

Він був учасником у чотирьох сесіях Другого Ватиканського Собору. 1973 р. багато причинився до найактивнішої і найуспішнішої української участі в Міжнародному Євхаристійному Конгресі, що відбувся в Мельборні.

1983 р. відбулося урочисте відзначення 25-річчя Мельборнської Єпархії свв. Петра й Павла на чолі з Владикою І. Прашкою. Ці святкування стали доброю нагодою для оцінки і підсумків проробленої праці та для визначення плянів на майбутнє, що в наш нестійкий час є дуже важливе для розвитку Української Католицької Церкви й росту нашої церковної громади.

20 січня 1993 р. Апостольський нунцій на Австралію архієпископ Франко Брамбілла повідомив Владика І. Прашка, що папа Іван Павло II звільнив його від обов'язків правлячого єпарха. Кир Іван, до речі, вніс свою резигнацію ще в 1990 р. й у зв'язку зі станом здоров'я просив Святішого Отця Папу Івана Павла II і Блаженнішого Патріярха Мирослава Івана про назначення свого наслідника. Прощання улюбленого Владика відбулося 4 квітня 1993 р. і складалося з відслуження св. Лутургії, святкового обіду та мистецької програми.

Український Австралійський тижневик «Церква і життя» присвятив цій події окреме видання з підзаголовком «Історичний Владика».

З цього приводу появився в тижневику знаменний вірш «Владиці», що його написала поетеса Зоя Когут. Цей вірш поетеса закінчує такими рядками:

Життя людини — лиш коротка мить,
Хоч і важка буває це дорога...
Своє життя зуміли Ви прожити
У ревній праці для людей і Бога.

Подяка Вам, Владико дорогий,
Від Ваших вірних, і тих менше вірних...
Згадайте нас, у доброті своїй,
В молитвах Ваших тихих, над-вечірніх.

Говорячи про успішну й багатогранну діяльність Владика І. Прашка, треба сказати, що вона є наслідком його правильного розуміння ролі одиниці в суспільстві та її діяльного проявлення в релігійній та національній праці.

Владика І. Прашко — це сіяч добрих і шляхетних ідей. Він відвертий, щирий і точний у своєму поступуванні. Віддано й пристрасно виступає за патріярхат, за чистоту нашого обряду, за бережливе ставлення до наших релігійних ідеалів, до наших святих релігійно-національних понять. Він твердо стоїть за активну віру, що помітна в кожному чіткому слові, пройнятому найсильнішим почуттям та тверезою мислю творити добро, ширити вірність Христовому знаменню, будувати кращий світ, вільний від фальшу, безідейності та безвартісного світогляду.

Вшановуючи нашого дорогого Владика, відзначаючи його заслуги перед українською Церквою й українським народом в розсіянні і на батьківщині, ми від щирого серця бажаємо йому міцного здоров'я і багато-багато літ творчої праці на службу Богові й Україні.

Поезія, проза

Олекса ЮЩЕНКО

З ВОГНЕННОГО ШЛЯХУ

Пам'яті

Степана Стебельського-Хріна

Не в'їдав народ за собою гріха
Леліючи думу високу,
Та випала доля гірка і лиха
З одного і другого боку —
Злітали над людом двоглаві орли
Царя, а чи цісаря хижі,
Здіймалось у вись хмаровиння золи,
Палали і хати, і хижі.

Терпить сил нема, уривався терпець...
Родинами в битву ставали,
З синами своїми плугатар-отець
Супроти тяжкої навали.

І лемківська сотня відома була,
Яка виступала за волю,
Тримав, скуштувавши принижень і зла,
Юнак, зарядивши пістолю.

З'явивсь командир з дивним іменем «Хрін»,
З'явилися сміливі хрінівці, —
Безстрашний ішов не спиняючись він,
Щоб зникли «орли» — душегубці.

Гіркого хрінка скуштували вони,
І нашим було теж не медом...
Холодні зимові, морозяні сни...
І допит, і кат з кулеметом.

Картузька Береза чи інша тюрма —
Всього скуштувать довелось.
І ніч безкінечна холодна й німа
Й за день посивіле волосся...

Каргузька Береза чи інша якась,
Німецька в'язниця знайома...
Лиш тільки українська держава звелась
Настало працання із домом.

Працалися з домом стрільці-вояки:
Хто кинув матусю, дружину,
А хто немовля, щоб зустрінуть таки
На волі Україну єдину;
Зустрітись жадаючи з вільними теж
Своїми дочкою чи сином,
І шлях протягався поміж пожеж,
Який був до Волі єдиним —
Втікати — багато стежок і доріг,
До Волі — єдиний у світі
У грозах нерівний героям проліг —
То шлях Кобзаря в «Заповіті».

Визволення шлях непомірно важкий —
Його торували в боях вояки.

* * *

Було — в підземеллі вояк зимував,
Облава щоб не захопила.
В зимовому лісі не раз ночував,
У бункері, наче в могилі.

Усе перетерпів, але не лякавсь
Чисельної деспота сили.
Як треба, то вміло тимчасом ховавсь,
Щоб потім ударити з тилу.

... Історія наша — то кров наша, піт,
І перемоги, і втрати,
Грім, вибухи, цокіт підків і копит...
Як все це тепер не згадати.

«Свої» із Росії, і німці — «чужі»,
Хвалителька «Річ Посполита»,
На наших дітей і вогні, і ножі, —
Жадали усіх спопелити.

На рідній землі не господарі ми,
На землю всі ласі чужинці.
Зазнали ми тюрем, страшної чуми,
Знущались поляки і німці.

Потрапив Степан — той, що прозваний «Хрін»,
У закривавлені стіни.
І пише родині листа звідти він
Із вірою в добру годину.

«У нас товариство і дружнє й не зле —
Тут вчителі, агрономи.
Неволя проклята гнітить нас, але
Ми думкою з рідними вдома.

Коли на Свят Вечір ви зберетесь,
Тарілку поставте й для мене —
Я буду із вами, бо ваш я увесь,
І дійство почніте священне.

Романко нехай «Нову радість» співа,
Прислухайтесь — дійде мій голос.
Я буду із вами, бо мрія жива,
Як вистиглий сонячний колос.

І серце моє, подих мій буде там
Біля моєї Лілюсі...
Я вірю, що буду! Клянуса життям —
Здобудемо волю Матусі.

А Мати єдина у нас для усіх, —
Це наша Україна убога.
Ще будуть звучати і пісня, і сміх.
В це вірю, як в одного Бога.

Покинули ми всі — хто матір стару,
Чи вірну і в горі дружину.
За всіх я боротимусь, доки й помру,
За Лілю — крихтину, Людину».

* * *

То щастям було, як за браму страшну
«Грипс» вилетить — дивнеє диво...
Є вірність і в пору війни вогняну,
Є люди і Слово правдиве.

І хай не повернемось ми до дітей, —
Любов наша лине додому,
І сяєво тепле рідних очей
Опісля неволі і грому.

* * *

Поранені руки його, перебиті,
Одна вже, на щастя, до ладу стає,
І він сторуким проходить по світу
Знамено Волі несучи своє.

Знамено рідне, обагрене кров'ю,
Знамено, як небо, і як пшениць
Золото стигле, повне любов'ю,
Бо перед катом не падав ниць;
Любов'ю повною, мов сонце ясне,
Як рожі квітка біля хатин,
Любов'ю сина, що не погасне,
Бо України повстанець — син.

І хоч загинув десь біля Праги,
Чи від гранати в краю своїм,
Та не забуде його відваги
Рідна Вкраїна і рідний дім.

Може, в-останнє вуста збілілі
Поворухнулись на одну мить,
Щоб прошептати вітання Лілі
І заповіт: Україну любить.

Вересень, 1994
Київ

Закрути мене, весела заметіль,
Полетять нехай сніжинки звідусіль,
Ми з тобою разом підемо в танок,
Я від тебе не відстану ні на крок!
То дарма, що юна ти, а я стара,
Життєва моя не програна ще гра!
Так тягни мене, крути мене, лети,
Без упину, без надуми, без мети!

Алла Коссовська
«Памороть»

Олександра КОВАЛЬОВА

ВИРІЙ

Присвячую Світлані Стефанюк

Вона дочка цариці амазонок,
І доля її зіткана давно.
Таке міцне і чисте полотно,
І для чужого ока непрозоре.

У матері така хода й постава.
У матері така важка коса.
Яка ява в її очах розтала?
Хіба буває — на таких — роса?!

В ці очі твердість вкладено одвіку.
Але ж ця жінка знала чоловіка,
Були в неї сини, були й брати,
Та їх під нашим сонцем не знайти.

То інше плем'я, нам воно вороже!
Під нашим сонцем жить вого не може.
Важкі і темні душі — все одно,
Як не рятуй, вони ідуть на дно.

* * *

Та навесні в завітчаних гаях
Войовниці, опалені в боях,
Мечі відклавши линуть поміж віт,
Яким тоді здається їм цей світ?

І ці сп'янілі скити молоді?
Невже то тільки брижі на воді,
Що їх стирає вранішня зоря
І відблиск їх за мить одну згоря?!

Ця мить минула і вона живе
Лише для тих, хто з хмарами пливе,
Хто з квітами роняє пелюстки,
Хто може по промінню — навпрошки —

Іти до сонця. Сонце молоде
Дарує їм такий розкішний день.
То після нього будуть інші дні
Всі піші, Він єдиний — на коні!

Так є ж ця мить! Вона лишає карб.
Для спраглих душ — такий цілющий скарб.
Для темних душ — надії промінець,
Для втомлених — спочинок і кінець.

Та в материних царственних очах
Давно вже той гарячий день прочах.
Не розкіш у душі її росте,
Коли вона вдивляється у степ.

* * *

Ці гострі очі бачили не раз,
Як час в свої комори забира
Слабке і дуже, мертве і живе.
Хто з цим потоком разом не пливе,
Загине вмить. Та є на світі й ті,
Що сміють направляти цей потік.
Всі людські долі, невимовний біль,
То тільки бризки, що летять убік.
Та доки ще легка в тебе хода,
Й спирає груди сила молода,
Так віряться, що обрій золотий
Зуміє всіх зібрати й зберегти.
А мати вже правицю підняла,
І вже на тятіву лягла стріла,
І вже сяйнули іскри з-під копит.
Скипіла кров, готова окропить
Собою всі пустелі на землі.
Вони і не жорстокі, і не злі,
А просто їх несе стрімкий потік,
І ти на перепоні їм не стій!

* * *

Вона дочка цариці. Їй не слід
Комусь звіряти сумніви й жалі.
Їй звично все ховати в глибині,
Їй личить гарцювати на коні.

Співати радість і збувати лють,
Аж доки десь в степу її не вб'ють.
Але з ось так обірваним життям
У вічний вирій душі не летять!
Куди ж тоді? Хіба є інша путь?
Тоді чиєю волею ідуть
По цій путі веселі й молоді?
Хто звів для них такий похмурий дім
Сліпої смерті, що на всіх одна?
Що так одноманітністю страшна?!
Чи знову й знову підрастає рать
Лише для того, щоб ось так вмирать?!

* * *

Цариця буде царственно мовчати.
Над нею владні тільки Бог і Час.
Хіба щось значить радість а чи біль
Для тих, хто не належить сам собі?

* * *

Вона дочка цариці і ніколи
Не переступить заповітне коло.
Якою б не була таємна суть,
Та не вона обірве біг часу.
Але ж Ярило знов розтопить лід,
І душі знову зірвуться в політ,
Не стане в світі жодної межі,
Щоб розрізнить, де рідні, де чужі?!
В Яриловому щедрому теплі
Щасливі всі — великі і малі.
Хіба вони ступають на поріг
Лише для того, щоб продовжить рід?!
Хіба від того, що нас буде більш,
Применшиться страждання а чи біль?!
Хіба хтось пам'ятає шлях назад,
Стрибаючи в Яриловий казан?!

Всього життя — оця коротка мить,
Допоки серце в казані кипить.
А потім — ворожнеча й безголів'я.
І буде світ розділений довіку,
І жінка не уступить чоловіку,
А Слово оніміє в марнослів'ї.
Байдужість стане цнотою життя.
Хтось винесе сльозу свою на продаж.
Космічний холод аж до серця пройме.
Долоня тепла... Хто її простяг?

Бери її, чисю б не була.
Іди вузькою стежкою тепла.
Що є воно, — у те ніхто не вірить,
Та лиш воно веде людей у вирій.

Усе мана. І кожен сам собі
З життя свого влаштовує двобій.
Він вічний, і не може зупинить
Його ніщо. Навіть остання мить.

Перейметься твоїм сум'яттям день.
Цариця-мати очі одведе.
А ти ідеш. Хода твоя хистка.
І ця долоня, тепла і м'яка,
Невидима нікому. Та вогонь
Стікає в світ з таких м'яких долонь.

Ти спрагло припадаєш. Довго п'єш.
Тепер ніколи сина ти не вб'єш.
Ні в кого не питатимеш поради.
Щоб відповісти зрадою — на зраду.

Зірки рясні. То сльози ронить Бог.
То — Вирій. Там у Вирії — любов.
І ось по цей бік вже тебе нема,
Все огортає зоряний туман...

Серпень-вересень 1994 р.

Галина КОРБИЧ

ОСТАННІЙ З МОГІКАН У СЕЛІ ШЛЯХТОВА, АБО — ПЕРЕГУКУЮЧИСЬ З НЕЧУЄМ-ЛЕВИЦЬКИМ

«Он там наші села, Шляхтова і Явірки», — вказує рукою у південно-східньому напрямку подруга. Стоїмо на схилі гори в Пенінах, у польській частині Карпат, за нами санаторійна Щавниця, над нами напрочуд блакитне, як на кінець лютого, небо, а внизу і навколо гори, застигли у своїй одвічній величі. Важкий сніг, неначе гігантський кошлатий ліжник, надійно закутав їх, виставляючи де-не-де до щедрого сонця лисину-вершину. Внизу дорога в'ється рухливою темною стрічкою, відбивається від цього суцільно білого фону своєю буденністю: веде на кордон зі Словаччиною яскраві автобуси, легкові автомобілі, ваговиті вантажівки. І десь там біля самого кордону притулилися висунені найдалі на захід «останні наші села». Саме так мені окреслив їх знайомий українець з Польщі і дав з собою в дорогу ксерокопію нарису Івана Нечуя-Левицького, надрукованого колись в церковному календарі. Мабуть, років сто двадцять тому подорожував тут письменник, закарбовуючи у слові своє сприйняття Карпат. Цей його нарис так і називається «Останнє русько-українське село», а мова в ньому про Шляхтову. І манить зір вона, загублена в горах, і розбухує думку, викликаючи сміливе бажання перегукнутись із видатним письменником, подивитись на село з вершин сьогодення.

Отож найближчого недільного ранку вибираємося, як і Нечуй, зі Щавниці до Шляхтової. Звичайно, вже не та тряска дорога веде нас

туди. Ми йдемо досить рівною асфальтовою трасою, міркуючи, яке село нині та який наш слід у ньому? На підході до Шляхтової почали зустрічатись обабіч дороги типові господарські будівлі, розчаровуючи своїм простим виглядом. На одній з них вивіска «Слюсарні послуги», інші, мабуть, також служать для конкретно-побутових потреб. Праворуч, побіля самого шляху — цвинтар. «Ходім туди, там є могили і наших людей», — подрузі, вчительці української мови з заходу Польщі, доводилось тут бувати. Цвинтар невеликий, порівняно новий, схожий на десятки й сотні таких самих, гарно доглянутих, у всіх куточках Польщі. Дисгармонію в його ошатний вигляд вносять старі хрести, похилені у різні боки. Такі ж самі за формою можна побачити на Львівщині, Тернопільщині, Івано-Франківщині. Тільки там вони на цвинтарях стоять міцно, немов запустили глибоке коріння. А тут, наче гірський шалений вітер пройшов саме над цими хрестами, одні порозхитував, інші й зовсім повиривав із землі. Хрести не виглядають тендітними, а навпаки, висічені з товстеного каміння, вони несуть на собі печать доброї роботи. Проте два-три з них скособочено стоять над зрівняними із землею могилами, а кілька валяється серед цвинтарного мотлоху під огорожею. Написів на хрестах вже не видно, лише уривки фраз «вічна пам'ять», «1932», «тут спочивають...» та ще кілька одиноких літер кирилицею. Жодного імені, чи прізвища камінь не зберіг. І сніг видається набридливо цупким, і небо не таке вже й ясне, а довкола — сіро.

Йдемо далі, в саму Шляхтову. По дорозі запитуємо якусь жінку, де тут костел. Перехожа пояснює і застерігає: «Тільки не звертайте до пожежників, усі приймають їх будинок за костьол». Рушаємо погід гору, поодинокі оселі ще не роблять враження села. Аж ось з правого боку вивищується дім пожежної команди. Великий, кам'яно-дерев'яний, із вежею-шпилем. Дивлячись на нього, можна й справді подумати, що це новозбудована святиня. Дорога стає стрімкішою, а сніг, наче відчуваючи свій близький кінець, утруднює ходу. Долаємо шлях, зосередившись, низько схиливши голови, і раптом, піднявши очі від дороги, так і хочеться вигукнути: звідки взялось це диво? На пагорбі, не заслонена ні високими липами, ні шпичастими дахами вимальовується на фоні чистого неба церква. Висока, з білокам'яними стінами і круглими, покритими сірою бляхою трьома банями, вона ніби випадково потрапила сюди. Немов красуня, що серед загального одноманіття своєю оригінальністю вабить і зачаровує. Церква досить велика, водночас граціозна і легка. Здається, могутній велетень бережно переніс її сюди на своїй долоні звідкілясь з України. Над входом з каменю написано півколом «*Слава въ вышнихъ Богу*».

Всередині храму саме закінчувалось богослужіння в римо-католицькому обряді. Зачекавши поки вийдуть люди, входимо. По обидвох сторонах стоять ряди ослонів, над ними висять картини, на яких відображено муки Господні. Майже такі, як у кожному польському костелі. Але в центрі — високий багатоярусний іконостас. Не треба навіть дуже придивлятися, щоб ствердити: ікони на ньому в гарному стані. Яскраві й живі барви на іконах, сміливе зіставлення червоного, синього й зеленого кольорів підкреслює позолота вирізьбленої у дереві виноградної лози, що обвиває ікони й творить густе плетиво на царській брамі.

Вірніше, царська брама суцільно зроблена із стебел, грон, листя винограду. Чи ж росте тут в горах ця вибаглива рослина? Щось не помічала.

Амвон обрамлений зображеннями святих з написом: Йоан Златоустий, св. Григорій,... Образи також увиті рослинним орнаментом, лики святих дивляться спокійно і мудро, немов благословляють нас. Угорі, всередині, у більшій бані — Дух святий у вигляді сонця. І виноградна лоза, і сонце, і світлі сонми святих, і яскраве поєднання барв — усе це й мене перенесло у дитинство — в чепурну церковку під Києвом, що неначе сховалася в лісах Пуща-Водиці від всевидючого ока тоталітарної влади.

Окрім нас, у храмі ще дві пари (з усього видно — польські туристи) роздивляються навкруги з цікавістю. Не помітили, як вийшов з вітваря ксьондз. У довгій чорній сутані, з чотками на боці, він ніби випадково сюди потрапив. Але ж ні, впевнено ходить у церкві. Худорляве обличчя з тонкими стиснутими губами, суворий погляд та й весь його аскетично-непрístupний вигляд, здається, попереджує: ніяких питань! Моє відчуття підтверджує шепіт подруги: «Так, це він, той самий, що три роки тому обурився на саме слово „церква“... „Проще пані, то ест косьцьол!“ Докучають, видно, его мосці різні туристи своїми розпитуваннями про нетипову церкву-красуню». Але дізнатись про святиню ми можемо і з довідки, що вміщена у дерев'яній рамі за склом на церковному подвір'ї. Отож читаємо, що село існувало вже у 1391 р. Парафія східнього обряду з фундації Йордана із Заклечина була утворена близько 1542 р. А від 1951 р. тут запанували римо-католики. Храм збудовано архітекторами Яном Грабовським і (імені немає) Подолецьким (хто вони й звідки — ані слова) у 1904–1909 рр. на місці старої дерев'яної церкви. Під час відвідин тієї давнішої святині Нечуєві-Левицькому здавалося, що повернулись літа, коли водила його мати іще дитиною у стеблівську церкву на Канівщині. Спочатку про це нагадали письменникові ряд деталей, а згодом, роздивившись, він дійшов до висновку: «Все переносить вас одразу далеко на Україну, десь під Київ, під Одесу або Полтаву». Подібне відчуття мала і я, хоч храм вже давно не той самий.

Виходячи з церковного подвір'я, знову доводиться спустити очі собі під ноги. Було близько полудня, сонце в цей час особливо заповзятю підтоплювало сніг. І знов святковою несподіванкою захопило побачене. Ось та вулиця, з якої складається село! Вужем тягнеться вона високо вгору стрімким схилом і ковається десь в ущелині. Чи то під впливом Нечуя, а чи й насправді вигляд села може й тепер нагадувати ілюстрацію з історичного альбому, де намальовані староруські міста. Переважають тут потемнілі дерев'яні хати, хоч скрізь у польських Карпатах давно вже будують цегляні хорони. Місцеві мешканці Карпат (їх називають тут «гураліями») всіляко намагаються спростувати старе уявлення про «бідну ґаліційську», зводячи свої оселі напоказ, із пихою. Під час екскурсії туേഷній гід нам не без гордості показував великі будівлі обабіч дороги, добротні дахи яких стрімко тягнуться до неба, немов хочуть позмагатися з вершинами гір. Екскурсовод також пояснював, що за своєю психологією гураль мусить після себе залишити дім, гідний уваги. Є цегляні будівлі і в Шляхтовій, але вони наче поховалися за дерев'яні. У кожному разі їх тут значно менше, ніж в інших місцевостях, і не вони творять обличчя села.

Відносно рівних місць на схилі гори небагато, тому стоять хати густо поруч себе, повернуті в різні боки. Якщо подивитись на Шляхтову високо з гори, то її садиби мабуть можуть нагадувати різні за своєю величиною кубики, розсипані дитиною в ході гри. В цьому архітектурному неладі вся приваба, свій ритм, що немов би вторить різноголосому гомонові потоку, від якого відбивається вгору вулиця-село. Чи живуть ще тут наші люди? — не дає спокою питання. Навкруги нікого не видно, стоїть неподалік тільки блакитно-джінсова група хлопчаків-підлітків. Підходимо до них і починаємо пояснювати. Вони одразу зрозуміли, кого ми шукаємо. Вказали на дім навпроти: «Тут живе вуйко, що читає руську Біблію. Ні, більше нема нікого». Найстарший, хлопчина років шістнадцяти, береться провести нас до невеличкого дерев'яного дому. В якусь одну хвилину він відокремлюється, йде першим, попереджуючи тим самим господарів про несподіваних гостей. Уповільнюємо хід, перетинаючи мале подвір'я. Двері відчиняє літній чоловік у простому домашньому одязі. Чи властиво людям гір приховувати подив? Він аніскільки не здивований появою в недільний полудень незнайомих.

Два кроки через сніг, і ми в кухні. Тут, як видно, проходить усе життя двох немолодих людей. Господиня, пані Анеля, схилилась над чавунною плитою кахельної пічки. Поруч, під вікном, стоїть невеликий підручний стіл, де на дерев'яній кухонній дошці сушилась домашня локшина. В кутку розмістилась шафа з посудом. За нею попід стінами, утворюючи літеру «г», — тапчани, що служать хазяям за ліжка. Над одним із них висять на стіні паперові репродукції ікон. Над другим — портрет папи Йоанна Павла II, образ Матері Божої Ченстоховської та популярні у цьому краї — Матері Божої Кальварійської. Бо одружений наш господар з полькою, що працювала свого часу в Шляхтовій, а походить таско десь із гір. Посередині стояв ще один, більший стіл із стільцями. Ми сіли за нього, трохи ніяковіючи, вибачаючись перед господарями за свої непрохані відвідини. Сів з нами і Юрко Святківський (так хазяїн себе представив) та, ніби знаючи мету наших відвідин, одразу почав розкручувати свої спогади.

Нечуя-Левицького запросила до своєї хати «немолода молодича», яку він називав також «бабою», «самаритянкою з темними очима». А ми опинились в гостях у 78-річного діда, «останнього з могікан» у цьому великому, колись повністю руському селі. Уважно до нього придивляючись. Дід досить високий на зріст, і, як на свій вік, має непоганий вигляд. На русявій голові сивого волосся майже не видно. Рум'яне обличчя пощадив час: шкіра на ньому доволі гладенька. Ясно-сині очі не вицвіли, випромінюють дитинну щирість і допитливість. Тільки густе павутиння зморщок на шії і беззубий рот зраджують дідову старість, та ще підводять руки. Неслухняні, вони не можуть втримати ні поліна дров, ані склянки з кавою, тремтять і розходяться в різні боки. До того ж наш господар майже нічого не чує. Але завдяки рівному ритмові його голосу цього не скажеш. Розповідає неквапливо, немов витягує звідкілясь свої спогади.

— Народився і все життя прожив у Шляхтовій. Мав матір русинку, а батька — поляка. Працювали тут люди на тартаку, тож і одружува-

лися з місцевими. Таких сімей, мішаних, як ми, було лише шість чи сім, — дід перелічує всі родини, не тільки мішані, пам'ятає прізвиська. «Жива енциклопедія села» — думалось, слухаючи його.

— А чи ходили тут люди у вишитому вбранні? — звертається до діда моя подруга. Він напружено вслухується.

— Ходили, ходили! Боже, гей! Як тут були всі вбрані! — приходять чоловікові на допомогу пані Анеля. — Я пам'ятаю, коли сюди приїхала...

Це «гей», повторюване не раз господинею, збереглося тут, очевидно, з давніх давен. Вживала його часто й Нечуєва баба. Мова небагатослівних реплік пані Анелі нагадувала нам лемківську говірку. А дід говорив, як нам обом здалося, досить правильною українською мовою. «Може, від того, що він постійно читає?» — зробила пізніше припущення подруга. Пан Святківський показував старі церковні календарі, деякі інші українські видання і два молитовники. Один з них був виданий ще до війни. І як не згадати Нечуя-Левицького: «В цих останніх селах Руси-України добре задержались народність та віра. Мова українська збереглася так само добре. Народ говорить доволі чистою галицькою вимовою, але дуже м'якою й мелодійною».

Грамотою оволодів пан Юрко у школі:

— Перші три роки навчав тут, у Шляхтовій, один вчитель. Він добре розумів, що діти з сільських родин не мають можливості вчитися вдома й дуже вимагав від нас на шкільних заняттях, і сам багато в нас вкладав. Потім прийшли дві вчительки, але робили менше, як той один.

Пригадував наш дід спільне вівсяне поле біля лісу. Охороняв його ночами разом з іншими хлопчачками, відганяючи звірину. І Нечуєва баба розповідала, що печуть тут вівсяний хліб. Але згадками про дитинство недовго займав нашу увагу господар. Перейшов незабаром до новіших часів. Його сині дитинно-мудрі очі стали іще серйознішими. Вони немов вдивлялись у далечінь, намагаючись побачити тіні минулого.

— Порозкидало наших людей з села по всіх усюдах. Є вони в Штатах і в Канаді. Кажуть, там їм добре... Після війни багато тут ходило різних людей, агітували їхати на схід. Дехто й піддався цим вмовленням. А невдовзі почули ми, що вони там бідують.

Приходили агітатори й до дідової хати, але батькові пана Юрка вдалося від них відхреститися. «Кому я там такий потрібний?» — твердив, показуючи кульгаву ногу. Натомість, коли прийшло польське військо, порядунку не було вже нікому. Наказ був суворий: все село підлягало виселенню. Хоч ніяких військових, а також партизанських дій не відбувалося в цих останніх двох наших селах, проте вирішено було виселити звідси корінне населення як небезпечний український елемент, що мешкає біля самого кордону.

— Невже абсолютно всіх? — не йму віри.

— Боже, ген усіх, до єдного, — відзивається од плити пані Анеля.

— Усіх, крім нас, — підтверджує господар і показує на свій тапчан, — отут лежала моя тяжко хвора мати. Просили ми, як могли, щоб нікуди її не перевозити, бо не витримає в дорозі. Отож нас і залишили опікуватись хворою. На цьому місці вона й померла, — туман

заволікав дідові очі. Вдивлялись у тапчан і ми, наче хотіли побачити ту жінку, що залишила по собі такого свідомого свого коріння сина.

Тим часом пані Анеля, незважаючи на наші з подругою протести, незворушно ставить перед кожним полумисок запашного бульйону* з локшиною. Дід підвівся, трьома пальцями зробив широкий хрест, дивлячись у бік своїх Ікон. На столі з'являється тарілка з когутячим м'ясом.

— Чи маєте ви якесь господарство?

— Маємо невеличке. Цього року чомусь кури в нас гинуть...

Частували нас іще масним сиром, а з собою просили взяти горнятко з вершковим маслом. Все це своє, домашнє. Видно, що й тепер тут люди, як за часів Нечуя, «мають доволі молока, сиру та масла».

Сонце зазирає у невелике віконце, спокійний недільний настрій панує і тут, у хаті самотніх бездітних людей. З кожною хвилиною почуваємо себе у них все вільніше, наче ми в добрих родичів, а розповіді господаря сприймаються як щира сповідь.

Після «операції» польського війська залишився, по суті, він один з усього корінного населення Шляхтової. Обирали її собі місцем для життя нові люди, багато перебралось сюди зі Щавниці. А дідових односельчан вивезли на північні і західні землі Польщі, на ті, що від німців достались. Розпоростили людей по Кошалінському, Гожовському, Лігницькому воєвідствах, поселяючи одну-дві сім'ї на місцевість. Декому при транспортуванні вдалося втекти й оселитися біля Бельська. Влітку, буває, навідається хтось з колишніх мешканців Шляхтової, залишиться тут на відпочинок, винаймаючи собі кімнату. Господар наш їздив і сам по Польщі, розшукував земляків, відвідував їх регулярно, наче родичів, поки сили ставало.

— Доки не оглух, їздив також щонеділі до Кракова на Службу Божу до нашої греко-католицької церкви. Ми мали колись тут доброго священика, опинився він десь у Сибіру...

Одразу пригадалося, що зі Щавниці до Кракова при добрій погоді їзди автобусом більше трьох годин. Запитуємо у діда про цвинтар і церкву як про основних свідків нашого тут буття. Він посміхається беззубим ротом, а в очах запалюються вогники. Відповідає тим самим неквапливим тоном: перший польський ксьондз був непоганий, поважав наші свята. Та зовсім іншим був другий: намовив вірних очистити від старих могил цвинтар, щоб можна було побудувати дім для похоронних церемоній. Коли побачив пан Святківський, які саме хрести руйнують, він пішов зі скаргою у Щавницю до Ради гміни. Не допомогло. Поїхав до Кракова. Прибула звітти Комісія охорони пам'яток і ствердила незаконність дій на цвинтарі. Ксьондза невдовзі кудись перевели. «За кару», — переконаний в тім наш господар. Проте наступник переведеного священика був не кращий: постановив позбавити український храм іконостаса. Знову пан Юрко викликав Комісію з Кракова. Взяли пам'ятку на облік і пояснили, що виносити іконостас можна лише при умові повного його збереження. Тож стоїть він і нині на своїм місці.

* В Галичині вживали перед війною слово «росіл», — прим. Редакції.

Сонце полишило вікно дідової кухні, стало ховатись за гори. Почали й ми збиратися додому, за який тимчасово служила санаторія у Щавниці. Пані Анеля відчинила двері до кімнати, винесла звідти нам на дорогу дрібних червонобоких яблук. Запросила оглянути кімнату. Через те, що пічка зіпсувалась і нікому її поладнати, служить вона взимку за комору. Підвівся і пан Юрко, став прощатись: «Будете в Україні, передайте нашим зі Шляхтової привіт. Живуть вони, кажуть, у Кіровоградській області й Тернопільській, а найбільше їх є в Горошкові чи Хорошкові...» Тут дідові очі не витримали, засльозились, скривився, немов від нестерпного болю беззубий рот, урвався розважливий тон. «Ви не знаєте, часом, де той Горошків чи Хорошків?» І сором жаром огортає, і ніяково робиться, бо нічого я не можу сказати у відповідь.

Проводжає нас до порога господиня. Її червоне обличчя робиться майже багровим, вона витирає кінчиком ситцевої фартушини сліди сліз. Стала на дверях своєї невеличкої дерев'яної хати і якийсь час дивилась нам услід. А ми ще довго озирались, прощаючись зором і з нашою господинею, і з вулицею-селом. Спускались до потоку, звідти — на трасу. Минаючи будинок пожежної команди, ясніше зрозуміли, чому саме сприймається він усіма за святиню... По дорозі подруга звернула мою увагу на порожні оселі: «Це ж після наших людей, виселених, залишились». Вони значно темніші від інших, майже чорні. Отака тепер Шляхтова, отакий той, за Нечуєм, «край, захищений горами од усякго опобічного впливу»!

Внизу вода виграє хвилями, як повноводна ріка. Всюди на сучасних мапах, у путівниках, у розповідях екскурсоводів її називають Грайцарком. А де ж той Руський Потік, згадуваний письменником? Не дає спокою нове запитання. Наближаючись до Щавниці, звертаємося з ним до першого зустрічного, що обтріпував ноги біля великої цегляної хати. «Там, де лежить Шляхтова», — лунає відповідь. Видно, не всі ще тут про це забули.

«Поет мусить постійно враховувати рівень читача. А цей рівень став незрівняно вищим. Писати для такого читача — стає все важчим і важчим письменницьким іспитом. В життя, в побут входить наука, техніка, проникаючи в усі сфери людської діяльності. Для деякої частини читачів ближче поняття про транзитор, ніж про мерехтіння росяної крапці, що обважнює розпуклу квітку троянди. Реалізм відображення потребує атрибутного та інтелектуального розповнення вірша».

Василь Стус
«Вікна в простір», ст. 17

Наука, досліді

*Валерій ПОПОВКІН
Проф. д-р Економічних наук*

ЕКОНОМІЧНА КОНЬЮНКТУРА В УКРАЇНІ — 1994

Влітку 1994 р. в Україні відбулась повна зміна політичних декорацій. Обрано новий парламент, президента. Повернуто прем'єр-міністра, що вже керував урядом у 1987–1990 рр. Одна з найголовніших причин такої тотальної зміни — наростаюче невдоволення, по суті, всіх шарів українського суспільства станом економіки та стійкою тенденцією зниження життєвого рівня населення.

В якій економічній ситуації відбулась зміна політичної влади в Україні? Певну відповідь на це запитання дає таблиця 1. На жаль, 1994 рік характеризується різким погіршенням економічної кон'юнктури, що аж ніяк не бажали визнати попередні керівники держави. Але факти красномовно засвідчують, що темпи зростання виробництва у 1994 р. у річному вимірі (до першого півріччя 1993 р.) у порівнянні з тенденціями 1991–1993 рр. потроїлися. За останні три роки вироблений національний дохід в Україні скоротився на 38%. Якщо до кінця 1994 р. збережуться тенденції першого півріччя, то сумарний спад до рівня 1990 р. становитиме майже 60%. Цілком реальним є зростання удвічі за цей же час промислового виробництва, в тому числі на 50–55% — товарів народного споживання. Катастрофічними темпами знижується роздрібний товарооборот та тонус транспортно-комунікаційної системи. Якщо за загальними показниками функціонування економіки відкинуло Україну на 20–25 років назад, то за роботою транспорту — на 30–35 років.

Втім, найбільше має непокоїти стагнація інвестиційного процесу. Обсяг капітальних вкладень по усіх джерелах фінансування за останні чотири роки скорочується утричі. Причому йдеться не про закономірну інвестиційну павзу, властиву періодам зміни технологічних укладів, коли вкладати в старі технології нема сенсу, а для масованого впровадження принципово нових — нагромаджень не вистачає. Ми зіткнулись з проявом загальносистемної кризи суспільства, коли за умов політичної нестабільності, гіперінфляції, що посилювалась впродовж 1993 р., невваженої грошово-кредитної політики, вкладати кошти в інвестиційні проекти стало дуже ризиковно. Додамо, що частка довгострокових кредитів в загальному обсязі кредитування у першому півріччі 1994 р. складала лише 4%.

Таблиця 1.

Динаміка основних економічних показників в Україні у 1990–1994 рр. (%)			
Назва показника	1993 р. до 1990 р.	I півріччя 1994 р. до I півріччя 1993 р.	Гіпотетична оцінка 1994 р. до 1990 р.
Вироблений національний дохід	62	71,5	43
Продукція промисловости	82	64	53
Продукція сільського господарства	78	95	74
Виробництво товарів народного споживання, у тому числі:	70	64	44
продовольчі товари	65	73	47
непродовольчі товари	73	51	37
Роздрібний товарооборот	45	58	26
Відправлення вантажів:			
залізничним транспортом	54	72	39
автомобільним транспортом	47	48	23
Обсяг реалізації платних послуг населенню	60*	79	47*
Капітальні вкладення підприємств всіх форм власности	46	75	35
Введення в дію загальної площі житлових будинків	70	59	41

Розраховано за офіційними даними Міністерства статистики України

Наразі, таким чином, фіксація техніко-технологічної відсталости України від розвинутих країн. Адже інвестиційна активність, пов'язана з нею матеріалізація нововведень, серійний випуск нової конкурентно-здатної продукції відкладається на невизначений термін.

Вцент зруйнованою виявилась фінансова система держави. Розміри грошової емісії лише за два роки (1992–1993) на два порядки перевищили її темп, характерний для часів світових воєн. З листопада 1992 р. по грудень 1993 р. мала місце гіперінфляція, коли середньомісячний темп інфляції перевищував 50%, а в окремі місяці 1993 р. (червень, вересень, грудень) інфляційний сплеск сягав 80–100%. Отож, річна інфляція 1992 р. склала 2500%, а 1993 р. — не менше 25–30 тис. відсотків. Курс перехідної національної грошової одиниці купуно-карбо-

* До 1991 р.

ванця у листопаді 1994 р. знизився до російського рубля першої половини 1992 р. у 40–45 разів, до вільно конвертованих валют — у 1000 разів і став просто принизливим. По суті, в жодній столиці світу не можна купити стільки за доляр США, скільки в Києві. Карбованець не здатний виконувати функції нагромадження та інвестиційного фінансування. Він є вкрай непопулярним платіжним засобом. На сьогодні можна констатувати втрату контролю державою за грошовим обігом в Україні.

Дивною є бюджетна політика. В жодній з країн з перехідною економікою не розподіляється стільки національних ресурсів через державний бюджет, скільки в Україні. Наприклад, у Чилі частка фінансових ресурсів, що формуються і витрачаються через бюджет, не перевищує 1/3, в Туреччині — 20–25%, у Південній Кореї — менше 20%, в Польщі навіть на початку «шокової терапії» (1989 р.) вона не перевищувала 40% валового національного продукту. В Україні ж у 1992 р. бюджетні витрати становили 62% національного доходу, в 1993 р. — понад 73%, в 1994 р., за оцінкою Міністерства Фінансів, цей показник здатний сягнути 85%.

Дефіцит бюджету в першому півріччі 1994 р. склав 23 трлн крб., або приблизно 10% реального валового внутрішнього продукту. Зовнішній борг України на цей час обчислюється у 4,3 млрд дол. США.

Вкрай неефективними є зовнішньо-політичні зв'язки України. Тільки за 1993 р. негативне сальдо торговельного обороту з суб'єктами колишнього СРСР склало 12 трлн крб., у тому числі з Росією — 10 трлн крб.

Економічні негаразди безпосередньо позначились на стрімкому падінні життєвого рівня населення. У порівнянні з березнем 1991 р. купівельна спроможність фіксованих грошових доходів в бюджетній сфері в листопаді 1994 р. знизилась по основному спектру найнеобхідніших товарів у 20–40 разів. Середня заробітна плата поступається вартості мінімального споживчого бюджету щонайменше на 30–40%.

Маргіналізація українського суспільства, що зруйнувала середню класу — кваліфікованих робітників найманої праці, технічну і гуманітарну інтелігенцію, — а також спричинилася до втрати мотивацій до продуктивної праці, є неадекватною. Вона аж ніяк не впливає з тих вихідних позицій, які займала українська економіка наприкінці 80 років, і навіть з масштабів згортання виробництва, що розпочалось з 1990 р. Світовий досвід доводить, що та ціна, яку сплатив український народ за спробу перейти до іншої системи економічних координат — від директивно-наказової, централізовано-плянкової до змішаної економіки з плюралізмом форм власності, — є зовсім необов'язковою. Як правило, падіння життєвого рівня у країнах з перехідною економікою було несуттєвим і швидкоплинним, зростання споживчих цін — цілком контрольованим. Більше того, в Китаї, як відомо, розвиток ринкових

відносин супроводжувався навіть підвищенням життєвого рівня, збільшенням купівельної спроможності населення. Взагалі схоже на те, що уряд України не переобтяжував себе визначенням тієї межі падіння рівня життя народу, за якою будь-які реформи, а тим більше декларації про наміри реформувати суспільство — втрачають сенс у свідомості населення. Коли доводиться вести відчайдушну боротьбу за фізіологічне виживання, а в неї зараз втягнуто не менше 90% загальної чисельності населення України, вже не до реформ. Можновладці за таких умов втрачають підтримку з боку суспільства, без якої успіх реформацій просто неможливий.

І все ж на об'єктивну, зважену відповідь чекає запитання, чому економіка новонародженої держави потрапила у таку катастрофу, яка поставила під сумнів політичні набутки, девальвувала значною мірою саму ідею незалежності, державного суверенітету. Як на нас, діяли як довгочасні стратегічні чинники, так і фактори тактичного характеру, серед яких все більшого впливу набували хибні або суперечливі дії влади, насамперед уряду.

Передусім слід відзначити помилкові оцінки потенціалу української економіки. Поширення набула, зокрема, думка, що як тільки Україна вийде з комуністської імперії, то чи не на другий день стане багатою. При цьому спирались на показники високої питомої ваги у союзному виробництві деяких видів продукції. Однак такі оцінки виявились надто поверховими. Адже потенціал не можна вимірювати лише кількісними показниками: загальним обсягом природних і трудових ресурсів, кількістю заводських труб, вартісним виразом валового продукту і т. ін. Потенціал суверенної держави повинен з високою економічною ефективністю забезпечувати основну гаму нагальних потреб суспільства. Ось тут і виявилось, що економічний потенціал України є структурно деформованим, переобтяженим сировинними, енергозалежними галузями та підприємствами військово-промислового комплексу, що приховують в собі величезний інфляційний заряд. Лише 1/3 усіх виробничо-технологічних циклів, які беруть початок на території України, знаходять тут своє логічне завершення. Натомість надто малою є частка готової продукції, насамперед товарів народного споживання, складної побутової техніки, інтелектуальної продукції машинобудування тощо. Отож, історично потенціал української економіки формувався не за гатунками цілісності, комплексності, що притаманні незалежній державі, а як елемент колишнього загально-союзного територіального поділу праці. В цій системі Україна мала виконувати, по суті, малоперспективну роль одного з головних продуцентів палива, сировини, матеріалів. Це виснажувало природний потенціал, порушувало екологічний баланс. Розвиток інвестоємних галузей одночасно бльокував кінцеві стадії виробництва через брак інвестиційних ресурсів. Таким чином, Україна розпочала свій шлях у

незалежність з економічним потенціалом, не адекватним цим намірам. До того ж виробниче середовище, що склалось на цей час, відзначається і очевидною структурно-технологічною нерівновагою. Надто значною є частка галузей з високим рівнем виробничих витрат, низькотехнологічних. Тому спроби Росії підвищувати до рівня світових ціни на імпортовані Україною енергоносії відразу ставили у скрутне становище не тільки енергозалежні галузі, а всю економіку. В технологічно архаїчній виробничій системі вкрай обмеженими є можливості цінового маневрування. При спробах розпочати ринкові трансформації з лібералізації цін не було враховано, що між структурою цін і технологічною структурою виробництва існує тісна кореляційна залежність. Отож, з'ясувалось, що українське виробничо-технологічне середовище є не адекватним вимогам ринку і має зазнати істотних структуральних перетворень, передусім відповідного вирівнювання на більш високому технологічному рівні, аби стати сприятливим для ринкових трансформацій.

Ще однією перешкодою, що утруднює будь-яке економічне маневрування, є безприкладний монополізм, що дістався нам у спадщину від надцентралізованої системи управління. Майже 75–80% промислової продукції в Україні виробляють підприємства-монополісти. В той же час прийняті в останні роки державні програми демонополізації зривались: адже «червоним директорам», що переважають в парламенті, зовсім не хотілось би позбутися управлінського комфорту і можливостей монопольного диктату.

Істотної і принципової хиби допустилися і ті, хто мав намір очолити реформації української економіки. Із усіх відомих у світі моделей ринку вони чомусь зупинили свій вибір на неоліберальній, пов'язаній з жорстким монетаристським підходом до фінансової стабілізації. Цей модель виявився несприйнятним конкретно-історичним середовищем України. Не було враховано, що монетаристські методи можуть дати бажаний ефект лише в діючому ринковому середовищі, коли ринкові регулятори автоматично пом'якшують можливі загострення і дисбаланси у фінансово-економічній ситуації. Поза увагою залишились моделі інституціоналістського типу, які набули широкого розповсюдження у західно-європейських соціал-демократіях. Вони пов'язані із впливовим державним регулюванням ринкових процесів, державними гарантіями дрібному і середньому підприємству, розвинутими соціальними трансфертами. По суті, йдеться про соціально орієнтовану ринкову економіку, яка довела свою ефективність у Німеччині, Австрії, Швейцарії, країнах Скандинавії та інших.

Застосування саме першого моделю виявилось згубним для української економіки. Воно розпочалось із звільнення цін в монополізованій економіці. Почав діяти відомий «ефект монополії», що спричинив не очікуване розширення, а згортання виробництва на тлі неконтрольованого підвищення цін в усіх секторах економіки. Намагання хоч би

частково індексувати грошові доходи населення лише розкрутили інфляційну спіралю. Гонка «ціни-доходи» зумовила дію впродовж листопада 1992 — грудня 1993 р. ефекту гіперінфляційного резонансу, коли інфляція відтворювалась на власній основі.

Саме можливість монопольного диктату цін зіграла злий жарт з українською економікою. Лише за два з половиною роки (травень 1991 р. до грудня 1993 р.) середній індекс оптових цін у промисловості зріс у 6640 разів, в тому числі у паливній — у 24700, чорній металургії — у 8400, хімічній промисловості — в 11340. За цей же час заготівельні ціни у сільському господарстві збільшилися у 1370, а кошторисна вартість будівельно-монтажних робіт — у 4070 разів. Посилатись в даному разі на зростання цін на імпортовані енергоносії — означає приховувати хиби, припущені у власній ціновій політиці. Адже ціни на російську нафту (без врахування змін у курсі рубля, карбованця і доляра, які впливали на ціни по всій номенклатурі продукції, а не тільки на енергоносії) за розглядуваний період підвищились у 1200 разів, що у 5,5 разів менше, ніж в середньому по промисловості. Роздрібні ціни зростали ще швидше. Лише за 1993 р. вони піднялись у 124 рази. Та й взагалі важко зрозуміти, чому у тому ж році середньпромисловий індекс зріс у 93 рази, тоді як у молочній промисловості — у 237, м'ясній — 137, інших галузях харчової індустрії — у 117. Така цінова політика забезпечила високу рентабельність навіть енергозалежним галузям. Наприклад, у чорній металургії вона збільшилась з 11% у 1990 р. до 55% у першому кварталі 1993 р. Однак при цьому руйнувались звичні пропорції і баянсові співвідношення в економіці, на відновлення яких в умовах прискореної гонки цін часу не вистачало.

Надвисокі ціни, заблюкувавши попит, завдали нищівного удару і по виробництву. Вони стали головним чинником його скорочення. Цю руйнівну ланцюгову реакцію продовжила криза неплатежів. Адже якщо продукція не користується попитом, у підприємства не буде грошей ні на заробітну плату, ні на технічне оновлення виробництва. Попередній уряд України, захопившись антиінфляційними заходами, різко обмежив кредитування підприємництва і грошову емісію. Темпи інфляції у 1994 р. і справді почали падати, однак ціною тотального згорання виробництва і загострення взаємної заборгованості підприємств. Тільки за дев'ять місяців 1994 р. кредиторська заборгованість між підприємствами і організаціями України зросла в 3,3 раза і сягнула 420 трлн крб, що майже на 300 трлн крб. перевищує валовий внутрішній продукт 1993 року. Дебіторська заборгованість за цей же час збільшилась в 3,4 раза і склала майже 340 трлн крб. Незважаючи на стабілізацію цін на імпортовані енергоносії (на нафту вони майже рік тримаються у межах 80 дол/т), оптові ціни на промислово продукцію за 10 місяців 1994 р. піднялись у 2,5 разів.

Отож уряд мав би визначитись, чому віддати перевагу: подоланню інфляції у будь-який спосіб чи гальмуванню скорочення виробництва.

Як відомо, одночасно такі завдання не розв'язуються. Якщо ми хочемо дати новий імпульс виробництву, розпочати активну державну структурну політику, що неможливо без стимулювання інвестиційної діяльності, то на певний час доведеться змиритися з підвищенням темпів інфляції. Але остання мусить бути контрольованою і керованою.

Досі уряд намагався поєднати непоєднуване. З одного боку, застосовував жорстокі монетаристські методи: обмежив бюджетне фінансування неринкового сектору, скоротив на 30% житлове будівництво, пішов на рестрикцію кредиту, відверто фіскальне оподаткування, обмеження доходів населення у бюджетній сфері. З другого, не виявив рішучості в контролі за цінами на вихідні ціноформуючі товари, випустив з-під контролю доходи в недержавних секторах економіки, не впливав на курс національної валюти, не пішов на давно вже назрілу грошову реформу. До того ж Національний банк під тиском аграрного і промислового лоббі парламенту щоразу вдавався до багатотрильйонних кредитних емісій під низький процент. Позбавлені належної контролю за використанням вони розкручували інфляцію, в той же час не приносячи ефекту у виробництві.

Ясна річ, новообрани президент, парламент, новий уряд мають врахувати наслідки непослідовної, позбавленої стратегії, цілісності, кволої економічної політики минулих трьох років.

Головне завдання — започаткувати системні та інституціональні зміни в суспільстві, тобто послідовно проводити в життя програми монополізації виробництва і приватизації державної власності, без чого ніколи не виникне ринкове конкурентне середовище. Державний сектор має стати органічним елементом ринку, підкорятись єдиним «правилам гри».

В той час слід якнайшвидше позбутися недоречних ілюзій щодо можливостей механізмів фінансового саморегулювання. В ситуації, близької до коляпсу, ігнорувати заходи з арсеналу державного впливу ніяк не можна. Досі пріоритет надавався лише засобам впливу на номінальні параметри фінансової системи (позичковий відсоток, ставки оподаткування, контролю за грошовою масою, валютний курс, індексація грошових доходів, створення національної резервної системи тощо). Натомість ігнорувався стан матеріально-технічної бази економіки, структурний фактор. Така політика була вкрай неефективною і в кращому разі могла принести тимчасове полегшення. Тому на часі розробка урядової програми подолання структурно-технологічної незбалансованості економіки, перехід до селективної підтримки пріоритетних галузей і секторів. Серед останніх пріоритетами мають стати: енергетика, в тому числі вугільна промисловість, аграрний сектор і переробна промисловість, конверсія військово-промислового комплексу та деяких «склеротичних» галузей індустрії, комунікаційна система, охорона здоров'я.

Отож треба з великою відповідальністю підійти до використання допомоги з боку міжнародних фінансових і економічних організацій. Знайти ресурси для розб'юкування споживного попиту, відновлення трудових мотивацій. Без цього ніяка зовнішня допомога не стане позитивним збуджувачем.

На жаль, в цілому смілива і принципова економічна програма нового Президента, яку він висунув на пленарному засіданні українського парламенту 11 жовтня 1994 р., містить очевидні суперечливі моменти. З одного боку, в ній стверджується намір йти до соціально орієнтованого ринкового господарства, а з другого — наголос зроблено на заходах з арсеналу неолібералістського курсу, скомпромітованому в умовах України монетаристському підході до фінансової стабілізації. Структурну політику відсунуто у затінок. Та й розпочалась реалізація нового курсу не з лібералізації оподаткування і кредитування, аби дати енергійний імпульс виробнику, підприємництву, а з державного адміністративного багаторазового підвищення цін, чим зловживають численні монополісти. Чергове обмеження попиту лише придушить виробництво і не розв'яже проблеми подолання платіжної кризи. Отож, гіркі уроки минулого адепти традиційної фінансової стабілізації, які мають вирішальний вплив на Президента, не враховують. Це може мати і важкі соціально-політичні наслідки і замість бажаного соціального консенсусу — розширення зони соціальних конфліктів, замість суспільної підтримки курсу ринкових реформ — знецінення останнього, дискредитація у свідомості широких верств населення.

Листопад, 1994
Київ.

УВАГА!

УВАГА!

ОГОЛОШЕННЯ

Заходами УВС появилася книжка-спогади сл. п. д-ра Степана Шухевича під назвою:

«МОЄ ЖИТТЯ»

Цей важливий твір сл. п. д-ра Степана Шухевича УВС видала великою книжкою у твердій оправі на крейдяному папері. Книжка має 619 сторінок та багато ілюстрацій.

Подані документи і матеріали у творі — це жива сторінка історії українського народу не тільки в періоді між двома світовими війнами, але в усі дотеперішні часи поневолення і боротьби його кращих синів і дочок за волю і державність. Твір сл. п. д-ра Степана Шухевича матиме велике виховне значення.

Ціна книжки становить \$50.00 американських доларів.

Замовлення просимо слати на адресу:

UKRAINIAN INFORMATION SERVICE
200 LIVERPOOL ROAD, LONDON N1 1LF, ENGLAND

О. ЧЕШКОВ

Доцент, керівник Аналітичної Служби
Конгресу Українських Націоналістів

ПРО ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

1. Реалії діючої системи освіти

Система освіти, що дісталася нам у спадок від тоталітарної імперії, може бути схарактеризована як:

— **антидержавна та антинаціональна**, оскільки вона була вкорінена в Україні большевицько-імперською владою з метою формування «людини нового типу» — зденаціоналізованого «будівника комунізму». Її головне завдання полягало у вихованні однорідної слухняної маси «вірних лєнінців», виконавців «рішень партії». Вчителі одержували відповідну підготовку: будь-яке інакомислення вважалося злочинним і його носії переслідувалися не лише «органами», а й — часто за власною ініціативою — безпосереднім керівництвом шкіл. Не дивно, що власне вчителі шкіл виявилися однією з найконсервативніших сил у період розвалу імперії. Покладені ними зусилля у так званій «деполітизації» шкіл у дійсності привели до усунення значної частини молоді від політичної активності та збереження у неї поімперської свідомості. Консерватизм цієї частини вчителів і адміністрації шкіл виявляє себе і зараз у відвертому ігноруванні Закону про мови, яке прикривається окупаційними та формальними відписками, насаджуванні прокомуністичних поглядів серед молоді, користуванні застарілими підручниками та посібниками. Незалежна українська держава потребує національної системи освіти; саме існування у ній системи освіти, успадкованої від тоталітарних часів, є протиприродним;

— **бездухова**, оскільки вона є неспроможною до витворення духових цінностей у свідомості учнів, нездатна закласти у них розуміння первісності духової сфери буття над матеріальною. Не формуючи уявлень про первісність загальнолюдської (християнської) моралі, вона несе головну відповідальність за зростання проявів розбещеності, жорстокості, насильства та злочинності серед молодших поколінь;

— **ненаукова**, оскільки вона не використовує науково обґрунтованих критеріїв змісту навчальних дисциплін. Поряд з питаннями, що розглядаються поверхово, навчальні програми шкіл досить часто містять доволі складні питання, які або розглядаються на рівні близькому до вузівського, і тому майже не засвоюються учнями, або викладаються спрощено, що призводить до їх вульгаризації та перекручування. Перш за все це стосується математики та фізики, програми з яких були у свій час необґрунтовано ускладнені і внаслідок цього стали надзвичайно переважаними. В результаті більша частина учнів не встигає засвоювати відносно простий матеріал, а тому виявляється неспроможною до сприйняття складніших питань. Саме цими обставинами викликане помітне зниження рівня фізико-математичної

грамотности школярів впродовж останніх 20 років. Поміж тим об'єктивних причин для ускладнення навчальних програм не було;

— **екстенсивна**, бо орієнтована виключно на подавання величезної кількості інформації з різних галузей знань, а не забезпечення якості її засвоєння. Учні під керівництвом вчителів не вивчають, а «проходять» навчальні дисципліни, при чому в окремих випадках це «проходження» триває декілька років. В результаті ж ані глибоких знань, ані міцних навичок чи умінь в учнів не лишається;

— **неефективна**, позаяк не справляється з вихованням учнів, не забезпечує формування їх духового світу, не лише не сприяє розвиткові потягу до знань, але й нищить інтерес до навчання. Вона продукує в масі своїй неосвічених, погано вихованих, недостатньо розвинених індивідуумів;

— **бюрократична**, тому що спонукує вчителів аж ніяк не в першу чергу заопікуватися реальними результатами їхньої праці, тобто знаннями учнів. Якість роботи вчителя оцінюється не знаннями учнів, а їх «успішністю». Тому вчителі свідомо йдуть на заниження рівня викладання, підстроюючись під рівень сприйняття найбільш слабкої частини учнів. І оскільки такі учні в будь-якій класі складають меншість, орієнтація на їх рівень сприйняття позбавляє частину учнів повноцінних знань і не прищеплює їм належного ставлення до навчання. У той же час самі вчителі, орієнтуючись на слабких учнів, починають деградуватися як фахівці, і навчальний процес втрачає творчий зміст, перетворюючись на нецікаву одноманітну рутинну роботу. Потрапляючи згодом у вузи, випускники шкіл масово демонструють повне **невміння вчитися**: на початку своєї студентської діяльності вони у кращому разі здатні запам'ятовувати готову інформацію, але не можуть аналізувати її, робити свідомі висновки, самостійно працювати з літературою тощо;

— **антиінтелектуальна**, бо саме вона в першу чергу відповідальна за девальвацію знань у системі життєвих цінностей. Вона формує не вчителя-творця, а вчителя-начотника, який не може виховати в учнів інтересу до знань і потребу в їх збагаченні. Вона розглядає навчання лише як підготовку до наступної трудової діяльності, а не як систематичну напружену працю, направлену на самозбагачення і самовдосконалення особистості.

До цього варто додати ще цілий ряд інших чинників, таких як брак національно свідомих вчителів та неспроможність вищої школи у забезпеченні їх масової підготовки, низька кваліфікація педагогів, нездатність або навіть нехоть основної маси педагогічних кадрів до конструктивних змін, низький рівень розвитку матеріальної бази шкіл і вузів та їх недостатнє фінансування, повна відсутність сучасних українських підручників (особливо з гуманітарних дисциплін) або їх друкуванням вкрай обмеженими накладками, поширення протекціонізму в усіх ланках освітянських структур. За умов, коли оплата праці педагогів є знущально низькою, учительська молодь, випускники педвузів масово відходять від праці за фахом, віддаючи перевагу незрівняно вище оплачуваній роботі в комерційних структурах. У школах домінують зараз вчителі-пенсіонери з відверто прокомуністичними поглядами.

Мусимо констатувати, що освіта в Україні перебуває у стані глибокої зatoryжної кризи.

2. Державна національна програма «Освіта»

В результаті першого етапу національно-демократичної революції по-комуністична номенклятура, закріпивши за собою ключові державні структури, лишила гуманітарну сферу «на відкуп» демократам. Міністерство освіти очолив П. Таланчук, на керівних посадах у ньому з'явилися інші особи, налаштовані на проведення рішучих змін в освітянському середовищі. Перші кроки нового керівництва були багатобічними і в пляні підвищення життєвого рівня педагогів, і в пляні реформування системи освіти. Та згодом ефект від збільшення платні був знищений інфляцією, а реформістські настрої міністра і його оточення принесли деякі види успіхи тільки в українізації шкіл, яка, зазначимо, значною мірою була і є фіктивною. Прогресивне освітянство поклало ще надії на широко реклямовану міністром і його оточенням Державну національну програму «Освіта», роботою над якою впродовж майже двох років керував П. Таланчук, але ця програма побачила світ саме напередодні резигнації її натхненника — своєчасного претендента у Президенти.

Мусимо констатувати, що так звана «Державна національна програма „Освіта“ ХХІ століття» є таким самим мертвонародженим документом, як відомі з горбачовських часів постанови про реформи в загальноосвітній та вищій школі. Це не є власне програма, наскільки положення, які вона містить, надто декларативні, а хоча б якісь натяки на їх конкретизацію відсутні. Водночас це не є і концепція розбудови освіти, бо вона занадто багатослівна (обсяг — 56 стор). При цьому значна частина її положень є абсолютно очевидною, банальною. Найточніша назва для цього документу — декларація про наміри.

В документі немає й натяку на реальні механізми впровадження його положень, загалом непоганих і в більшості вірних. Але ж власне ці механізми є ключовим моментом перебудови освіти, бо кожен крок у цьому процесі вимагає взаємоузгоджених змін на різних рівнях освіти та в різних її ланках, а кожен рік затримки реформ негативно позначається на стані виховання і освіти сотень тисяч майбутніх громадян України. Кількасот положень цього документу розпочинається словами: забезпечення, створення, досягнення, подолання, вироблення тощо, але жодне з них не дає відповідей на питання «як?» і «коли?».

Викликають заперечення і окремі положення документу. Наприклад, дивним видається те, що головною метою національного виховання не є виховання патріотизму. Чи можна вважати «запобігання пияцтву, наркоманії, насильству, що негативно впливають на здоров'я людей» — «пріоритетним напрямом реформування освіти?» Як розуміти вислів «подальший розвиток мережі дошкільних виховних закладів з метою позитивних зрушень у демографічній ситуації?» Чому збережено абсолютно скомпромітовану заочну форму навчання? Чому непропорційно мало уваги приділено реформі вищої освіти та підготовці педагогічних

працівників? Є також неточності, невдалі вирази у формулюваннях окремих положень документу, зустрічається їх дублювання.

На підставі вищезазначеного слід уважати, що програма «Освіта» не зможе відіграти тої ролі, яку їй накидали її автори.

3. Схема реформування освіти

Запровадження сучасної повноцінної системи освіти вимагає, на наш погляд, наступних практичних дій:

A. Організаційно-методичне забезпечення.

1. Створення концепції національної системи освіти.

В основу концепції повинні бути покладені:

- концептуальні положення, використані у системах освіти розвинутих країн світу;
- соціальні, етнічні, демографічні особливості України;
- кращі традиції діючої системи освіти, що не суперечать світовій практиці.

Концепція має бути чіткою, однозначною, стислою. Як основа для її створення може бути використана програма «Освіта».

2. Розробка державних стандартів освіти для всіх рівнів навчання.

Державні стандарти освіти повинні однозначно визначити, який обсяг знань, умінь та навичок має надаватися на кожному етапі навчання, виходячи з:

- потреб розвитку особистості;
- потреб розвитку суспільства;
- потреб систематичного вивчення кожної навчальної дисципліни;
- потреб систематичного вивчення суміжних навчальних дисциплін;
- реальних можливостей школи;
- світового досвіду.

Цілком зрозуміло, що розробка державних стандартів освіти не може бути справою власне освітян, оскільки обсяг знань, умінь та навичок, протягом певного етапу навчання, має відповідати початковому їх обсягу для наступного рівня навчання або приступлення до виробничої діяльності. Тому для розробки державних стандартів освіти повинна бути створена авторитетна комісія, до складу якої належить включити провідних фахівців різних галузей науки, техніки та народного господарства, викладачів вищої школи, фахівців з соціології, футурології, вікової психології, працівників культури тощо. Результатами роботи цієї комісії мають бути:

- перелік обов'язкових загальноосвітніх дисциплін для середньої школи;
- перелік можливих додаткових (за вибором) дисциплін для середньої школи;

— перелік спеціальних (фахових) дисциплін для середньої професійної та вищої школи;

— вимоги до обсягів знань, умінь та навичок випускників середньої та вищої школи, в тому числі — і до випускників проміжних етапів навчання (початкової, неповної середньої школи тощо);

— вказівки щодо оптимального часу вивчення кожної дисципліни як за віковими категоріями учнів, так і за тривалістю навчання.

3. Складання навчальних програм і формування навчальних плянів у відповідності з державними стандартами освіти.

Ця робота має бути покладена на предметні комісії із кожної навчальної дисципліни, в яких провідну роль повинні відіграти викладачі-методисти з великим досвідом роботи та фахівці відповідних галузей. Виходячи з вимог, що закладені в державних стандартах освіти, предметним комісіям належить зформувати зміст освіти, тобто цілісні сукупності понять, необхідні для забезпечення потрібних обсягів знань, і таким чином визначати у відповідних розділах, темах, питаннях, які слід розглядати у межах даної навчальної дисципліни. Предметні комісії мають встановити також погодинний розподіл навчального матеріалу. Предметні комісії повинні взаємно узгодити навчальний матеріал з суміжних дисциплін, забезпечити його раціональне розміщення, використання міжпредметних зв'язків тощо. На спільних засіданнях предметних комісій з дисциплін, що відповідають певному етапові навчання, слід остаточно узгодити навчальний плян, який надалі повинен суворо витримуватися аж до того часу, поки за аналогічною схемою не буде введено новий.

4. Розробка ефективної системи контролю виконання навчальних плянів і програм.

Контроль виконання навчальних плянів і програм навчально-виховними та освітніми закладами має здійснюватися як на державному рівні (Міністерство освіти), так і на місцевому рівні (управління та відділи народної освіти міст, районів, областей). Крім того, безпосереднє здійснення контролю може покладатися на висококваліфікованих викладачів у кожному навчальному закладі. Серед форм контролю мають бути широко впроваджені тестування, відвідування занять, контрольні роботи, контрольні співбесіди тощо.

Педагогічні працівники мають бути заохочувані до сумлінної творчої праці, результати якої повинні оцінюватися за якістю знань, умінь та навичок, рівнем розвитку та вихованістю учнів.

Належить зробити все для відновлення престижності педагогічної праці, суттєво підвищити оплату праці викладачів та ввести певні її ґрадації в залежності від результатів контролю знань учнів. До викладачів, чий результат роботи є невтішними, або викладачів, які не виконують навчальні пляни та програми, мають запроваджуватися штрафні санкції, а в разі наявності систематичних недоліків у роботі вони мають бути звільнені.

Б. Навчально-методичне забезпечення

Навчально-методичне забезпечення нової концепції освіти полягає у розробці (на конкурсній основі) підручників, навчальних посібників, методичних та дидактичних матеріалів тощо у відповідності з новими навчальними планами та програмами, а також у забезпеченні навчальних закладів необхідним технічним обладнанням.

Підготовлені підручники та навчальні посібники після їх рецензування предметними комісіями слід видрукувати малими накладками для апробації у різних регіонах. І лише після цього може прийматися рішення про їх широке впровадження. На перехідний період належить підготувати методичні розробки з коментарями стосовно висвітлення окремих питань програми та рекомендаціями щодо використання літературних джерел. Можливо також залучити для апробації у школах підручників, які використовуються в діаспорі.

В. Кадрове забезпечення

Кадрове забезпечення є, безперечно, головною проблемою втілення нової концепції освіти. Поділ науки на академічну, відомчу та вузівську, що існував за умов тоталітаризму, і, зрозуміло, зберігається в Україні й зараз, призвів до помітної деградації вузівської науки як «меншевартісної». Ця деградація в першу чергу заторкнула периферію імперії, чим, власне, і була Україна, а найбільше вона проявилася у педагогічних вузах як наслідок їх фахової ізольованості (впродовж десятиліть педвузи на 80–90% забезпечувалися власними кадрами). Належить врахувати і ту обставину, що наукова кваліфікація викладачів педвузів дещо поступається кваліфікації, скажімо, викладачів університетів, у чому не останню роллю відіграла значно більша заідеологізованість педагогічної освіти. Власне педагогічні знання викладачів формувалися на основі комуністичної ідеології, метою якої було спотворення внутрішнього світу людини, її перетворення у гвинтик імперської машини. Тож є очевидним, що викладачі педвузів у переважній своїй більшості неспроможні виконувати свій професійний обов'язок — виховувати із студентів висококваліфікованих вчителів, свідомих патріотів України. Це ж стосується і основної маси вчителів шкіл, рівень підготовки яких знижувався впродовж десятиліть. Певною мірою виняток становлять викладачі із західних регіонів, для яких є характерним загалом високий рівень національної свідомості. Негативним чинником навчального процесу є й величезна перевантаженість викладачів. Начальне навантаження у педінститутах становить від 600 (професор) до 800 (асистент) годин на рік, тоді як у більшості країн світу воно не перевищує 200–300 годин. Така перевантаженість не полишає часу для серйозної наукової роботи, самовдосконалення викладачів, не дає їм можливості працювати індивідуально зі студентами, призводить до їх деградації як фахівців.

Ключовим питанням кадрового забезпечення у середній школі є проблема керівництва низовими ланками освіти. Переважну більшість

директорів шкіл та завідувачів РайВНО складають особи, які були настановлені на ці посади ще за умов панування тоталітаризму. Відомо, що головним критерієм добору кадрів у той час була відданість комуністичній ідеології, подекуди щира — у людей, забамбулених комуністичними догмами, подекуди штучна, яка використовувалась як засіб для просування по щаблях влади. Отже, можемо припустити, що загальна маса керівництва освітою зараз поділилася на три нерівні частини. Першу — і найменшу — частину складають ті представники директорату шкіл, у яких, образно кажучи, відкрилися очі під впливом подій останніх років, які стали свідомими патріотами України. До другої, значно чисельнішої частини, належать ті, хто не сприймає ідею української державности, і, нашвидкоруч перефарбувавшись, всіляко гальмує розбудову національної школи, розраховуючи на повернення минулих часів. Третю, також величеньку, частину складають «вірні служаки» пенсійного віку, що, не маючи твердих переконань, готові заради збереження посади робити все, що від них вимагають, навіть проти власного сумління. Ставлення до цих груп є очевидним: всіляко підтримувати перших, рішучо виступати проти других і терпляче переконувати третіх, переслідуючи стратегічну мету — радикальне оновлення керівництва шкіл.

Зауважимо, що для рядового вчительства у цілому характерна страфікація на чотири частини. Перші три з них за своїми ознаками загалом співпадають із зазначеними вище. Четверта ж охоплює тих учителів, які співчують національній ідеї і готові працювати заради неї, але, не вбачаючи змін у діях шкільної адміністрації, не наважуються до прямого протистояння їй. Слід сподіватися, що ця частина вчителів виявить свою громадянську позицію з розгортанням руху за відродження національного шкільництва.

В усякому разі, діюча система освіти в умовах сьогодення не в змозі забезпечити масову підготовку національно-свідомих педагогічних кадрів. І така ситуація зберігатиметься протягом декількох років. Тому здається доцільним на цей час скоротити набір до педінститутів і насамперед провести у них необхідну кадрову перебудову.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо сформулювати такі заходи стосовно кадрового забезпечення нової концепції освіти:

1. Рішуче усунення від керівництва всіма ланками освіти осіб, що скомпромітували себе зв'язками з комуністичною мафією або виявили вороже ставлення до ідеї української державности.

2. Оновлення викладацьких кадрів педінститутів за рахунок залучення викладачів університетів, науковців, а також випускників університетів, що виявили здібності до педагогічної праці.

3. Приведення обсягів навчального навантаження викладачів до світових норм.

4. Розробка ефективної системи підвищення кваліфікації викладачів педінститутів, яка б забезпечила українізацію вищої педагогічної освіти та сприяла б поглибленню фахових знань і охоплення нею усього викладацького корпусу.

4. Першочергові завдання

Проведення перебудови освіти вимагатиме досить тривалого часу. На створення концепції національної системи освіти, формування комісії з розробки державних стандартів освіти та їх укладання піде як мінімум рік. Такий же термін потрібен для укладання навчальних програм та навчальних плянів, створення нових підручників. Апробація підручників, напрацювання методик роботи з ними та їх видання масовими накладками — це ще один рік. Але на цей час до роботи за новими програмами ще не будуть масово підготовлені вчителі. Оновлення та перепідготовка викладацького корпусу педвузів займе не менше року, а лише за п'ять років з'явиться нове покоління вчителів. Таким чином, якщо реформа розпочнеться негайно, до школи вона дійде у чистому вигляді аж через 5–6 років.

Ми не можемо дозволити собі втрату у бездуховності ще одного молодого покоління. Тому на перехідний період належить запровадити такі заходи:

1. Рішучо переглянути діючі навчальні пляни і програми, усунути або скоротити непотрібні, другорядні та неактуальні навчальні дисципліни і за рахунок цього запровадити перехідні навчальні пляни з поглибленим вивченням основних дисциплін, які б забезпечили формування свідомих патріотів України вже з нинішнього покоління школярів. Не є таємницею, що в більшості шкіл і досі під виглядом світової історії вивчається історія СРСР; це ж стосується географії, літератури тощо. Абсолютним безглуздом у наш комп'ютерний вік є проведення протягом усього часу навчання у школі т. зв. уроків праці з використанням допотопного обладнання та примітивних технологій. Це — найяскравіші приклади величезних покладів навчальних годин, які слід було б використати для українізації та гуманізації школи.

2. Запровадити ефективну систему обов'язкового підвищення кваліфікації та — за бажанням — перекваліфікації викладачів середньої і молодшої вікових груп, націлену на відродження національної школи. Цей крок дозволить зберегти на перехідний період основну частину освітянських кадрів.

3. Визначитися з потребами шкіл у педагогічних кадрах і скоротити до мінімуму на перехідний період набір до педінститутів з тим, щоб надалі мати менше проблем з недостатньо кваліфікованими вчителями.

4. Для вступників до педагогічних вузів запровадити співбесіду (екзамен) з українознавства і надати статус найбільшого сприяння при зарахуванні у педвузи тим випускникам шкіл, що зарекомендували себе свідомими патріотами України.

5. Запровадити систему заходів, що сприяли б підвищенню престижності роботи вчителів та його відповідальності за її результати.

Такі дії дозволять хоча б частково компенсувати існуючі негаразди і трохи наблизити до ідеалу реальний рівень освіти.



Микола ОЛІЙНИК

УКРАЇНСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТ В РОСІЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Як росіяни відплачуються за виведення їх в люди

(Закінчення, 3)

Одразу ж після замирення на фронтах зовнішніх та внутрішніх в Україні розпочинаються масові чистки партійно-державного апарату, освітніх та літературно-мистецьких сфер від патріотичних елементів. Чи не першими зазнало репресій духовенство. Росія, як пам'ятаємо, мала в цьому величезний (ще середньовічний) досвід.

Певне, немає потреби зупинятися на каральних методах та засобах «найдемократичнішої у світі» советської влади, влади нібито робітничо-селянської, фактично ж — злочинно-кастової. Вони, методи, мало чим різнилися од петровських та катеринських, хіба що масштабністю розмаху та витонченістю. Про це останнім часом багато написано, пишеться, оповідається. Від тих злодіянь справді холоне у жилах кров. Одначе як утриматися від спокуси (зрештою, і необхідности ще раз нагадати) навести кілька приголомшуючих фактів большевицького деспотизму? Адже такого цинізму у відношенні до власного народу нема в історії жодної цивілізації. Вождь світового пролетаріату і претендент на світове месіанство розпочав свою державотворчу діяльність з терору. «Земля селянам»? Будьласка: традиційні три аршини. Бо в тебе, контро, надлишки хліба, ти тенденційний куркуль, ворог. У листопаді 1917 (через місяць після Жовтневої соціалістичної) — революційні трибунали, менш ніж через рік — декрет про створення концтаборів. «Морально тільки те, що корисно революції», — проголошує Ленін. А корисно — насамперед позбавитися від інтелігенції, людей інтелектуального мислення. Звідси: «заохочувати енергію і масовидність (навіть до словотворення вдався — М. О.) терору», «провести нещадний і масовий терор» і т. д. Головне — масовість. В науку. «Розстріли є одною з форм становлення комуністичного суспільства» (М. Бухарін, прибічник Леніна).

Форсувався наступ на духовенство: руйнувалися церкви та вікові собори, що витримали навали татаро-монгольських орд, секуляризувалося (гарбалося) їхнє майно, заарештовувалися, знищувалися (масово ж!) священнослужителі. З листа хворого (маразматично-сифілістичного) Леніна «Товаришеві Молотову та членам Політбюро 19.3.1922 р. «... Чим більша кількість представників реакційного духовенства і реакційної буржуазії вдасться нам з цього приводу (ідеться про вилучення церковних цінностей — М. О.) розстріляти, тим краще» («Известия» ч. 4, 1990 р.).

Фатальною для існування української людности стала колективізація. Від часів кріпаччини (та й за неї) селянство не знало таких утисків, приниження та ганьблення, як тепер. Від нього, по суті, забиралася земля, а сам він, одвічний творець і мудрець, хлібодар, перетворювався в чорнороба, безпашпортника, який не має права вільного пересування.

Найактивніша, найініціативніша частина його, так зване куркульство, знищувалося «як клас» ворожий, неприйнятний новому ладові.

Слідом за колективізацією, як апогей гноблення і нищення, настав зорганізований «умом, честю і совістю» (КПСС) голодомор...

Невеликий відступ од основної теми, гадаю, проллє світло на суспільне тло, на яким здійснювалася подальша культурна політика нової імперії. Щодо України вона особливих змін не зазнала, хіба лиш чинилася під новими гаслами та в свіжих обладунках. На початку ніби послабивши гайки (аби краще виявити наявні духові сили), система всім могуттям накинулася на «іновірців». Прологом до масового наступу був процес над СВУ (Спілка Визволення України). У березні 1930 року в Харкові, в театрі опери та балету («слова і музика НКВД», — як охарактеризували його в простонароддю), відбувся суд — 45 відомих діячів української культури на чолі з видатним істориком С. Єфремовим, цвіт нації, опинилися на лаві підсудних, звинувачені у спробі відриву України від ССРСР, буржуазному націоналізмі, навіть шпигунстві. Термін «буржуазний націоналізм» (націоналіст) набирає широкого застосування, стає називним. Кожен, хто осмілювався бодай найменшим чином відстоювати національне в науці, культурі, освіті, міг бути звинувачений і, як правило, був звинувачений у цьому тяжкому гріху. На Колімі, Соловках (благопуть туди була протоптана ще попередниками часів Кальнишевського), в Сибіру опинилася чергова, уціліла після суду на СВУ, когорта кращих з кращих представників інтелектуальної праці. Імена їх, як і попередніх, добре відомі, після років і років вимушеного забуття, слава Богові, повернено до нашого активу.

Щодо персоналій все, отже, вирішувалося успішно, з перевиконанням плянів і графіків (це не жарт, пляни справді спускалися). Побутувала кинута Сталіном фраза: «Є людина — є проблема, нема людини — нема проблеми». Більмом на оці зоставалася історія. Історія України. Поки народ звертається до свого минулого, шанує його, доти він незнищений. Україна, не зважаючи на репресії, ліквідацію носіїв духових багатств, не позбавилася цікавості до своєї старовини. Хоч нелегально, а боготворить її; хоч пошепки, а ні-ні та й прорветься зі стиснутих (у гніві?!) уст ім'я то Грушевського, то Винниченка, то Донцова, а там і Бандери, Мельника, Коновальця. Зосталася ще по сховках література, в архівах — літописи, ізборники, спомини. Перечитані книгозбірні, вилучено з них усе, що бодай нагадує минуле, заперто у спецховки раритетні видання і свідчення очевидців, однак... Хвильовий голосно твердив, що українська культура, література взагалі зможе (і повинна!) вийти на європейські обшири, відмовившись від російського опосередкування. Мовляв, Москва нищить українську духовість, зводить її до провінціального примітивізму, аби міцніше утримувати свою годувальницю в покорі...

У спеціальному листі (1926 р.) до свого ставленика в Україні, її ката Л. Кагановича та членів Політбюро ЦК КП/б/У найвищій партійний і державний керманіч ССРСР Й. Сталін у зв'язку зі статтею «Україна чи Малоросія?» М. Хвильового застерігає від небезпеки «боротьби проти Москви взагалі, проти росіян узагалі, проти російської культури

і її вищого досягнення — ленінізму». Застерігає і неоднозначно ставить завдання покінчити з українізацією та спробами орієнтації на буржуазний Захід. Гряде чергова, «совіцька» ера перегляду й переоцінки української старовини. Те, чого не доконали романови з їх вірнопідданцями в Росії та Україні, в чому не упевнили «тугодумних хохлів» російські вчені та, додамо, спеці із НКВС, належало витруїти новітнім історикам. Самі ж фоліянти повернути на служіння загальнодержавним, союзним (читай — імперським) інтересам. Менший брат (а вони доброхотів назвалися так) не може хизуватися давністю та славноістю своєї історії. Київська Русь — колиска, але газдує той, хто споряджає й колише її.

Зіпершись на дванадцятитомну «Історію Держави Російської» вельми популярного (і не менш великодержавного) Карамзіна, котрий задля угоди романовим вивів їх рід від Рюриковичів (хоч зв'язок між ними неістотний, умовний), тобто від великого князя київського Ігоря, що правував аж на початку X ст. Ретроспективне російське завоювання, таким чином, сягало на добрих кілька віків углиб історії, хоч сама «Російська централізована держава» благословилася тільки «в кінці XV ст.» («УРЕС»). Таке територіяльне проникнення, здійснене ще попередниками, давало можливість, як це вже бувало, насаджувати й плекати на здобутій території зерна власної моралі, етики й естетики. А оскільки рівень їх не сягав початкового, власне, окупаційного, то особливих труднощів у тому не завбачувалося. Влада, негласно перебравши досвід національної політики самодержавства, приступила до здійснення ще досконалішого варіанту тієї політики. Проголошене українцями (з легкої руки поета) «чуття єдиної родини» відкривало широку перспективу денационалізації через підтасовування фактів історії до «вимог часу». Важливо було сфальсифікувати минувшину, скомпромітувати культуру «братнього народу», звести її до рівня меншовартісної, хуторянської, для домашнього вжитку. Твердість духу, усвідомлення власної ролі в історії, віра в неминуче торжество справедливості — ось що підлягало атаці насамперед. Інакше бо вони, українці, не позбудуться тенденції до першости, а це постійно критиме в собі небезпеку.

На початку віку в Петербурзі, як уже згадувалося, вийшла цікава книга — «Історія людства». Цікава вона тим, що автори її... німці. Відомі німецькі вчені. Чому саме їх привернула минувшина східної імперії, — зостається невідомим. Можна тільки здогадуватися, що видання здійснено на замовлення царствующої родини, у другій половині якої, як відомо, немало германської крові. Мабуть, шановним особам захотілося утвердити прадавність династії, Росії в цілому ще й устами (руками), так би мовити, сторонніх, об'єктивних учених. Бо те, що ті «дослідили» і написали, мов дві краплі води, змахувало на вже відоме з трактатів російських авторів. Того ж Карамзіна, і пізніших — С. Соловійова та В. Ключевського. «... В IX і X століттях Християнської ери ці країни (Східня Європа) стають для нас більше освітленими», — пишеться в «Історії людства». «В цей час зустрічаємо ми дві збудовані держави: російську (руссіш) і польську». Ні Київської Русі, ні тим паче України, виходить, і близько не було. «Руссіш» і все.

Новітні (совєтські) історики не відкинули і не спростували твердження німців. Як, звичайно, у вищезазначених учених-великодержавників. Навпаки, вони взяли їх на озброєння, поклали в основу своїх теорій. Чи не найперший камінь услід репресованій українській історичній науці полетів із рук нашого таки земляка (миргородця) академіка Б. Грекова. Він, як категорично твердиться в бажанівській «УРЕ», «завдав нищівного удару антинауковим „теоріям“... буржуазних націоналістів (зокрема концепції Грушевського)». У своїй праці «Київська Русь», вірнопіддано перекладеній і виданій київським академічним видавництвом 1951 р., Греков, звичайно ж, каменя на камені не лишає від 10-томної «Історії України-Руси» (1936 р.) передчасно (і не без допомоги спеців із НКВД) почилиого академіка (до речі, титулованого раніше свого майбутнього супротивника) М. Грушевського. Він, Грушевський, підхопивши раніше виражені в працях свого вчителя В. Антоновича концепції про «безбуржуазність» нації, бачте, проповідував ідеї національної згоди і гармонії, намагався довести, що анти (IV ст.) були предками українців, вихваляв «зрадника» Мазепу, не сприймав воз'єднання з Росією і т. д. Взагалі ж — це натхненник буржуазного націоналізму, ворог українського народу... Дивно, як добрі дяді з АН України не прийняли земляка в свої поріділі ряди, не відзначили його внесок у національну науку.

В унісон внутрішнім, титулованим Політбюром історикам догідливо підспівували зовнішні, ті, хто в силу незгоди з «більшевістськими» порядками опинився за рубежом, але так і не позбавився вірусу єдиности і неподільности: хто марив падіння «колоса на глиняних ногах», поверненням до рідних пенатів. Г. Федотов, П. Сорокін, М. Бердяєв... Федотов, наприклад, виражаючи погляди своїх колег-емігрантів, що 1929 р. у статті «Чи буде існувати Росія?» одверто відводив їй ролю «носія єдиної великої культури на території держави». Коли ж узяти до уваги, що держава ця ССРСР, то все стає на свої місця. Тим більше, що автор тут же розтлумачує: «Інші культури... явища провінційного порядку, в більшості випадків і покликані до життя запліднюючим впливом культури руської». Федотову було на кого спертися: ще 1918 р. вийшла книга Бердяєва «Доля Росії» (як вона їх непокоїла!), застерігаючи співвітчизників од «виходу з національного життя, блукацтва — як чисто руського явища» й тут же зазначає: «об'єднання людства, його розвиток до всеєдинства здійснюється через болісне, хворобливе утворення і боротьбу індивідуальностей і культур». Тільки, бачте, через боротьбу, іншого не дано.

Рубікон «незручности», що ніби поставав із обіцяного республікам права на самовизначення, отже, перейдено. Тепер — вперед, на всіх напрямках. У культурі (історії, мовознавстві, музиці, малярстві й архітектурі) лаври Грекова перебирають І. Мінц, М. Нечкіна, Г. Панкратова (прецікаво: всі — уродженці України!), М. Тихомиров, Б. Рибаків, М. Марр. На підмогу їм поспішають «видатні партійні й державні діячі» А. Луначарський, М. Ольмінський, а також «основоположник соцреалізму» в літературі М. Горький. У своїх прямих щодо України чи опосередкованих працях вони заповзято «викривають», «ганьблять», «таврують» національні (не лише українські) тенденції до самобутности. За що, замітьмо, немов з рогу достатку, сиплються на них академічні

титули, державні премії, депутатство та інші високі привілеї — Хазяїн знав, що і як робити! На додаток до сотень, тисяч розстріляних, замордованих і ще мордованих у таборах та застінках українських інтелігентів, творців і носіїв культурних багатств, він вигадав — вірніше, вдався до широко практикованій самодержавними попередниками методи ліквідації національних кадрів — переведення їх до Росії (чи інших республік). Так з рідного ґрунту, що давав їм і сили, і натхнення, були вирвані та опинилися в Москві О. Довженко, І. Козловський, К. Квітка (мистецтвознавець, чоловік Лесі Українки), ряд інших діячів. Там і зітлів на шовіністичнім вогні талант геніяльного нашого земляка кінорежисера й письменника. Так (чи під іншим приводом) опинилися поза межами вітчівської землі винахідники-конструктори С. Корольов, А. Лялька, які, звичайно ж, стали «вітчизняними вченими», збагатили «радянську науку».

«Вітчизна», «Росія» — стали називними у визначенні національної приналежності вченого, державного діяча, громадянина взагалі. Оскільки ж неопосередковий (не погоджений з Центром) вихід «вільних і незалежних» республік на міжнародну арену було заблоковано Москвою, то вся забарвлена в червоне одна шоста земної кулі сприймалася світом як Росія. «Звідкіль приїхав?» — «З України». — «Це де, в Росії?...»

Історики і філологи старалися далі. Навіть незважаючи на здобуті успіхи націоналізації, «досліджували», «доводили», переконували. Для них важливо було виконати (й перевиконати) державно-партійне замовлення: зближувати нації, формувати соціалістичну свідомість нової — совет-людини. «Гомосоветікус!» Акад. О. Орлов і один із тих у монографії «Володимир Мономах» (1946 р.), нехтуючи його усе ж таки київським титулом, преспокійно зараховує князя до діячів «вітчизняних». Оскільки ж іншої Вітчизни як Росія Орлов не знав, то намір дослідника цілком зрозумілий. Не говоримо вже про численну професорську рать, яка із шкіри випиналася, доводячи спільність та єдність »трьох братніх культур» — російської, української, білоруської. Ось і «Слово о полку Ігоревім» для них не що інше, як «лучшее из произведений древней русской литературы», свідчення «творческих способностей братских народов», «самобитности их культур» і символ їх єдності. Виходить, бачте, ніби «Слово» писалось не якнебудь, а трьома авторами. Отак сіли руский, українець та білорус і сочинили у спадок грядущим вікам і поколінням, аби тим та було чим хизуватися, над чим ламати голову, дошукуючись, хто ж, зрештою, чия рука потрудилася над нетлінним пам'ятником.

Нісенітниця? Коли б же! Тоді можна було б усміхнутися й закрити книгу. Вигодана спільність «Слова» дає, таким чином, підстави беззастережно вторгтися в інші пам'ятники, літописи, трактувати їх на власний кшталт, що, зрештою, чинилося й чиниться (це не описка) великодержавниками. «Повість временних літ» — для них так само пам'ятник «русской» писемности, «Четті Мінеї», «Киево-Печерський патерик», ряд інших — теж. А звідси: особи (князі), про яких ідеться в тих раритетах, земля, на якій вони жили, — «русские». «Древньоруський», «староруський», «русський». А де ж, справді, і чому не староукраїнський,

давньоукраїнський, український? Хоч раз побачити (почути) б цей термін у росіян. «Ан нет. Не надейся и не жди».

Останнім з могіканів великодержавницького напрямку в історії давньої культури нині зостається широкознаний автор багатьох присвячених Київській Русі праць академік Д. Лихачов. Прикро про це писати, але з пісні слова не викинеш. А пісня та знайома, коробить душу: «Вище російської культури нема». Це з інтерв'ю академіка останкінській телепрограмі «Неділя». Сказано не колись, не за брежнєвських остудливих часів, а 6 березня 1994 р. Ні прибалтійська, ні кавказька культури (українську, правда, минув) неспроможні рівнятися з російською, просторікував на колишній Союз вчений... Дивного в цьому майже нема. «Національне безконечно багате, — ще раніше писав академік. — ... Навіть якщо взяти російське багатство тільки в одній ділянці — в літературі...то який же ще народ має таке багатство?» Запевнивши співвітчизників у їх безмежних духових надбаннях, автор тут же запускає руку в чужу кишеню. Ось видана 1980 р. «Художньою літературою» (Москва) хрестоматія «Пам'ятники літератури Древньої Русі». Укладачі й редактори Л. Дмитрієв та Д. Лихачов, вступна стаття Лихачова. В анотації чорним по білому значиться: «До книги увійшли різні за тематикою і жанровими ознаками твори... «Києво-Печерський патерик», літописні повісті про похід Ігоря, а також перлина древньої руської літератури — «Слово о полку Ігоревім». Не древньої української, не древньої білоруської (якщо це пам'ятник, як зазначалося вище, трьох братніх культур), а тільки руської. Доля полонянок постигла й інші речі, створені українцями, на Україні і про українців.

Штрих: портрет людини вимальовується багатьма найрізноманітнішими рисочками. А ще такої людини, як Лихачов! У період свого недовгого і сумбурного урядування М. Горбачов, мабуть, не без допомоги золотої своєї половини, що входила до керівництва Фонду культури СРСР, дійшов був до ідеї спорудження монументу героєві однойменної поеми О. Твардовського Тьоркіну. Володареві все дозволено! Серед низькопоклонних схваленень височайшої ініціативи прозвучало й слово Лихачова. Не знаю, як для кого, а для мене ореол академіка померк. В період розвалу економіки й державного хаосу підтримувати маніякальну затію могла (може) тільки людина або із звихнутою психикою, або нещирою, рабською душею. На щастя, як воно й повинно було статися, дозвільний замір вінценосця канув у лету, а от вкарбована в папір догідливість академіка зосталася як свідчення низькопоклонства, справдавна огидного на Русі. Древній і пізніший. То більше на тлі звияжства, яке являв людові так само академік А. Сахаров своєю апостольською готовістю до захисту українців, потерпілих за ідею незалежності.

... Оглянуто — хай навіть побіжно — століття, епохи й устрої. В кожного може виникнути своє враження. Можливе й таке запитання: а навіщо ворушити старе? Україна, слава Богові, здобула незалежність, — будуй, розбудовуй політику, економіку, культуру. Чого оглядатися на минуле?... Ніби й так. Та бентежать душу, не дають їй спокійно почуватися в евфорії самостійності досить активні потуги сучасних радців, реаніматорів єдиної і неподільної — тепер уже ніби на зовсім нових засадах і принципах. Мовляв, що було те було, осуджуємо,

відхрещуємося, живіть собі незалежно, тільки...давайте — в єдиній економічній зоні (цей термін!), єдиному «рубльовому» просторі, за єдиної армії, служби зв'язку й шляхів сполучення... Більше нічого. Ну, хіба оте непорозуміння з мовою: чому б вам не запровадити двомовність? Дві державні мови? Жінка, скажімо, на вас по-українськи, а ви їй так лагідненько: «Замолчи, зеньки выцарапаю». Чи навпаки — вона вас так, а ви — інак. Що не кажіть, знання іноземної впливає, важить багато... Шарж — для розрядки. Надто круто і категорично стоїть нині проблема виживання відокремлених націй, держав, напруга чуттів — на грані, тож не гріх інколи розслабитись — сміх, кажуть, помагає.

Ось і пан О. Солженіцин, одійшовши від ГУЛАГівських зашпарів, не на жарт забідкався «как обустроить Россию?» Та не будь-як засвербіло йому в прекрасному американському «далеке», а так, що на весь світ заволав бідолашний. І спішно кинувся гамувати сверблячку — до кого ж би де? — до згаданих світил. Дарма, що великодержавники, що буржуазні, — біда змусить молитися й дідькові. І що ж? Рецепт знайдено! «... Откуда этот замах: по живому отрубить Украину (и ту, где сроду старой Украины не было: как «Дикое поле» кочевников — Новороссия, или Крым, Донбасс и чуть не до Каспийского моря)... Сегодня отделять Украину — значит резать через миллионы семей и людей; какая перемесь населения; целые области с русским перевесом». А звідси: «...ничем не стесненное развитие параллельных культур, и школьные классы на обоих языках, по выбору родителей».

Ось так, дорогі напівземляки (Олександр Ісаєвич під настрої не од того щоб похвалитися своїм «едва ли не наполовину» українством). Росія! «И никаких гвоздей». Бо, бачте, яка може статися «перемесь», цілі ж області «с русским перевесом». Що так, то так. І «перемесь», і «перевес». Тільки ж, пане доброзичливицю, не українці у тому винні. Перемішування — нарочите, плянове! — розпочалося ще за Катерини (тої, котра доконала), а апогея свого досягло за батька Сталіна та його запопадливих наступників. Мета одна: асиміляція. Щоб українець почував себе «не в своїх саях», аби незатишно велося йому у власних стінах та щоб серце його не буяло радістю й гордістю за таврійську пшеницю, донецьке вугілля, цілюще кримське повітря... І щоб було кому при нагоді, як маємо нині у себе й повсюдно, заволати про утиски й образи, а з тої причини, на порятунок скривджених послати танки й штурмові загони.

Політика, економіка, культура... Все всуціль переплетено. Думка роз'єднати їх може прийти тільки недалекоглядному. Без культури нема моральности, без моральности мертвіють соціальні закони. Інтелект володіє світом. А коли так, якщо він — чийсь! — превалює над твоїм, — позбавити його власника цього привілею. Тим паче — учорашнього імперського підлеглого. Розрахунок за хутір Михайлівських стратегів простий: од визиску України, української культури зосібна — до її компромітації. І ось уже недавня сумлінна постачальниця хліба й до хліба та всього іншого (доказово про це розповів у своїй книзі «Україна наша Радянська» сам колишній партбос республіки П. Шелест) стає мало не нахлібницею Союзу, Росії зокрема, а її духовість, мистецтво й

література, — вторинним. Настала, мовляв, потреба в новій ідеології (культури), — «яка не буде ні східною, ні західною. Росія — це особлива цивілізація, особливий світ». Слова в лапках узяті не з якоїсь бульварної газетки, що їх нині розплодилося, а з виступу політолога І. Артемова в дискусії на тему «Російська ідея і нова російська державність: проблеми, напрями, перспективи» (ж. «Новий мир», ч. 1, 1993 р.). Думка промовця, звичайно, його особиста, хочеться вірити — вона далека від офіційної (державної) політики, одначе, як зазначається в редакційному вступі, — в ній «повно і всебічно» відображено «сьогоднішній стан умів і найширший спектр нині існуючих громадсько-політичних поглядів і позицій». Так що нехтувати, панове, не варто. Тим більше, що ця свою ідею п. Артемов обставляє досить розлогим розмірковуванням про долю російської нації. Як на нього, після розпаду СРСР про власну державність заговорили «навіть ті народи, про які ми раніше й не чули» (!) «А от росіяни мовчать», — бідкається оратор. І пояснює цю архискромність тим, що у свідомості росіян Советський Союз усе ще зберігається. За цим іде уточнення: «Однак Советський Союз не як соціалістична держава, а як якась традиційна Російська держава... образ СРСР зливається з образом великої тисячолітньої Російської держави». Отакечки. Тож — гони нову, небувалу іще ідею, яка підкріплювала б цю маячню. Вбивай, удовбуй в тугі хохлацькі голови, що їхня історія — лиш варіант давньоруської, а література й мистецтво досі не вибралися з-за хutorянських тинів; пали їхні бібліотеки, оббріхуй віру, обкрадай музеї, руйнуй, що можна іще зруйнувати. Матеріальне й духове. Забери у них Тисячоліття хрещення — нехай не хизуються, розділи і натрави одна на одну Церкви і кради, викрадай у них уми, душі...

Добралися і до Шевченка! Він, бачте, як багато іншого є у нас «общерусский», писав двома мовами (чого бо вам опиратися сучасній двомовності?), безмежно любив «отчество» і «велику російську літературу й культуру...як рідну». Такими словесами порадували нас у своєму літдуєті про Великого Кобзаря українець О. Білецький та москвит, спец із питань нашої культури О. Дейч. Далі, здається, нікуди. Далі, як мовиться, хрестись і тікай. Хвильовий і дехто інший зрозуміли це ще в тридцяті, проте цупкий імперський налігач при найменшій спробі тискував горлянку так, що очі на лоб лізли. За залізну завісу — зась. Крок управо, крок уліво — спроба до втечі, кара без попередження...

Щедра вода на млин дбайливців неототалітаризму, на жаль, ллеться і з нашого боку. Вирвавшись з большевицького загону, ми, навіть не обірвавши рештки налігача, щодуху кинулися до Заходу, розтрусивши по дорозі й те, що з неймовірними труднощами (бувало й кров'ю) усе ж надбали. Десятки імен, що роками складали актив культури й мистецтва, пущено за вітром. В роздрібнених на коміркі українських літературі й мистецтві нині більше взаємонарікань, докорів («А ви тоді-то робили он що...»), ніж справді творчих змагань. Компромітація національних надбань набрала потворних форм і розмірів. Наївно було б стверджувати зумисність її, але відсутність активної державної протидії, м'яко кажучи, викликає подив. Плавом пливе на наш хаотичнений, здиблений ринок усе, що тільки може: порнографія, еротика, одверта шовіністичного толку іншомовна літпродукція. І нічого, ніякого спину.

Читайте, братці, наuczайтесь! Те саме в кіно, на відео й телеекранах. Не краса (за клясичним виразом), а ніби еротика врятує світ. Не герої, а наркотичні монстри з запаленими очима. Не жінки (Роксоляни, Чураївни, Анни Ярославни), а немиті повії у забугрових недоносках... Денно і нічно фіглярствують вони на голубих екранах, вихаркують на нас низькопробні шлягери, спотворюють душі й чуття какофонічною зливою дикунських звуків, безстыдністю і безсоромністю.

І в той же час... Недобре все звалювати на державу, але вона гарант нашої матеріальності та духовости, національної гідности й гордості. Без інтелекту — повторимо — її становлення і розвиток уподібниться Вавилонській вежі. Позбавлені центральної підтримки наші культура й освіта деградують. Нема необхідности перераховувати полишені напризволяще сфери й об'єкти, вони на виду. І коли численні безконтрольні вояжі «за досвідом» за кордон можна б і підкорити, особливої шкоди те не завдало б (як не дає й реальної користи), то применшувати асигнування на школи, учительство, заклади культури — зло, яке вже відгукується, а згодом просто таки обзклепить (від — клепки) голови наступних поколінь. Приблизно у 30 відсотків наших сіл немає клубів (отже й бібліотек), з полиць книгарень катастрофічно зникла українська книга, різко зменшилась кількість місцевих газет тощо. Тяжко, кризово? Так. Але навіть у розпал громадянської, у тій соціальній і політичній нерозберисі, гетьман П. Скоропадський (большевицької анатемі на його голову не бракувало) знайшов за можливе відкрити ряд національних учбових і культурних закладів та інституцій.

Тільки пропаганди й агітації галузевих відомств та «Просвіти» у сфері національного відродження замало. До того ж заходи не завжди належного рівня, часто без урахування специфіки регіону, аудиторії. Помітили: на початку проголошення незалежности в Києві і в інших великих містах українська мова й українська пісня лунали частіше, ніж тепер. Нинішню відразу до них (не боюся цього слова), крім усього, викликають несмак, низькопробність та професійна недолугість виконавців. Річ не про відомих шанованих майстрів, що завойовують симпатії континентів, а про так званих естрадників, елементарно позбавлених знання мови, розуміння пісні, зрештою — уміння донести її до слухача. Вуха в'януть од сорому, коли чуєш оте верещання, словесне кривлення або сюсюкання. Однаковою або майже однаковою мірою це стосується радіо й телебачення. Так звані пропагандисти пісенної творчости безбожно калічать як слова (наголоси, логічні наголоси, ритміка), так і мелодику творів, вони ніби ніколи не чули справжнього їх виконання. Нерідко святе, молитовне, зводиться до рівня естрадної банальности.

Повага до національних духових святинь починається, як кажуть, з голови. З отих високих, покликаних до законотворчости й законодотримання інстанцій. А що на ділі? Не говоримо про їхнє внутрішнє відомче (закулісне) спілкування (іншомовність там цвіте буйним цвітом), послухаймо виступи народніх обраців на засіданнях Верховної Ради, послухаймо їхні інтерв'ю... Вражає безпринципність теле- і радіожурналістів, не говорячи про їх роботоподібну вимову.

Парадоксальна, отже, ситуація: успіхи українізації (назвемо це так) обернено в пропорційне трачення на неї зусилля. Дія викликає протидію. Здається, чому б? Є у нас соціологи, аналізатори, які розібралися б у цій загадці? Не чути. Ну, хіба що «у своєму колі», на специфічному рівні (як, приміром, Спілка письменників). Комісія Верховної Ради з питань освіти й духового відродження — який її чин? Чим ознаменувалася її кількарічна діяльність? Промовами, закликами, чварами? Москвомани куди активніше й наполегливіше (хочеться сказати: нахабніше) використовують зросійщене середовище. Демонстрації, мітинги, відозви, постійна вимога двомовності — далеко не останнє, чим вони послуговуються у своїх домаганнях.

Що жа дали? Велемудрий Рильський радив: «Спинись над власною душею і осуди, і не прости». Істинно. І осуди, і не прости... Хоча й винного, кому прощати, у нас ніби нема. Всі зайняті ділом, силкуються (і таки силкуються!). Що міністерство освіти, що міністерство культури, що «Просвіта», що... Всі «за». Безперервні фестивалі, конкурси, огляди (про це я вже писав, однак не можу обминути нагоди повторитися), — добре. Але це ширма — не тих, хто їх організовує, а вищих, які принагідно й кивають: дивіться, Україна співає, Україна живе, Україна українізується. Їхні б слова та Богові в вуха. Помахом порожньої руки не засяяти лану. По тому виросте бур'ян. Як і буває він уже на колись квітучому полі. Зовсім не маю наміру стверджувати, що у нас бракує дбайливців його чистоти, що приречене воно перетворитися на пусту видму, — і що не зоріє вже на його доглянутих гонах молодий цвіт. Крий, Боже! Тому й пишеться оця сповідь, тому й прикро за огріхи й недогляд, яких не затулити.

Справжньою мудрістю є тільки досвід. У нас він — багатовіковий. Набралися ми його уповні. Тож пора. Пора скористатися ним у великому, святому пориві. Од слова, хоч воно й початок початків усього, — до конкретного діла. Через терни, що густо посіли наш шлях, ранять ноги і душу, — до зірок. Не з помстою на устах та сліпою жадобою реваншу, а з Правдою. Чия правда, того буде й сила та успіх.

П. С. Прочитавши цей опус, дехто, можливо, лукаво усміхнеться: дивак, вірить у силу якогось писання. Чули, мовляв, і не раз, а віз і нині на місці... Але зачекайте, добродію! Віз таки зрушився. І не назад, а вперед. Не може ж він, віками стоячи в болоті, одразу рвонутися з усіх сил — посторонки не витримають.

Автор нарочито наголошує на бідах, хоч міг би переткати своє слово й відрадними фактами. Проте — біль діймає дошкульніше, аніж радість. Та й те іще: мовлене не пропадає, імпульсом входить воно у серця наші й душі, спонукує до добродійності.

То ж — з Богом.



Олена ЗАДОРЖНА
Мирослава БАБІНСЬКА
Надія ГУПАЛО

ЗОЛОЧІВСЬКИЙ ЗАМОК

Історична довідка про московсько-більшевицькі звірства

Дорогий Читачу!

Науково-історичні і літературно-мистецькі праці народжуються так як і люди, по різному. Одні — легко, наче сміючись, приходять і відходять. Інші — ніби як вибух бомби, потрясають світ і дивують генієм автора. Ще інші — пляново, за велінням часу, зі строго розрахованим цільовим призначенням. І так це можна продовжувати далі. В нашому відношенні мова йде про радше скромну працю про одну із багатьох історичних будівель в Україні, в якій московсько-більшевицькі наїзники замордували в червні-липні 1941 року дуже багато українських патріотів.

Рамки тієї історичної довідки короткі — 1939–1941 роки. Одне провінційне місто в Галичині, життя людей напередодні Другої світової війни..., здаються зрозумілими і не новими. Але...

Історія замку Івана Соб'єського в Золочеві співзвучна з історією України. Події давно минулих років покрилися павутиною забуття і сприймаються нашими сучасниками як романтична казка: древній замок, ворожі напади і лицарська звитяга, королівські бенкети і чарівні дами... Але живуть ще люди, які були свідками подій півстолітньої давности, коли в цьому історичному замку катували й у важких тортурах винищували цвіт української інтелігенції золочівщини та інших міст і сіл довколишніх районів, а може й областей.

Від 1989 року під цей замок та на його колишнє подвір'я зачали приходити родичі загиблих у 1939–1941 роках. Тяжко було дивитися на їхні перші боязкі переступи порогів колишньої катівні, і вислуховувати довгі розповіді-спомини. Зачали також надходити листи від тих, хто нині проживає далеко від батьківщини та своїх родинних хат. Люди приносили фотографії, особисті речі, найдорожчі сімейні реліквії для майбутнього музею. Їх ставало чимраз більше. А скільки болю і жалю великого було в цих листах-спогадах, що проривались крізь скупі рядки і вихлюплювались на поверхню світу жорстокою правдою, стукаючи в наші скроні важким молотом: «Не забудь...!», «Не забудь...!», «Не забудь...!»

Ця праця для тих, хто не забув. Для посивілих дочок, сестер, синів, дружин. Для уже дорослих дітей, які не мають навіть рідної могили, щоб виплакати на ній свої сирітські сльози. Ця праця написана також і для тих, які не вірять, що треба було пережити те, щоб істоти, прозвані людьми, п'яніли від крові подібних істот.

В цій радше короткій довідці Ви прочитаєте спогади родичів, свідчення очевидців, побачите унікальні фотографії, ще ніде не публіко-

вані, скупі документи, усе, що люди могли зберегти в своїх сім'ях. Тут знайдете відтворення газетних публікацій різних часів. Ми, автори, є по суті лише впорядниками зібраних матеріалів.

Читати їх страшно. Можливо, що дехто й скаже, що не слід було ворушити страшного минулого. Але минуле не вмирає, воно само ворушиться, кличе, говорить вустами живих. Ось така то народилася книга — гірка як полин, колюча як терня, темна як кров, чиста як лелія. Це — наша молитва, наша совість, наша пам'ять!

Довідка про Золочівський замок

Золочівський замок збудований в першій половині XVII століття невідомим архітектором за новоголландським типом як могутня оборонна фортеця на шляху турків і татар. Замок укріплений чотирма сильними бастіонами. Єдина в'їзна брама захищена рavelіном. Замок є поєднанням оборонної і палацової архітектури. В оточенні кам'яних мурів на широкому замковому подвір'ї-дитинці знаходяться великий житловий палац і китайський палацик. На рогах бастіонів збереглися чотири сторожеві вежі-кавал'єри з гербами перших власників замку — Соб'єських. Представник цього роду, Ян, внук руського воєводи Івана Даниловича по материній лінії — в XVII столітті був коронований на польський престол і відомий в історії як Ян III. За часів наступних власників замок почав руйнуватися і занепадати.

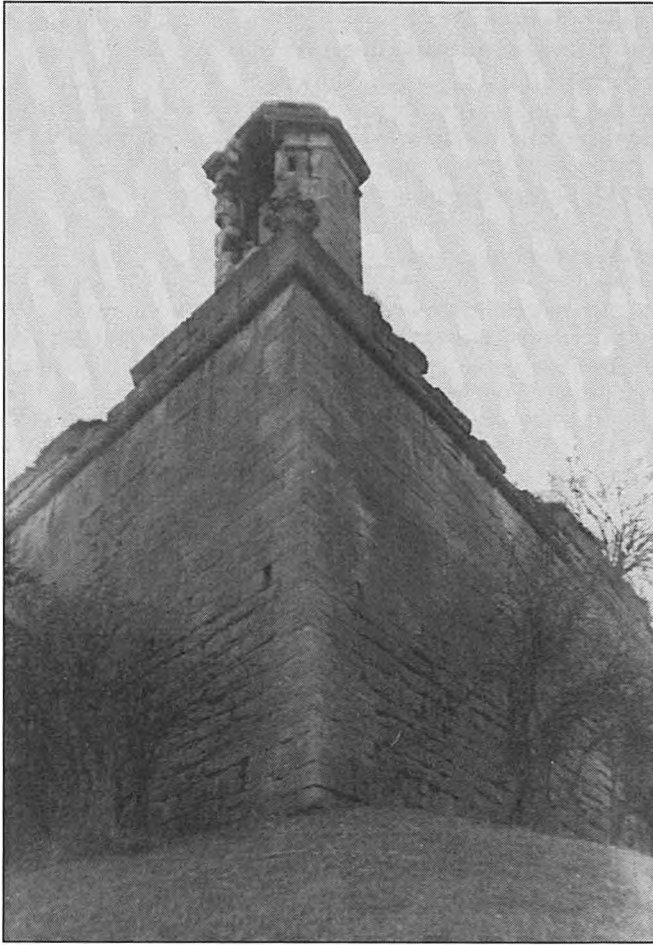
На початку XIX століття замок відреставрував Лука Комарницький, але вже в 1834 році давня фортеця переходить в користування австрійського уряду. В різний час тут розміщують військові кошари, шпиталь, віддають на постій жидам, і знову військовим.

У 1872 році австрійський уряд перетворив замок у в'язницю. З того часу і аж до 1954 року тут була австрійська, польська, в 1939–1941 рр. — НКВД, 1941–1944 рр. — німецька, а 1944 по 1954 рр. — знову советська тюрма. В 1954 році в замку поселяється професійно-технічне училище.

В 1986 році замок, як пам'ятку архітектури XVII століття, передають Львівській картинній галерії. Сьогодні Золочівський замок перебуває в процесі реставрації.

Височить над нашим містом древній замок. Висить над замком тяжкий туман людської кривди і передсмертних проклять. Багато років обходили люди десятою дорогою це осине гніздо. А воно само вривалося в наше життя, нависала його тінь над нашим селами і хуторами. Чи знали, чи могли подумати далекі предки, що будують розкішну катівню для «цивілізованих» варварів?

Коли в Європі фашизм уже копав яму для людства, наші мучителі не сиділи, склавши руки. З гуркотом в'їжджали на замковий двір машини з майбутніми жертвами. Скрипіли засуви камер, і темрява за порогом поглинала тих, хто ще годину тому був простим трударем чи шанованим у місті інтелігентом. А потім був страшний суд і ще страшніша загибель. На подвір'ї засідала «трійка» катів і присуджувала невинним людям нелюдські муки.



*Башта Золочівського замку на
північно-західньому розі оборонного муру*

І знову скрипіли двері камер. На цей раз той скрип означав кінець. Не змовкали на подвір'ї мотори, щоб заглушити крики катованих. Ями повнилися кривавими тілами, повітря стряслалося від людських страждань, а Сатана сховався на землю, щоб напитися свіжої крові. Вони ще живі, кати-вбивці. Чи приходять до них вночі душі замордованих ними людей? Чи, може, і сон спокійний дарувала їм нечиста сила в подяку за кривавий шабаш?

Вони вічно живі, невинні наші родичі і земляки. Рідна земля приголубила їх і заспокоїла їхні страждання...



Загальний образ головного в'їзду в нутро замку зі східної сторони, біля в'їзду адміністративний будинок, а на право від нього — один із головних корпусів колишньої замкової тюрми з глибокими сутеринами і підваллям. Цей образ вказує також і на величину завдань реставраторів того замку.

А починалося все те задовго до страшних подій. З любови до рідного краю і батьківсько-материнської мови, з вишитої сорочки і святочного передзвону ошатних церков. Народ любив Україну. Ворог не любив такого народу.

Нині вже маємо дослідження істориків, які взялися за нелегку працю — за розшук за матеріялами стосовно періоду 1939–1941 років у Галичині. Загальна картина того часу вже добре відома. Невеликий провінційний Золочів не був у тому винятком.

Вересень 1939 — червень-липень 1941

Села Золочівщини до війни були національно свідомими, передовсім завдяки впливові культурного центру — міста Золочева. Національно-визвольний рух культивувався тут здавна. Тому у возз'єднання з Великою Україною вкладався особливий сенс.

Вересень, 1939 рік. Червона Армія перейшла Збруч. Так зване «визволення» прийшло на Галичину. Скоро віра у визволителів змінилася тривогою, а потім — недовірою. Підтвердилася інформація про репресії за Збручем. Прогнозувались вони і в нас, в Галичині.

З першими армійськими частинами прибули підрозділи НКВД. Вони по-своєму взялися за «порядок». У деяких квартирах поселялися інженери, вчителі, військові. Чи важко було досвідченому спеціалістові отримати необхідну інформацію від наївних селян чи довірливої інтелігенції?

Хвиля арештів прокотилася вже взимку 1940 року. Арештували активістів «Просвіти» за читання творів Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Богдана Лепкого, за патріотичні пісні, за святкування релігійних свят. Передач не приймали. Чому? «Пусть поумнеет!» — відповідали.

Дивним був процес арешту, особливо обшук. Що можна було шукати в багатодітного столяра, муляра, кравця, малоземельного селянина чи студента? Обшук виглядав як пошук за чимось цінним. «Конфісковували» предмети побуту, вироби власної роботи, шлюбні обручки. А в студентів і учнів — передвоєнні підручники, художню літературу, журнали, фотографії. Це представляли як доказ злочину супроти нової влади. Так починалося плянове винищення цвіту української нації.

Розпочалася війна 1941 року. Очікували повернення в'язнів. Не дочекалися.

Кого ж втратив наш народ у ці трагічні дні? Молодих, здорових, освічених, талановитих. Схоже це на те, що основним для сталінського режиму в ті дні був не захист від гітлерівських військ, а розправа над тими, хто ще недавно дарував квіти «визволителям» на вулицях галицьких міст і сіл.

Фронт був зовсім поруч. Німецькі літаки краjali небо над Золочевом, а в замку ще посипалися жовтим піском сліди катувань. Старанно загортали ями з сотнями закатованих людей. Ховали сліди. А потім, у

післявоєнний час, цинічно заявляли, що масові вбивства в Золочівській тюрмі — справа рук гітлерівських фашистів і бандерівців.

Але в людини є дивовижна властивість — пам'ять. Вона покидає її лише в годину смерти. А до того вона може, зацаївшись у куточку свідомости, десятиліттями вичікувати дня, коли прийде час розправити крила. Її не витравиш, не проженеш, не обдуриш, не підміниш, не підкупиш. Невмолима пам'ять п'ять десятків літ тривожила сон і спокій тих, хто чув і бачив, що діялося в Золочівському замку-тюрмі.

Зі спогадів очевидців

«В золочівській тюрмі знайдено по звірськи закатованих 649 осіб. В ямі перед в'язницею відкопано 432 особи. Вони були залиті бензиною і опалені, а тому тільки частину трупів можна було розпізнати. В другій ямі на подвір'ї відкопано 217 осіб. Це жертви тільки останніх днів перед втечею большевиків із Золочева.

Сліди страшних катувань можна знайти в келіях і на коридорах, де залишилися багато крові. Дивлячись на змасакровані трупи, з повідрізаними частинами тіла, повиколоюваними очима, повирізуваними язиками, можна собі уявити, якою жахливою смертю загинули ці мученики. Лікарська комісія, що оглянула трупи, знайдені в другій ямі (217 осіб), ствердила, що частина жертв була живцем закопана до ями...»

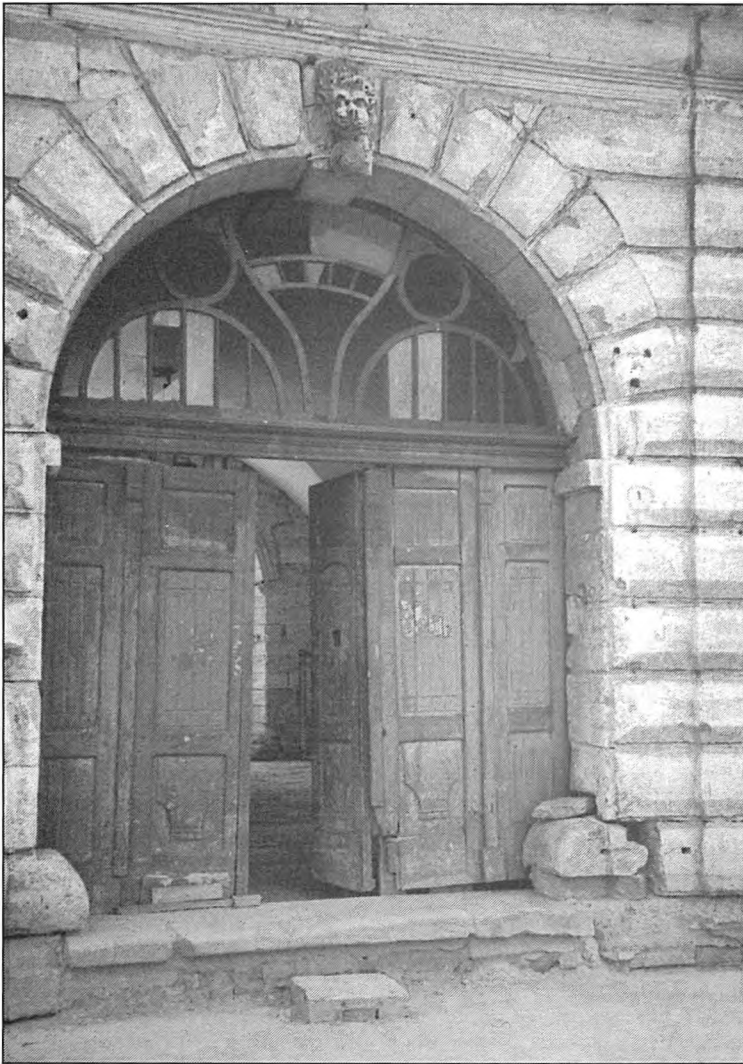
І. Рубіжний

«Шлях Перемоги», травень, 1960

«У цей час мені було 14 років, — пише Дарія Присяжна. — Жила з батьками в Золочеві. Коли в Золочівській тюрмі були знайдені трупи в'язнів, моя мама зі мною ходила шукати свого брата. З нами ходило багато людей. Всіх їх не знала і не запам'ятала. Добре запам'яталося мені сусідка Ганна Кухар. Її чоловік Микола працював технічним секретарем у міській раді Золочева. Його забрали в перші дні війни з роботи ніби на «евакуацію». Знайшла його жінка там, на замку, в тій страшній ямі. Труп його я бачила. Обличчя порізане, одна нога відрубана, сам голий. Жінка впізнала свого чоловіка по волоссю. В нього воно було густе, кучеряве, чорне, та по шкарпетці, яка була на одній нозі. Після похорону жінка захворіла. Стала дуже бліда, ні з ким не говорила. Не тишилась навіть своєю донею Іриною. Ганну з донькою забрала її сестра в село. Там вона і померла, а Ірину виховала тітка».

«Українські щоденні вісті» 18.7.1941 р.

З листа львів'янки Ярослави Хміль: «Наші тато, Хміль Микола і мама Марія, і нас четверо дітей у селі Трудовачі пішли до церкви на Богослужіння. В спокійний час після відправи ми йшли на обід до дідуся і бабусі. А в ту тривожну неділю 22 червня 1941 року ми всі повернули додому. Мама подала обід. То був останній обід з нашим дорогим татом. Ввечері ми полягали спати, а вночі почувся шум. Я пробудилася. Світло світилося, над нашими головами стояли чекісти



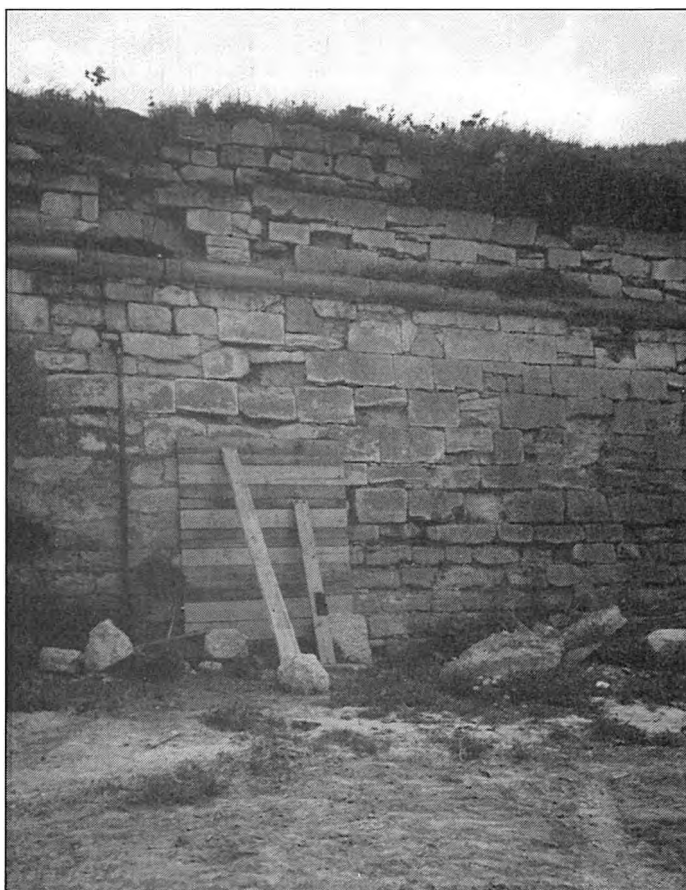
*Входова брама до замку з західньої
сторони, від міста Золочева*

зі зброєю, а коло печі — односельчанин Дмитро Фурда. Нам не дали повернутися. Я чула плач матері, коли забирали тата. Ми вибігли. Мати просили, щоб тато краще одягнулися і давали хліба на дорогу, але чекісти не дозволили. Маму штовхнули на землю. Ми маму підняли і всі п'ятеро зі страшним криком бігли слідами тата. Нас не

підпускали, відштовхували зброєю. Я вже не пам'ятаю, чи було вісім, чи десять чекістів на одного тата безборонного.

В ту страшну ніч 22-23 червня забрали з села Трудовачі односельчан — Цільника Онуфрія, Болюбаша Михайла, Мазура Михайла.

В понеділок рано наші мама з сестрою і жінка Онуфрія Катерина поїхали шукати своїх мужів. Їздили до Красного, Золочева, але нічого не дізналися. Коли німці ввійшли в Золочів і відкрили тюрму, живих нікого не було. Всі арештанти звірським, диким способом були помордовані. Усіх помордованих через вікно було скинуто у велику яму. Всіх їх добули звідти і поклали рядами, щоб пізнавали рідні. Але впізнати людину було неможливо. Мама впізнали тата по чоботах (вони були підбиті) і по кальсонах, бо самі шили, по своєму шиттю



Діра в мурі, крізь яку викидали помордованих в'язнів у ями під мурами

впізнали. Катерина свого мужа також впізнала. В неділю відбувся похорон. Перед тим як спустити домовину, нам, дітям, відкрили труну з татом. Ми страшно закричали. Татове тіло було ошпарене, брів не було, на голові не було жодного волоска, уста широко відкриті, язик вирваний, руки повикручені, а нога поламана...

Я бачила людей, котрі лежали в рядах. Вони були страшні, з повиколіваними очима, з повідрізуваними грудьми. До сьогодні ще чую страшний крик молодої жінки, що впізнала батька по хусточці...

Жителька села Бужок Ольга Ожибко згадує: «В той страшний 1941 рік я була 10-річною дитиною. Імена закатованих односельчан мені відомі. Першим був заарештований Маланюк Василь, в грудні 1940 року, ватажок сільської молоді. В кінці березня забрали Гуду Івана, Макаровського Петра, Сапелюка Романа і Гавришківа Василя. Гавришківу Ярославові вдалося втекти. Його дружину Софію і маленького сина Миронка вивезли в Сибір. Було оголошено: коли він добровільно здасться, то рідних відпустять. Ярослав піддався на провокацію і перед самою війною зголосився. Сам загинув і родини не врятував».

Страшна трагедія прийшла і в село Куровичі. Зі спогадів Ольги Романів:

«Про трагедію нашої сім'ї можу розповісти те, що розповідала мені мама, адже в цей час мені було лише п'ять років. Батько мій, Богуславський Іван Антонович, був доброю людиною. Часто брав мене на руки, пестив, розповідав казки. Цього дня батько прийшов змучений — усю ніч пропрацював при вантаженні стрілен на залізничній станції в Куровичах. Було тривожно в кожного на серці, відчувалося, що скоро прийдуть німці. Мати саджала в піч хліб, а батько роздягався спати. Раптом у хату вдерлися військові і почали звинувачувати батька, що він в них стріляв. Батько почав пояснювати, що він цілу ніч працював на станції, втопився, і ліг відпочивати. Надвір не виходив і жодних пострілів не чув. Але вони нічого не хотіли слухати, лише наказали йти з ними. Заплакала мати, стала просити, щоб не забирали чоловіка, плакала і я. Але нічого не допомогло. Вони не дозволили батькові ні одягнутися, ні взутися, а забрали з собою і разом з колоною людей повели по шосе в напрямку Золочева».

Через деякий час мама дізналася, що батька разом з іншими людьми завезли в Золочівську тюрму, а там знищили. Мама їздила в Золочів, але трупи були так спотворені, що впізнати батька мама не могла».

Жителька цього ж села Куровичі Марія Григлевич втратила в цей день брата. «Брат мій, Григлевич Микола Михайлович, 1925 року народження, — пише ця жінка, — цього дня возив снаряди зі складів на Куровицьку залізничну станцію. Змучений прийшов зранку додому. Зайшов сусід Степан Антонович Пелех... В цей час по шосе військові гнали велику колону людей. Брат з сусідом хотіли вийти на вулицю і подивитися, кого це супроводять військові, але мама накричала на них і навернула в хату».

Відак до нас прибігло двоє військових і наказали братові і С. Пелехові підняти руки вгору і йти з ними. Мама і сестра почали плакати, говорячи, що обидва цілу ніч возили снаряди, їм потрібно відпочити».

Брат сказав військовим, що він комсомолец, але вони нічого не хотіли чути.

Мати з сестрою побігли до начальника складів і просили його поклопотатися за брата, але він сказав, що не хоче зв'язуватися з НКВД.

Потім родичі їздили в Золочівську тюрму... Дехто впізнавав своїх родичів і забирав трупи, але мої батьки брата не відшукали».

Неймовірно вражають спогади ще одної жительки села Куровичі Олени Цюняк. «24 червня 1941 року я з тещею Катериною Михалічко полола ділянку цукрових буряків, які вирощувала на своєму полі для держави. Чоловік мій, Юстин Іванович Михалічко, проходив дійсну службу в рядах Червоної Армії. Він так з війни і не повернувся, загинув у Бресті. Коли ми підняли голови, то побачили, що по шосе зі Львова на Золочів військові ведуть колону людей... А за цією колоною йшли і куровицькі чоловіки з піднятими руками. Ми налякалися, скоро прибігли на подвір'я і заховалися в пивниці. Тестя вдома не було. Сидячи у сховку, ми почули, що військові зайшли в хату, і почули там постріли. Тоді один з них підійшов до пивниці і крикнув: «Хто є живий нехай виходить, бо кидая гранату!» Ми вийшли. Теща в одній руці затиснула жменю трави. Нам наказали йти вперед, піднявши руки над головою. З хати вийшли ще два чоловіки у військовому одязі і нас повели. Ми почали проситися. Я говорила, що мій чоловік на фронті, що ми — українці. В цей час я була вагітна. Я йшла перша, теща за мною. Коли ми відійшли кілька кроків від подвір'я, один з військових крикнув: «Стара в руці має польські кулі!» — і вистрелив. Куля влучила тещу в плечі і вилетіла грудьми, вирвавши велику діру. З переляку я впала перша, теща на мене, обливаючи мене кров'ю. Тоді інший військовий вдарив мене прикладом по голові, і вони пішли. Я лежала з закритими очима, відкрила їх лише тоді, коли поруч не було солдатів. Один з них, проходячи коло мене, сказав до іншого: «Вона ще жива, треба забрати з собою». Напевно були б забрали, але в той час з-за туркотинського лісу вилетів німецький літак і почав стріляти з кулемета. Солдати розбіглися, я продовжувала лежати.

Через городи я добігла до Адамів Миколи, там просиділа до ранку...

В хаті все було побито. Портрет тециного сина був розбитий, на портреті виколоті очі, стеля пробита кулями...

Поховали тещу спочатку на нашому подвір'ї, а через два тижні, коли в селі були німці, перепоховали на цвинтарі. На її могилі ще й досі є напис, що вона загинула від рук НКВД. Після війни нас не раз змушували витерти його, але ми цього не зробили».

Продовження буде

Микола Мушинка
Пряшів, Словаччина

НІ ТЮРМИ, НІ ТАБОРИ ЙОГО НЕ ЗЛОМИЛИ

До 100-ліття від дня народження Степана Клочурака
(1895-1980)

Старший з-поміж 18 дітей селянина з Ясіня. Ватажок антиугорського повстання під гаслом «Хочемо до України». «Президент Гуцульської Республіки. Головнокомандувач Гуцульською армією. В'язень угорської, румунської та польської тюрем. Командир сотні, яка охороняла Уряд Української Народної Республіки. Голова Української соціал-демократичної та хліборобської партій на Закарпатті. Головний редактор чотирьох українських часописів. Особистий секретар Прем'єра Карпатської України о. Августина Волошина. Міністер Збройних Сил Карпатської України. Завідувач канцелярією екзильного Уряду Карпатської України в Празі. Дванадцять з половиною років в'язень ГУЛАГу. До смерти під наглядом таємної поліції.

«Срібна земля», як звично називають Закарпатську Україну, багата визначними людьми. Та мало хто з них мав таку яскраву біографію, як Степан Клочурак — військовий діяч, політик, журналіст та довгорічний в'язень ГУЛАГу. А все-таки його ім'я у післявоєнний період пішло в забуття. Не знайдемо його в жодній советській енциклопедії чи довіднику про Закарпаття, а якщо десь воно і з'являлося, то обов'язково з ярликом «буржуазний націоналіст», «ворог народу», «куркульський син» і т. п.

Цього року минає сто років від дня народження Степана Клочурака, тож пригадаймо життєвий шлях цього гордого гуцула, якого не зламали ні угорські, польські та румунські в'язниці, ні сталінський ГУЛАГ, ні чехо-словацька таємна поліція.

Степан Клочурак народився 27 лютого 1895 р. в с. Чорна Тиса біля Ясіня у заможній селянській родині. Дітей у родині Клочураків, як на гуцульські умови, було багато — вісімнадцятеро. Степан був найстаршим. Батько віддав його в угорську гімназію — спочатку в Ужгород, потім у Сигіт. Там він вчився після закінчення гімназії у Правничій академії. Його навчання перервала Перша світова війна. Побував він на російському, італійському та румунському фронтах. Кінець війни застав його в Празі, де він лікувався після поранення. В Празі він зовсім випадково познайомився з «Кобзарем» Тараса Шевченка, творами Івана Котляревського, Івана Франка та Лесі Українки, які зробили революцію в душі молодого офіцера. Під золотими вежами Праги він на повну силу відчув, що українська мова є його рідною мовою, що він, як і всі закарпатські гуцули, бойки та лемки, належить до українського народу. Ще більше враження зробило на нього проголошення самостійної Чехо-Словацької республіки 28 жовтня 1918 р. Клочурак був безпосереднім свідком великого надхнення пражан з приводу повалення Австро-Угорської імперії, до складу якої входило і його рідне Закарпаття.

Чому б і нам не скористатися нагодою, не розірвати тисячолітні угорські кайдани і не з'єднатися з рідною Україною? — подумав він і твердо вирішив реалізувати цю думку. Повернувшись в рідне Ясіня, він уже 3 листопада 1918 р. очолив загін місцевої міліції, а 8 листопада разом з братами Климпушами, Дмитром Іванюком, Миколою Сабадюком та іншими гуцулами скликав у Ясіню всенародне віче, на якому після його запальної промови понад сім тисяч людей заявили: «Хочемо з'єднатися з Україною!» На тому ж вічі було засновано 42-членну Українську Народню Раду в Ясіню, Головою її одноставно обрано Степана Клочурака.

Вже через кілька днів Степан Клочурак разом з Іваном Климпушем виїхав до столиці Західньо-Української Народньої Республіки — Станиславова, щоб поінформувати уряд України про рішення Ясінської Української Народньої Ради з'єднатися з Україною і попросити від нього військової допомоги, без якої Закарпаття не вирветься з-під ярма Угорщини. Ні Прем'єр-міністер С. Голубович, ні Державний секретар військових справ Д. Вітковський, з огляду на польсько-українську війну та міжнародні обставини, військової допомоги не обіцяли. Гуцули мусіли поклатися на власні сили.

10 грудня 1919 р. Степан Клочурак брав участь у т. зв. Всенародньому з'їзді угорських русинів в Будапешті, скликаному урядом Угорщини з приводу ухвалення статуту автономії Закарпаття в рамках Угорщини. 23-річний Степан Клочурак у своїй палкій промові вказав на віковічні кривди, спричинені угорською владою русинам, і закликав делегатів голосувати за вихід Закарпаття зі складу Угорщини. Більшість делегатів його підтримала, проваливши таким чином ідею фальшивої автономії для русинів у рамках Святостефанської корони.

Степан Клочурак був одним з ініціаторів скликання З'їзду марамороських русинів у Сиготі 18 грудня 1918 р., на якому було засновано Марамороську Русько-Українську Народню Раду. До її складу ввійшов і він. Степан Клочурак очолював закарпатську делегацію на урочистому засіданні Народньої Ради Західньої України в Станиславові 2 січня 1919 р., на якому було проголошено злуку Західньо-Української Народньої Республіки з Українською Народньою Республікою. У своїй промові він сказав: «Ми — діти одного українського народу, після майже тисячолітнього розмежування зійшлися на нинішніх зборах, щоб у братній згоді вирішити дальшу долю нашого народу. Нас не розмежували ні ріки, ні високі гори, ані далекі простори... Від імени угорських українців я можу передати Вам їхню тверду волю приєднати до України землю, на якій вони споконвіку живуть, як невід'ємну частину України... Одночасно прошу братню делегацію з Києва нашу заяву передати Урядові України в Києві, щоб він допоміг нам звільнитися від чужого ярма. Нашим гарячим бажанням є, щоби прапор незалежної соборної України вічно маяв на нашій найвищій українській горі Говерлі!»¹ Після цієї промови голова Національної ради Є. Петрушевич обняв Степана Клочурака, в залі залунало могутнє «Хай живе соборна Україна!».

¹ Ст. Клочурак: «До волі», — Нью-Йорк, 1978. — С. 128-129.

Ще в той самий день Степан Клочурак зустрівся на таємній нараді з Є. Петрушевичем та Дм. Вітовським, на якій поінформував їх про підготовку антиугорського повстання в Ясіню і знов просив від Уряду ЗУНР військової допомоги. І цього разу йому було відмовлено. Молода українська держава, яка воювала з Польщею, не могла дозволити собі ще і на воєнний конфлікт з Угорщиною та країнами Антанти. Закарпатські гуцули мусіли розраховувати на власні сили та на невеликий контингент добровольців з Української Галицької Армії.

Наперекір цим несприятливим умовам Степан Клочурак разом з братами Климпушами, Дмитром Німчуком, Михайлом Сабадюком та своїм батьком Степаном вирішили підняти в Ясіню повстання проти угорської влади. Бездоганно проведеною військовою операцією невеличкій групі повстанців (86 озброєних гуцулів та 23 галичан) вночі з 7 на 8 січня 1919 р. вдалося без єдиної жертви роззброїти 620 угорських гонведів та прикордонних поліцаїв, захопити залізничну станцію, пошту та перебрати всю владу в Ясіню і навколишніх селах у свої руки.

Того самого дня, 8 січня 1919 р., було урочисто проголошено самостійну Гуцульську Республіку, законодавчим і виконавчим органом якої стала Українська Народня Рада в Ясіню на чолі зі Степаном Клочураком. Рада стала парламентом та урядом новоутвореної «держави», а Степан Клочурак — її президентом. В Гуцульській Республіці від самого початку панувала сувора дисципліна і порядок. Її військо вже в перші дні збільшилося на 424 особи. 620 військовополонених в перший же тиждень без зброї було відправлено в Угорщину (нічим їх було годувати).

Вже 10 січня УНР в Ясіню опублікувала звернення до всього українського населення Закарпаття із закликом приєднатися до збройного повстання гуцулів. 13 січня 1919 р. три сотні війська Гуцульської Республіки під командуванням Степана Клочурака зайняли Сигіт, роззброїли угорський гарнізон і перебрати владу. Розв'язана влада Сигота, складена з угорців, жидів і румунів, звернулася за допомогою до румунського війська, розташованого на території Румунії, бо, мовляв, Сигіт зайняли «банди гуцульських большевиків», які тероризують місцеве населення. Рятуйте! Добре озброєні загони регулярної Румунської армії підійшли до Сигота. Після невдалих спроб переконати румунів у дезінформації, гуцули, не маючи шансів на успіх, без бою відступили із Сигота. Біля Сигітської Комори дорогу їм підступно перекрила Румунська армія і повністю розбила їхнє військо: 18 гуцульських стрільців було вбито, 39 поранено, а кілька сотень потрапило в полон.

Степан Клочурак із залишками свого війська повернувся в Ясіня. Республіка і після поразки її війська під Сиготом продовжувала існувати, загоюючи рани, спричинені війною.

21 січня 1919 р. Степан Клочурак брав участь у Всенародньому з'їзді делегатів Угорської Русі в Хусті, на якому закарпатці черговий раз висловили свою волю об'єднатися з Україною. На з'їзді було обрано сточленну Українську (руську) Центральну Народню Раду (голова Михайло Брацайко), до складу якої увійшов і Степан Клочурак. В резолюції з'їзду є і такий пункт: «Всенародні збори угорських русинів-українців з дня 21 януара 1919 р. висказують з'єднання всіх русинів-

українців з комітетів Мараморош, Угоч, Верег, Унг, Земплин, Шариш, Спиш і Абуї-Торня і прилучення русинами-угорцями заселених земель до соборної України».

Гуцульська Республіка, наперекір великій самопожертві й ентузіазмові її громадян, знаходилася у значній економічній кризі, тому що й Угорщина, і Румунія оголосили їй блокаду з наміром знищити її. Єдина допомога могла надійти з України, тому хустська РУЦНР на початку квітня 1919 р. нав'язала контакти з Урядом УНР, який погодився, щоб у Станиславові було постійне представництво Хустської Ради, тобто «посольство» Гуцульської Республіки. Першим представником цього «посольства» було іменовано Степана Клочурака. Його діяльність на цій посаді була дуже активною. У Підволочиськах він особисто зустрівся з головою Директорії УНР та Головним Отаманом Армії УНР Симоном Петлюрою. Довідавшись про загрозливий економічний стан Гуцульської Республіки, Симон Петлюра направив у Ясіня вагони пшениці, борошна, цистерни з нафтою тощо. Вдовам, сиротам і безземельним селянам харчі роздавалися безкоштовно. Ця допомога мала не лише економічне, але й неабияке політичне та моральне значення. Гуцули наочно переконалися, що за горами — свої люди, яким не байдужа їхня доля.

На Гуцульщині в той час лютував тиф. Захворів і Степан Клочурак. Відразу з трибуни Станиславського з'їзду гуцулів Закарпаття 7 травня 1919 р. його відвезли у шпиталь, де він у гарячці пролежав кілька днів. Після окупації Станиславова поляками його перевезли в Ясіня, де він видужав.

Ясіня в тому часі окупували румуни, які арештували всіх членів Ради та активних діячів Гуцульської Республіки. Степана Клочурака, як ватажка повстання, було поставлено перед румунським військовим судом. За напад на Сигіт йому загрожувала кара смерті, та з огляду на те, «що він боровся проти Угорщини», яка була і ворогом Румунії, військовий суд засудив його лише на шість місяців ув'язнення. Кару він відбував у Брашівській в'язниці разом з полоненими біля Сиготської Комори гуцулами. Після трьох місяців старань Української дипломатичної місії в Букаресті всіх гуцулів було звільнено. Наприкінці вересня з них було сформовано Закарпатську сотню Української Галицької армії, командиром якої призначено Степана Клочурака. Перше бойове хрещення сотня дістала на Вінниччині в бою з большевиками та армією Денікіна. Під Проскуровом вона успішно ліквідувала большевицький загін, який роззброїв місцеву українську міліцію і намагався підняти повстання проти Директорії УНР.

З Вінниці Закарпатську сотню Степана Клочурака (у складі Румунського куреня М. Сасвича) було переведено в Кам'янець-Подільський, де їй було доручено почесне завдання — охороняти Директорію УНР та Уряд ЗУНР.

Після ліквідації поляками Української Народньої Республіки сотня Степана Клочурака рішила пробитися на Закарпаття. У Чорткові в другій половині листопада всіх 126 її стрільців, які видавали себе за угорських солдатів, що повертаються з румунського полону, було аре-

штовано. Військова епопея Степана Клочурака та залишків його сотні закінчилася на початку грудня 1919 р. в таборі для військовополонених в Липнику над Бечвою на території Чехо-Словаччини, до складу якої входила і Закарпатська Україна. 7 грудня 1919 р. Клочурак склав присягу на вірність Чехо-Словаччині і, як офіцер Чехо-Словацької армії, повернувся додому.

З 1920 р. доля Степана Клочурака була пов'язана з Ужгородом, де він розгорнув широку громадсько-політичну діяльність.

В умовах, коли на Закарпатті не були вирішені основні проблеми, а територія навіть не мала своєї назви, Степан Клочурак твердо відстоював українську ідею, якій ніколи не зрадив. Разом з о. А. Волошином, братами Брацайками, І. Панькевичем та іншими він стояв у проводі «Просвіти» в Ужгороді, а в 30-х роках був її секретарем. Став співзасновником першої української професійної організації учителів — «Учительського товариства», першого професійного театру — «Руський театр», Товариства допомоги українським емігрантам «Надія», допоміг заснувати молодіжну організацію «Пласт» та футбольну дружину «СК Русь». З його ініціативи було відновлено працю на зруйнованих заводах «Вулкан» у Чинадієві та «Клотильда у Великому Бичкові.

В 1921 р. він одружився з родичкою о. А. Волошина Оленою Терзе-Егреші, дочкою закарпатського священика, який помер у США. Після смерти батька Олена з мамою повернулася 1920 р. в рідний край і стала вірною супутницею і помічницею Степана Клочурака. В престижному кварталі Ужгороду — у Великому Галагові — вони побудували чудову дев'ятикімнатну віллу. Там у них 1922 р. народилася єдина дочка Ольга.

Найбільші заслуги Степан Клочурак має в розвитку української політичної думки на Закарпатті. В 1921 р. він познайомився з президентом ЧСР Томашом Гаріком Масариком, ідеї якого справили на нього значний вплив.

Разом з чехом Ярославом Нечасом та своїми друзями Євгеном Пузою і Яцком Остапчуком він уже 3 січня 1920 р. заснував в Ужгороді Руську соціал-демократичну партію і став головним редактором її газети «Народ», яка від 1921 р. виходила під назвою «Вперед». В ній він до 1926 р. опублікував сотні статей, які формували політичну думку на Закарпатті. Були це, в основному, статті на економічні та соціальні теми. Основним їхнім завданням було спрямувати людей на боротьбу за підвищення платні робітникам, встановлення 8-годинного робочого дня, проведення радикальної земельної реформи, за виплату воєнним інвалідам державних пенсій. Публікувалися матеріали з питань виборів до парламенту, зі шкільних і мовних проблем, наголошувалося на боротьбі з комуністичною ідеологією тощо.

Руська соціал-демократична партія на Закарпатті, генеральним секретарем якої був Степан Клочурак, не тільки кілька разів змінювала свою назву, але й політичне спрямування.

В середині 20-х років провід Соціал-демократичної партії у Празі відійшов від національних принципів і став на «інтернаціональні» позиції, з чим свідомий український патріот аж ніяк не міг погодитися.

В 1926 р. Степан Ключурак вийшов з Соціал-демократичної партії і зрікся посади головного редактора газети «Вперед».

Певний час він займався торгівлею лісом і тютюном. Але в умовах світової економічної кризи його підприємство збанкрутувало, жертвою чого стало все родинне майно Ключураків, включно з хатою. Довелось усе починати знову. В той час він заочно закінчив юридичний факультет Братиславського університету ім. Коменського.

Степан Ключурак повернувся до політичної діяльності. В другій половині 30-х років однією з найміцніших політичних партій на Закарпатті була Аграрна партія, членство якої було майже повністю в руках москвофілів. Ключурак взявся за справу, на перший погляд фантастичну: заснувати в Аграрній партії українську секцію. Це завдання він з честю виконав у 1934 р. В очолюване ним «українське крило» Аграрної партії (повна назва — Республіканська партія хліборобського і дрібноселянського народу) перейшла значна частина москвофілів, які усвідомили свою помилку щодо національної орієнтації. Друкований орган партії «Земля і Воля» зіграв у другій половині 30-х років на Закарпатті ту ж роль, що «Вперед» у першій половині 20-х. Була це одна з найпопулярніших газет серед закарпатських українців. Від самого початку вона стояла на твердих українських позиціях, наперекір тому, що друкувалася в центрі закарпатських москвофілів, Мукачеві. Програму газети її головний редактор Степан Ключурак сформулював так: «Ми хочемо з темного русина зробити свідомого члена українського народу, хочемо з матеріально ожебраченого і визискуваного хлопа-селянина зробити матеріально і політично незалежного чинника, який би всі справи, які торкаються його життя та життя цілої Підкарпатської Русі, міг свobodно й незалежно вирішати».

Закарпатське селянство привітало газету із захопленням, зате москвофіли люто накинулись на неї. На багатьох мітингах її демонстративно спалювали. За редагуванням Степана Ключурака «Земля і Воля» виходила до червня 1938 р., коли об'єдналася з волошинською «Свободою» у щоденник «Нова Свобода», до редакції якого ввійшов і він.

«Нова Свобода» підготувала добрий ґрунт для утворення Карпатської України як самостійної держави. Коли о. А. Волошина було йменовано Прем'єром Уряду Карпатської України, Степан Ключурак став його секретарем. Він їздив з ним на всі переговори, готував для нього доповіді, влаштовував аудієнції, прес-конференції тощо. Разом з В. Гренджою-Донським та Ю. Перевузником Ключурак опрацював Маніфест Першої Української (Руської) Центральної Народньої Ради від 21 жовтня 1938 р., адресований урядові Чехо-Словаччини. Був він також одним з головних ініціаторів напіввійськової організації Українська Національна Оборона (УНО).

Як секретар о. А. Волошина, він брав участь у Віденському арбітражі 2 листопада 1938 р., рішенням якого значну частину Закарпатської України з містами Ужгород, Берегово та Мукачево було приділено Угорщині. Кілька разів він їздив до Праги, Братислави, Берліну.

Як фахівець з економічних питань Закарпатської України, Степан Ключурак входив до складу Державної господарської ради при Уряді

ЧСР, що її очолював «король взуттєвої промисловости» Ян Батя. 2 січня 1938 р. Степана Клочурака було йменовано Надкомісаром Президії Уряду Карпатської України в Хусті. Чимало уваги він приділяв побудові українського шкільництва, поліції, державної адміністрації, торгівлі, питанням самооборони тощо. Поза його увагою не залишалися українці Словаччини. Коли після виборів до Сойму Словацької республіки в грудні 1938 р. президент Словаччини Йозеф Тісо пригрозив українцям, що кожного, хто захоче об'єднати Пряшівщину з Карпатською Україною, чекає місце в Ілавській в'язниці, Степан Клочурак на сторінках «Нової Свободи» опублікував чудову статтю на оборону пряшівських українців.

На виборах 12 лютого 1939 р. Степана Клочурака було обрано послом до першого Сойму Карпатської України від Українського національного об'єднання, у проводі якого він був від початку його заснування.

6 березня 1939 р. Степана Клочурака було йменовано міністром господарства третього Уряду автономної Карпатської України, причому доручено йому п'ять напрямків: сільське господарство, промисловість, громадські роботи, торгівлю та дрібні підприємства.

14 березня 1939 р. було проголошено Карпатську Україну самостійною державою, президентом якої Сейм обрав о. Августина Волошина. Степана Клочурака було призначено Міністром військових справ. Основою війська Карпатської України стали загони Карпатської Січі, перетворені в Національну Оборону Карпатської України (НОКУ). Своїм першим наказом Міністер військових справ на посаду командира НОКУ призначив полк. Сергія Єфремова, колишнього офіцера Армії УНР, а його заступником — полк. Михайла Гузара-Колодзінського, який через кілька днів загинув у бою з угорськими карателями.

На жаль, Уряд Карпатської України довго не протримався. Вночі з 15 на 16 березня столицю Хуст захопили угорські війська. Уряд Карпатської України змушений був емігрувати.

Переселившись у Прагу, Степан Клочурак очолив Ліквідаційну канцелярію Уряду Карпатської України, основним завданням якої було подбати про житло та працю для більше двохсот тисяч політичних біженців, які втікали від переслідування угорською владою на рідних землях. Це завдання Степан Клочурак виконав з честю.

Тісно він співпрацював з празьким Музеєм визвольної боротьби України, до якого передав цінні документи про Карпатську Україну. Мав він таємні стосунки і з представниками Чехо-Словацького уряду в Лондоні, звідки діставав фінансову допомогу для вдів і сиріт оборонців Карпатської України. Значну фінансову допомогу він надавав українській гімназії в Модржанах.

Після замаху на німецького протектора в Празі генерала СС Р. Гайндриха (27 травня 1942 р.) Степана Клочурака було арештовано, однак через брак доказів його антинацистської діяльності звільнено.

На життя він разом зі своїми братами Федором, Василем та Андрієм заробляв демонтуванням оборонних укріплень в чеському прикордонні.

Коли в травні 1945 р. до Праги підходила Красная армія, друзі попереджали Степана Клочурака, щоб він емігрував з Праги до амери-

канської зони в Німеччині. Йому і родині пропонували місце в евакуаційному вагоні, яке не так легко було дістати. Та він, як і о. А. Волошин та інші члени Уряду Карпатської України, категорично відмовився від еміграції, наївно вірячи в гуманність і справедливість повоєнної радянської влади, бо ж об'єднання Закарпаття з Україною стало реальністю, а він ціле життя боровся за таку єдність; а до Праги наближались три українські (!) фронти. Невже вони не оцінять заслуг Степана Ключурака у справі розвитку української культури? А якби «визволителі» і мали застереження до його політичної діяльності, то він, як громадянин Чехо-Словаччини, не підлягатиме радянському правосуддю, а органів демократичної Чехо-Словаччини йому нічого боятися, — міркував він.

Та не так сталося! Вже 14 червня 1945 р. радянська контррозвідка («Смерш») арештувала Степана Ключурака. Разом з іншими членами Уряду Карпатської України його відвезли до Москви в Лефортовську в'язницю. Майже цілий рік він провів у слідчій камері. Його допитували, морили голодом, вночі по кілька разів зривали з ліжка...

Після річних тортур «трійка» ОСО НКВД засудила його на вісім років таборів суворого режиму, які він відбував на вугільних шахтах Воркути під номером ПШ717. У травні 1953 р. його засудили вдруге «на невизначений термін», тобто на довічне заслання у Воркуті.

У жовтні 1957 р., в час хрущовської відлиги, Степана Ключурака звільнили й дозволили повернутися до родини в Празі. Повернувся він без будь-якого документу про ув'язнення та посвідчення про «відпрацьовані роки», без чого чехо-словацька влада не могла призначити йому пенсії. В Чехо-Словацькій Соціалістичній Республіці він до 74 року життя працював некваліфікованим робітником в геологічній експедиції, живучи у вагончиках, у постійних роз'їздах, далеко від родини. Здобувши «кваліфікацію», він останні роки працював при обслузі водочерпалки. Таємна поліція слідкувала за ним і в ЧСРР. Дорога на рідне Закарпаття була йому заборонена. Лише влітку 1975 р. йому дозволили відвідати рідний край. Своєю подорожжю на закарпатську Гуцульщину він був захоплений.

У наймовірніших умовах Степан Ключурак вирішив написати спогади. Перша книжка п. н. «До Волі» мала охоплювати його життя до 1920 р., друга — міжвоєнний та воєнний період, третя — поневіряння в таборах ГУЛАГу. Перший том він закінчив і в березні 1975 р. таємно вислав рукопис своїм друзям у США. Органи чехо-словацької безпеки, довідавшись про це від радянського КГБ, вчинили в його прайм-тайму помешканні ґрунтовний обшук, забрали майже завершений другий том спогадів, матеріяли до третього, листи, документи, газети, журнали тощо. Понад 80-річному дідусяві пригрозили: «Якщо ви не перестанете займатися антисоветською діяльністю (а ваші спогади належать до такої діяльності), ми вас відправимо в Сибір без слідства і суду, лише на підставі скасування акту про ваше помилування».

Перша книжка спогадів Степана Ключурака «До Волі» (90 стор.) вийшла друком 1978 р. в Нью-Йорку завдяки його другу Вікентію Шандору та з його передмовою. З боку органів безпеки вона викликала

нову хвилю погроз авторові, що прискорило його смерть. Помер він у Празі 8 лютого 1980 р. на порозі свого 85-ліття. Похорон у Страшницькій крематорії відбувся лише в присутності його найближчої рідні. Могила з його прахом знаходиться на Ольшанському цвинтарі, недалеко від могили його друга Олександра Олеся. Ні в Україні, ані в Чехо-Словаччині не було найменшого повідомлення про смерть цього визначного сина Срібної землі, який ціле життя поклав на вівтар служіння рідному народові.

Степан Клочурак не дочекався сподіваної волі. Та він твердо вірив, що недалекий той час, коли Україна стане вільною державою і згадає його «незлим тихим словом». Такий час настав. А 100-ліття від дня народження Степана Клочурака є вдячною нагодою для такої згадки.

На закінчення хотів би сказати кілька слів про свої особисті стосунки зі Степаном Клочураком. Познайомився я з ним у 1967 році і, використавши скасування цензури «Празькою весною» 1968 р., на сторінках «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику» опублікував першу його статтю після майже 30-річної перерви. Тоді ж я захопив його до написання спогадів, які обіцяв опублікувати у згаданому збірнику, що виходив під мою редакцію. Його спогади значно розрослися. Я відредагував першу частину, але видати їх після окупації Чехо-Словаччини Советською армією вже не було змоги.

Ми з ним часто зустрічалися і листувалися. Маю від нього 43 листи та листівки.

Пан Степан був чудовим співбесідником. Своєю зовнішністю — висока постать, міцна побудова тіла, широке обличчя з білим волоссям — він нагадував біблійного Мойсея. Говорив повільно, зважаючи кожне слово. Пам'ять його до останніх днів життя була бездоганною. Пам'ятав назви, імена, дати, події так, ніби тільки що вичитав їх з книжки. «Це школа ГУЛАГу, де не можна було робити жодних письмових поміток, усе доводилося запам'ятовувати», — сміючись відповідав на мою похвалу. І ще один досвід виніс він з ГУЛАГу. Це — пунктуальність і неспішність. Будь-яку роботу він виконував за точно встановленим режимом, однак ніколи нікуди не поспішав. «Щоб вижити в сибірських таборах, треба було навчитися берегти сили, — казав він, — а я за дванадцять з половиною років навчився цій майстерності». Здавалося, що ніщо в житті не може його здивувати чи вивести з рівноваги.

Лише один раз я бачив його розчуленим. Було це після обшуку в його помешканні. «Вони можуть мене без суду знову запроторити в Сибір, а я вже не маю ні сил, ні бажання боротися з ними», — казав він мені зі сльозами в очах незадовго до смерти.

На жаль, глибше я почав цікавитися життям і діяльністю Степана Клочурака лише після його смерті, нав'язавши стосунки з його дочкою Ольгою, братами Василем, Михайлом, Федором, сестрою Ганною, внучкою Любою Свободовою, зятем Любомиром Виноградником, небогою Галиною Павловською. Опублікував я про нього кілька статей, головним чином, у закарпатських часописах «Карпатський край», «Тиса» та «Закарпатська правда». Говорив я про нього на різних науко-

вих конференціях, в радіопересиланнях, а на початку 1994 р. подав до друку рукопис книжки про нього «Лицар Волі» (300 стор.), яка мала би побачити світ в Ужгороді.

З багатьма цікавими людьми мені доводилось зустрічатися. Постать Степана Ключурака є однією з найкольоритніших.

Я вірю, що Закарпатська Україна, яку Степан Ключурак так любив і стільки вистраждав заради неї, гідно вшанує пам'ять свого вірного сина, який був тісним співпрацівником о. Августина Волошина, Василя Гренджі-Донського, Володимира Бирчака, Івана Панькевича та інших українських патріотів, що вже діждалися своєї громадської реабілітації. Таж він зробив для рідного краю куди більше доброго, ніж Олекса Ворканюк, Микола Сидоряк, Іван Локота та інші комуністи, про яких написано десятки книжок, знято кінофільми, побудовано їм пам'ятники, їхніми іменами названо вулиці, школи, заводи. Степанові Ключураку варто віддати не меншу честь. Найперше потрібно розшукати матеріяли про його арешт в 1945 році та рукописи, конфісковані при обшуках у другій половині 70-х років, які, певно, зберігаються в архівах КГБ або чехо-словацької державної безпеки.

ЗАЯВА

з приводу спроб відновлення КПСС на території України

Останнім часом у Верховній Раді України почастишали спроби відновити КПСС-КПУ. Народнім обранцям повинно бути відомо, що Комуністичної партії України взагалі не існувало. Були лише загони КПСС на території України, оформлені формально в КПУ. Одним з основних завдань КПСС було знищення української нації, української мови, історії, української національної свідомости та створення у такий спосіб умов для колоніальної експлуатації українського народу Росією. Знищувалися фізично навіть члени колишньої Української Комуністичної партії (боротьбістів) тільки тому, що та партія була українською.

Голодомори, репресії, депортації, політичний та ідеологічний бандитизм комуністів були спрямовані на те, аби зламати козацький дух, козацьку мораль, козацький звичай українського народу, здатних забезпечити йому державність, самостійність і незалежність, передумови нормального цивілізованого життя, матеріяльний і духовий добробут, фізичне і моральне здоров'я.

Теперішнє зубожіння населення України, байдужість значної частини українців до реформування власного суспільства, загальна суспільна книза в Україні є наслідком панування російських і поросійщених комуністів на її території.

Заборонена КПСС-КПУ у серпні 1991 року могла покласти край пануванню московської колоніальної адміністрації в Україні (чим в дійсності була КПСС). Але негативну роль зіграло те, що суспільна єдино правляча, керівна і спрямовуюча сила (КПСС в Україні), яка є

винуватцем сучасного нашого становища, залишалася при владі, і тому ухилилася від політичної відповідальності.

Отже, теперішнє відновлення КПСС-КПУ та визнання певних зареєстрованих нині організацій в якості її правонаступників дає можливість пред'явити позов до останніх за всі скоєні з 1918 року злочини проти народу, в тому числі:

- заклик на нашу землю іноземних большевицьких військ та насильницьке повалення з їх допомогою конституційного ладу;
- масові репресії, терор, по суті — етноцид;
- організацію трьох голодоморів у краї, який 800 років до цього не знав голоду ні під якими окупантами, голодоморів, які є геноцидом українського народу;
- знищення національно-визвольного антифашистського та анти-большевицького руху в Україні у 1942-1953 роках;
- загноєння артерії України — Дніпра — штучними водосховищами для потреб російської промисловости в електроенергії, будівництво Чорнобильської АЕС у самому серці України;
- розгроми Української Академії Наук;
- винищення українських письменників, українських культурних та наукових діячів;
- тотальне російщення, знищення української науки та культури.

Неокомуністи-соціалісти Верховної Ради, віддаючи перевагу розглядові питання про відміну Постанови про заборону КПСС-КПУ, цього суто політичного питання, засвідчують своє нехтування вирішенням питань економіки та соціального захисту, завдяки чому вони прийшли до влади, та виявляють бажання до відновлення подібних методів панування.

Це свідчить, що настав час перейти від громадських судів та публічних слухань до справжніх судів, які могли б юридично засвідчити перед усім суспільством вину за скоєні злочини та покласти відповідальність за них на конкретну політичну силу, яка стане правонаступником реанімованої партії — КПУ-СПУ.

Наукові дослідження і практика показали, що за всю історію людства найсмертоноснішою, найруйнівнішою ідеологією і політикою є комуністична. Українське Козацтво закликає український нарід, усіх прогресивних людей світу, незалежно від їх національності та віросповідання, вимагати суду над КПСС-КПУ, комуністичною ідеологією та практикою за злочини проти людства і людяности.

Київ, жовтень 1994 року

Генеральна Канцелярія Українського Козацтва



Володимир ЖИГА

АМАРАНТ — ВІЧНИЙ ХЛІБ

(Борис Устименко дивиться правді у вічі)

*«...Привид голоду не за горами,
він не утопія навіть у розвинених аграрних країнах.
Як урятуватися від нього?
Академік Микола Вавілов запевняв колись,
що нагодувати людство судилось амарантові».*

Ліна Майба,
«Хто допоможе Устименкові врятувати Україну?»

На превеликий жаль, про амарант наш нарід майже нічого не знає. Навіть і фахівці не можуть точно описати нам цю рослину, якій академік Вавілов приписував таке важливе завдання — врятувати людство від голоду.

Таким чином, наша тема вимагає найперше повного розуміння слова «амарант», а це не так просто. В сучасних українських етимологічних словниках слова амарант не знаходимо. Також у тлумачних словниках його нема. Знайшли ми його в одинадцятитомному «Словнику української мови». Тут амарант тлумачиться як «трав'яниста рослина з родини щирицевих; деякі види вирощуються як декоративні». В «Колгоспній енциклопедії» (том 1, 1956, стор. 628) читаємо: «Амарант — однорічна кормова культура, яку можна вирощувати в усіх областях України». Найповніше розуміння щириці-амаранту (*amaranthus*) ми знайшли в «УРЕ» (том 16, стор. 408): «Одно-, рідше багаторічні трави, з розгалуженим, часто забарвленим у пурпурово-червоний колір стеблом і черговими суцільними листками. Квітки дрібні, з простою плівчастою оцвітиною, в пучках, які звичайно зібрані в густе колосовидне суцвіття. Плід — однонасінна коробочка. Відомо 55 видів, поширених у теплих і помірних зонах земної кулі... з них в Україні — 9. Майже всі види щириці — бур'яни: щириця загнута дуже засмічує посіви; щириця лободовидна та щириця лободова — бур'ян на городах; щириця біла — бур'ян на полях, залізничних насадах тощо. Деякі щириці декоративні (у квітництві відомі під назвою амарант); щириця хвостата з довгими повислими суцвіттями; щириця темно-пурпурова з буро-червоними листками і прямостоячими червоними суцвіттями та інші». У перекладі зі старогрецької амарант означає нев'яучу, безсмертну, вічну рослину. Тлумачення, може, дещо легендаризоване. Але воно, здається, найближче до дійсності.

В Центральній і Південній Америці ще вісім тисяч років тому амарант був життєво необхідним харчовим продуктом інків, ацтеків, майя, які називали його дарунком богів. Із занепадом тих цивілізацій зник і амарант. На початку ХХ ст. почало зростати населення. Тут і згадали про амарант.

Цю культуру почали вивчати в 30-ті роки вчені на чолі з Миколою Вавіловим і в нас, в Україні. Але тоді в агробіології панував Трохим Лисенко. В 1935 р. Вавілова позбавили посади президента Всесоюзної Академії Агрокультурних Наук, а в серпні 1940 р. заарештували. Лисенківці оголосили амарант чужорідним і небезпечним бур'яном, за допомогою якого агенти імперіялізму хотіли знищити колгоспні лани. Саме з цих позицій і розглядався амарант у підсовєтській Україні.

Сьогодні амарант широко використовують в Африці, Південно-Східній Азії, Америці, Індії, Китаї. Ця рослина містить полівітаміни, макро- і мікроелементи (залізо, калій, кальцій, фосфор та ін.) і бл. 30% високоякісного білка, що легко засвоюється і тут же бездоганно баянсується амінокислотами (лізину тут більше у 2,5 раза, ніж у пшениці та в 3,5 — ніж у кукурудзі). З амаранту печуть хліб, його тушкують і запікають, готують напої, сиропи, бальзами, каву і цукерки (смажений амарант пахне горіхами). З амаранту готують також салати, соуси, пасти й супи. З нього виходить повноцінне дитяче харчування, а також харчування для космонавтів, підводників, працівників АЕС. Амарант зміцнює імунну систему в екстремальних умовах.

Це невибаглива рослина, росте навіть на засолених і лужних ґрунтах, стійка до хвороб, шкідників, тому не потребує отрутохімікатів і є екологічно чистою. Амарант є також посухо- і морозостійкою рослиною. Його можна вирощувати в теплицях (на квадратному метрі може рости близько ста стеблин, а за висотою вони можуть сягнути чотирьох метрів). На півдні одержують п'ять тисяч центнерів зеленої маси з гектара або 80 центнерів насіння і роблять чотири укоси. Завдяки цьому, як також і великому вмістові вітаміну С і каротину, амарант — незамінний корм для домашніх тварин і птахів (курчата ростуть у шість разів швидше, бички за добу набирають близько кілограма ваги, а свині — 400 грамів, у корів збільшуються надой та жирність молока, якщо їх годувати амарантом).

«Кожен куц амаранту, — пише Ліна Майба, — ціла аптека, кладезь пектинів і сорбентів, не кажучи вже про вітаміни. Чого тільки не лікує амарант! Американський вчений Робсон підтверджує, що він оздоровлює хворих на артеросклерозу, серцево-судинні недуги і рак. Його колега Леман писав, що амарант, безперечно, стане культурою світу. Японці дослідили, що ним прекрасно виводяться радіонукліди».

А в Україні донедавна про рослину знали лише одиниці. Та коли Петро Устименко в 1990 р. повідомив про свій експеримент з амарантом у тодішньому всесоюзному журналі «Крестьянка», до нього почали надходити щодня тисячі листів. Через рік він видав брошуру — і навколо нього зібралася чимало прихильників. Вирощування амаранту стало метою його життя, як також і його брата Бориса та багатьох їхніх однодумців. «Та вони не захотіли лише благ для себе і нині боряться за те, щоб справа стала загальнодержавною».

Ця група однодумців створила мале підприємство «Данко амарант» та акціонерне товариство «Відродження Буджаку» (територія на півдні Одеської області між річками Дністер і Дунай). Мета останнього — врятувати десятки сіл, що в минулому були визнані неперспективними. Повернути до життя тисячі гектарів землі, що їх засолила зрошувальна система Дунай-Сасик. Дати селам воду і газ, налагодити переробну промисловість, щоб випускала екологічно чисті продукти харчування. Для здійснення цієї мети товариство мало

втілювати у життя нові технології, вирощувати амарант, лікувальні продукти, які не тільки мали виводити радіонукліди, але й попереджувати мутації у дітей, припиняти злоякісні пухлини та продукувати цілющу амарантову олію.

У колгоспах «Дружба» і «Правда» на Одещині стали вирощувати амарант й одержали втричі більший урожай, ніж урожай кукурудзи, а його собівартість у п'ять разів менша від собівартості кукурудзи. Але ні організація акціонерного товариства з його шляхетною метою, ні здобутки колгоспів «Дружба», ні досягнення за кордоном і схвальні відгуки про них американських і японських учених, ні матеріали першого Всесвітнього Конгресу з проблем використання амаранту (1991 р., Мехіко), ні «ходіння по муках» Бориса Устименка, що часто відвідує урядові бюро в Києві, досі не дали жодних позитивних результатів. Нашому урядові чомусь не здаються авторитетними і висновки експертів Продовольчої Комісії ООН, де сказано, що амарант — культура XXI ст., що він покликаний нагодувати людство й врятувати його від голоду.

Але не розчаровується «лицар амаранту Борис Устименко» (так назвала його Ліна Майба), він продовжує працювати. Але хтось повинен йому допомогти. Для реалізації його задуму потрібно зараз 10 млн. доларів. Таких грошей нема.

Підсумовуючи, треба сказати, що, дивлячись сміливо в майбутнє і безмежно вірячи в сили і здатність народу та його друзів творити чудеса, можна таки спокійно запитати: «Невже не знайдуться ті, хто зрозуміє і підтримає білгородчан? Можливо, їхня програма — наш останній шанс?».

«Заходилися Борис із друзями відроджувати там і колишню славу Задунайську Січ. Слід відновити, — пише Ліна Майба, — старі козацькі села, прокласти дороги — усе впорядкувати. І, головне, повернути героїчний дух і народні звичаї наших предків. Республіка козаків і амаранту стане благодатним гумусом для всієї України».

Юр. СЕМЕНКО

«ДЦ УНР В ЕКЗИЛІ»

Маємо, нарешті, можливість видавати книжки зголоднілим на вільне слово українцям в Україні. Цього року побачив світ збірник «Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі». На його титульній сторінці подано три міста (Філядельфія-Київ-Вашінгтон), чотири інституції та десяток прізвищ всесвітньо відомих українських політичних діячів, які опрацювали збірник і показали «ту велику роллю, що відіграв ДЦ УНР в екзилі», — зазначено на четвертій сторінці збірника ще перед подякою (стор. 16) самим собі за уможливлення видання.

Частина I-ша присвячена будівничим УНР, VI-та — джерелам Центральної Ради, VII-ма — президентам УНР, VIII-ма — світлинам будівників УНР. Отже, в них мовиться про важливе, цінне й маловідоме читачам України, але не про ДЦ УНР в екзилі. Найбільші розділи (II і VI, сторінки 43-128 та 197-226) присвячені останній сесії УНРади (X — 14-15. III. 1992 р.), яка схвалила постанову про передачу повноважень ДЦ УНР в екзилі Державній владі в Києві.

Між першою сесією (VI. 1948), про яку подано протоколи, дискусії та декларації (ой, дісталось ж там фракції ОУНР!), й останньою — порожнеча.

Так нібито протягом майже півстоліття там нічого не було. Причина мовчанки зрозуміла: в цей час (1948-1992) тепер літні видавці збірника мало присвячували себе національно-визвольній боротьбі ДЦ УНР в його органах.

Архів фракції СЗСУ (Селянської Партії в УНРаді) зберігає чимало цікавого матеріалу з того часу. Опублікування його мусить заповнити ту прогалину й вирівняти однобічність.

Упорядники збірника відверто признаються, що залишили «білі плями»: «Білі плями», що вимагають джерельного дослідження, — це діяльність УНР в 1939-1944 рр. в контексті формування Української Повстанської Армії відпоручником Уряду УНР отаманом Т. Бульбою-Боровцем; також участь старшин Армії УНР в боротьбі проти нацистських окупантів України (стор. 193).

До «білих плям» збірника належать і діячі УНР в Україні й в екзилі. І то, на жаль, тривала система. Тому, наприклад, проф. В. Дубровський називав УНРаду на чолі з теперішніми творцями «білих плям» напівукраїнською, напівнаціональною і напіврадою. Визначний діяч УНР, генеральний секретар УНРади у Львові, автор трьох томів історії тих часів Кость Паньківський говорить про одну з навмисно тепер творених «білих плям». Він розповідає про В. Доленку, співторця УАПЦ і СВУ, доповідь якого «Сучасний момент і наші завдання», виголошена у Ваймарі ще до капітуляції Німеччини на засіданні уряду УНР у присутності президента А. Лівіцького, лягла в основу Тимчасового закону про реорганізацію ДЦ УНР від 10 червня 1948 р. (див. також «Пам'яті В. А. Доленка», Мюнхен — 1975, стор. 55-91).

Самозвеличування «білими плямами» — мізерний засіб подання історії. Українці повинні знати правду, щоб не повторювати помилок, які призводять до поразок.



Федір СТЕПАНОВ

КНИГА ЖАХЛИВОЇ ДІЙНОСТІ

Колись ми лише займались чутками про романи жахів, зокрема англійської письменниці Анни Радкліф, які, як і подібні твори інших авторів, нині рясно всіяли прилавки наших книгарень та приватних полиць.

Та щб вони в порівнянні зі збіркою «Голод 1933 року в Україні», авторупорядник якої — журналіст і політичний діяч української діаспори з Німеччини Юрій Семенко. Цю книгу «Жахи в Україні» «Кримська світлиця» мала нагоду рецензувати.

Це — друге видання. Перше вийшло в Мюнхені ще 1963 р. Нова книга значно доповнена, вона щойно вийшла (1993 р.) у Дніпропетровську, супроводжувана вступною статтею Миколи Чабана.

Семенкова праця на документальному матеріалі всебічно розкриває злочини большевицької кліки. Знищення 7 мільйонів українців — це її криваві сліди, а не голоду від примх природи. Це нова влада мстила Україні за відмову від примусової колективізації, від ярма казарменного соціалізму. І з непокірними розправлялася безжално. З селянами, робітниками, інтелігенцією. Промовисто

про це сказав тоді молодий поет Олекса Влизько у своїй «Баляді про короткозоре Ельдорадо»:

*«Ельдорадо! Кожний з вас — холоп!
А хто тікатиме — куля в лоб!»*

За що й сам поплатився життям від большевицької кулі в грудні 1934 р.

У книзі вміщено численні свідчення очевидців голодомору 1933-го в Україні у різних її регіонах. Та й далеко ходити не треба. Упорядник книги Ю. Семенко у розповіді «Історія мого роду» наводить моторошні факти методичного знищення канібалами ХХ ст. його селянсько-робітничої родини.

Свідчать очевидці з Дніпропетровщини, Черкащини, Вінничини, Донеччини, Миколаївщини, Харківщини. П. Лоза говорить про голод у Криму як у селах, так і в містах, почасти в Ялті і Севастополі. «Татари, — пише він, — ходили так само пухлі, і хоч смертність від голоду у них не була масовою, але я не раз бачив пухлі трупи селян і татар».

Як трохи пізніше згадував (і сам став жертвою сталінських репресій) тодішній начальник ДПУ УССР В. Балицький, на нараді в присутності Молотова, Калініна, Кагановича, Ягоди, Косіора і його самого Сталін підійшов до нового секретаря ЦК КПУ П. Постишева, поплескав поблажливо по плечах і промовив: «Ты, Паша, назначен нами туда в роли Главгола (головнокомандувача голодом). И этим оружием сделаешь там больше, чем Семен (Будьонный) конными армиями. Стасик (Косіор) немного растерялся. А у тебя руки и воля железные. На этих слизняков (Петровський, Любченко, Чубар) не обращай внимания!»

І Паша діяв, відразу після прибуття в Україну заявивши: «Нужно посадить мужика на картошечку, а хлеб сдать государству. Вплоть до семян...»

І просто дивуєшся, що й понині у Кривому Розі вулиці називаються іменами цих катюг — Косіора і Постишева. Рецидиви большевизму треба винищити дощенту, інакше ми ніколи не виберемося з хаосу і пітьми.

Упорядник книги Ю. Семенко під час війни був головою «Просвіти» округи Апостолюво—Кривий Ріг, а талановитий український поет Михайло Пронченко очолював ОУН Криворіжжя і був розстріляний фашистами. Ось хто гідний справедливого увічнення.

Книга «Голод 1933 року в Україні» не тільки знайомить читача з кричущими фактами большевицького беззаконня, починаючи від жовтня 1917 р. Вона застерігає.

Зі сторінок «Кримської світлиці», ч. 15, 1994.

Анатолій БЕДРІЙ

ВИКОНАВЕЦЬ ЗЛОЧИНІВ КРИВАВОЇ ІМПЕРІЇ

Немалою сенсацією стала видана 1994 р. книжка Павла Судоплатова в англійській мові п. н. «Special Tasks» («Особливі Завдання») у видавництві «Little Ван and Со», Бостон—Нью-Йорк—Торонто—Лондон, з підзаголовком «Спогади небажаного свідка — мистця советського шпигунства». Вступне слово написав Роберт Конквест, а «Впровадження» — Джеральд і Леона Шектери, які є теж її редакторами на спілку з сином Судоплатова.

Це є життєпис слуги комуно-російської імперії, в якій провідним принципом було: хто не з нами, той проти нас. Постанову Судоплатова до українського національно-визвольного руху можна окреслити римською приповідкою «*Vae victis*» («горе переможеним»), або: українських націоналістів і всіх самостійників треба безжалюбно знищувати. Читачі й дослідники сталінського і післясталінського періодів влади в ССРСР знайдуть багато цікавого матеріалу в цій книзі. Але ми обмежимося текстами, що стосуються України.

Павел Судоплатов розпочинає сумнівним твердженням: «Я народився українцем (1907 р.). Моя мати росіянка, а батько українець, був млинарем. Мене охрестили в Російській Православній Церкві... я вчився російською мовою...» (ст. 7). Згодом він одружився з білоруською жидівкою, яка стала підполк. ГПУ-НКВД-КГБ. У 1918 р. його старший брат воював у Красній Армії проти молоді української держави і загинув у бою з військом полк. Євгена Коновальця, що напевно витворило в Павла на ціле життя ненависть до українських націоналістів. У книжці не зауважуємо найменшого сліду його українського патріотизму чи національної свідомости.

Після знищення членом ОУН Миколою Лемиком російського урядовця у Львові в 1933 р. з метою протесту проти народобивного штучного голоду в Україні Москва посилила свій наступ на ОУН. У 1934 р. НКВД вдається підсунути у довір'я Проводові ОУН своїх агентів Кіндрата Полуведька та зрадника, хор. Січових Стрільців Василя Хом'яка, який у книжці виступає як «Василій Лебедь». Цей Хом'як-Лебедь підсуває в коло провідних членів ОУН саме Павла Судоплатова, відомого в українській публіцистиці як «Приймак-Павлусь-Вельмуд-Валюх-Норберт». У листопаді 1937 р. Сталін у присутності шефа НКВД Ніколая Єжова дає Судоплатову доручення вбити полк. Євгена Коновальця. На кількох сторінках передмови Судоплатов описує підготовку та проведення атентату при допомозі бомби з годинниковим механізмом, вкладеної у коробку з цукерками.

Коли 1992-93 року в Україні розійшлася вістка, що Судоплатов убив Коновальця, то появилися голоси з вимогою поставити його перед українським судом. Але при владі і далі номенклатура колишнього ССРСР, і вона не буде судити одного з провідних чекістів, а ще до того КГБ й далі активний в Україні, хоч під іншими назвами.

Попри те, що книжка була опрацьована в 1992-93 роках, Судоплатов залишився непохитним сталіністом, про що сам пише в останньому розділі: «Незважаючи на злочини, Берія, Сталін, Молотов і Первухін зуміли перетворити Советський Союз із відсталої хліборобської країни в надпотугу, озброєну софістичною нуклеарною зброєю... Хрущов, Булганін і Маленков зробили набагато менше для перетворень в ССРСР. У протигагу до Сталіна, вони великою мірою послабили державу через змагання за владу. Горбачов зі своїми помічниками, не менше керований особистою амбіцією, спричинив розвал держави» (ст. 428). Тому для висвітлення своїх «заслуг» Судоплатов застосовує дезінформацію і займає різко ворожу позицію до українського націоналізму. Така позиція сприяє всім тим, хто хоче відновити російську імперію. Ідеологічно-політична постава Судоплатова має більше значення, ніж виявлення історичних фактів. Існування імперії є важливішим для її прихильників, ніж висвітлення жорстоких бандитських методів.

Найголовніше — дискредитувати український націоналізм і державників-самостійників: «Українські націоналісти нищили цілі села... населення диви-

лося на Красну Армію як на своїх спасителів» (ст. 9). Але в спогадах численних учасників Корпусу Січових Стрільців відмічається, що на кінець 1918 і на початку 1919 років авторитет Січових Стрільців так високо піднісся серед людей на Придніпрянщині, що казали: «Святі якісь люди йдуть на Київ. Вони нічого для себе не бажають. Усе дають за волю народу» (Василь Кучабський. Корпус Січових Стрільців. — Чикаго, 1969, ст. 186). Судоплатов називав командирів армії УНР «місцевими диктаторами» і «націоналістичними гангстерами» (ст. 9). Пізніше, в 1920 рр., завданням окупаційного режиму УССР було «виховати будь-якою ціною нове покоління, цілковито віддане комунізмові... плекати нову українську інтелігенцію, ворожу націоналістичним ідеям» (ст. 11).

Визвольну боротьбу, яку вела ОУН, Судоплатов називає «терористичною діяльністю», «бандитизмом» (ст. 12-13). Він пише неправду, що полк. Є. Коновалець мав «дві зустрічі з Адольфом Гітлером» (ст. 13). Насправді було навпаки: Коновалець переїхав на постійний побут до Швейцарії ще в 1930 р. саме з мотивів утримання ОУН незалежною від сторонніх потуг політичною силою. На конференції ОУН у червні 1933 р. він виступив проти нав'язування стосунків з гітлерівцями, які тоді перебрали владу в Німеччині. Для протиставлення до евентуальних германофільських впливів в ОУН Коновалець вислав до Великої Британії місію, очолену інж. Євгеном Ляховичем. Однак Судоплатов пише, що в червні 1935 р. полк. Коновалець приймав його в Берліні у приміщенні Центрального Музею Етнографії, що «його надала в розпорядження Коновальця німецька розвідка». Після зустрічі Судоплатова нібито вислано до Ляйпцігу, де була нацистська політична школа, в якій він зустрів «еліту української націоналістичної організації» (ст. 14).

Думаючи категоріями диверсанта, Судоплатов нібито зауважив поділ ОУН на дві фракції: з одного боку — Коновалець і «його заступник Мельник», а з другого — Степан Бандера і Костарів (ст. 15). За життя Коновальця, полк. А. Мельник ніколи не був навіть членом ОУН, а Костаріва виключено з ОУН ще на початку 1933 р., і його Бандера, може, навіть і не бачив. Та оскільки Костарів був большевицьким агентом, то в цьому пов'язанню добачаємо провокацію, мовляв, ОУН під проводом Бандери була інфільтрована большевицькою агентурою.

У 1934 р. бойовик ОУН Гриць Мацейко зліквідував польського міністра Перацького. Судоплатов твердить, що цей акт стався не тому, що Перацький вів протиукраїнську політику, а тому, що Бандера хотів тим пошкодити Коновальцеві, якому нібито Гітлер заборонив вести збройні протипольські чини, бо Німеччина підписала тоді мирний договір з Польщею (ст. 15). Як знаємо, все було навпаки, бо Коновалець повністю схвалив ліквідацію Перацького.

Коли Коновалець повів Судоплатова до Парижу, то вони замешкали в люксовім готелі, бо «Коновалець мав гроші від німців» (ст. 17). Містом ми їздили «дорогою таксівою».

Судоплатов твердить, що для Москви полк. Коновалець «був справжньою загрозою, бо готував війну проти нас» (ст. 23). Тому його треба було знищити. В листопаді 1937 р. відбулася в Москві зустріч, у якій взяли участь Йосиф Сталін, Ніколай Єжов — шеф НКВД, Грігорій Петровський — голова Верховного Совета УССР і Павел Судоплатов. Петровський заявив, що УССР «засудила Коновальця на кару смерті за злочини проти українського пролетаріату...» Він сказав, що «Коновалець був у війні з Советським Союзом і Україною».

Сталін назвав Коновальця «агентом німецького фашизму» (ст. 23). Тоді виникло рішення ліквідувати Коновальця. Коли Судоплатов зв'язався з Коновальцем на початку 1938 р. зі Швеції, то Полковник нібито запропонував «вислати до нього до Швеції німецький літак» (ст. 26). За вбивство Коновальця Судоплатов одержав орден Червоного Прапора від самого М. І. Калініна. Коли тлінні останки Полковника показали Ярославові Барановському, то він мав викрикнути: «Мій фюрер!» (ст. 28). Редактори книжки додають від себе заввагу, що Барановського вбили згодом люди Бандери. Додамо, що в цілій книжці про угруповання полк. А. Мельника не має жодного поганого слова.

Огидна брехня й очорнювання Провідника Українського Національно-Визвольного Руху продовжується в черговому розділі. Чекіст каже, що Коновалець був полковником австрійської армії (ст. 106), хоч потрапив у російський полон 1915 р. зі ступенем хорунжого. Далі, Коновалець нібито мав «прямий доступ до Гітлера і Герінга» (ст. 106).

З вибухом німецько-російської війни Судоплатов займав дуже важливі пости: був директором Адміністрації Відділу Особливих Завдань, заступником шефа відділу НКВД для поборювання протисовєтських повстанських акцій, заступником шефа Відділу закордонної розвідки. В лютому 1942 р. він став керівником Відділу Особливих Завдань і Партизанської Боротьби у званні генерал-лейтенанта; Судоплатов фактично очолив боротьбу проти українського національно-визвольного руху ОУН-УПА. Розповідь про його подвиги, писана в 1992-93 роках, неначе пристосована до сучасної ситуації: головне викорінювати в Україні всякий націоналістичний рух, що хоче боротися за національну державу безкомпромісово і збройними засобами. Зате доцільно толерувати й плекати паціфістичний націоналізм і концепцію галицького автономізму, бо, за Судоплатовим, рух Бандери — це типово льокальне галицьке явище, чуже цілому українському народові. Тому він ігнорує тих націоналістів, які були проти збройної боротьби (ст. 22). «Нашим головним завданням було припинити збройну конфронтацію ОУН-УПА (ст. 258), відрізяти справжніх терористів від націоналістичних фантастів» (ст. 357). Якщо говорити про український націоналізм як такий, то Судоплатов замовчує факт, що більшість ідеологів і теоретиків не були «західними українцями» (Микола Міхновський, Дмитро Донцов, Євген Маланюк, Симон Петлюра, Іван Липа, Олег Ольжич, Йосип Позичанюк). За короткий час (2-3 роки) до ОУН і УПА включилися кількадесят тисяч українців з теренів на схід від Збруча і Волині.

Судоплатов багато спричинився до ліквідації УГКЦ. УАПЦ він навіть не зауважує, бо визнає лише Російську Православну Церкву. Він очорнює найвищих українських церковних достойників: Церквою керував «митр. А. Шептицький, польський граф і колишній високий старшина австрійської армії..., який під час Першої світової війни коляборував з австрійськими розвідними службами... В 1941 р. Шептицький вислав привіт від імені Уніятської Церкви Гітлерові... в листопаді 1943 р. він поблагословив Дивізію СС «Галичина»..., яку вживано для терору проти населення і для збирання жидів для знищення в Україні... Шептицький призначив архієп. Сліпого капеляном цієї дивізії» (ст. 250). В 1944 р. митр. Шептицький вислав до Москви місію в складі архієп. Сліпого і «архієпископа Гавриїла Костельника». Делегацію зустрів Судоплатов і говорив «західньо-українським діялектом» (це натяк, що в Галичині не говорять українською мовою, а якоюсь іншою). Він зreferував «чільну участь Уніятської Церкви в коляборації з німцями» (ст. 251). Далі йде чекістське

диверсійне мислення: «У Церкві загострився конфлікт, бо в Уніяській Церкві був сильний рух до об'єднання з Православною Церквою... Костельник зібрав у 1946 р. тих уніятів, які бажали об'єднання..., незважаючи на те, що два його сини були членами партизанського руху Бандери й обидва загинули героїською смертю в бою з НКВД (ст. 251). «Щоб утримати свій націоналістичний рух, люди Бандери масово застосовували терор у Західній Україні... Вони вбивали цілі родини рекрутів до ЧА. Вершком акції було вбивство Гавриїла Костельника на сходах собору у Львові, коли він виходив після релігійної відправи. Громада зловила вбивцю, ідентифікованого як члена бойвки терористів під керівництвом заступника Бандери Романа Шухевича» (ст. 252). Після брехні слідує наклеп: «Під час війни Шухевич мав ступінь гавтштурм-фюрера в гестапівській дивізії, яка ліквідувала польську інтелігенцію і жидівське гетто у Львові в липні 1941 р.» (ст. 252).

Судоплатов дістав доручення знищити ужгородського єп. УГКЦ Теодора Ромжу, який нібито «стимулював бандитизм... Сталін був згідний з Хрущовим, що визрів час вичистити терористичне гніздо Ватикану в Ужгороді. Ромжу отруїли в шпиталі кюраріомом» (ст. 252-3). Судоплатов чіпляє на патріярха Йосипа Сліпого ярлик «коляборанта з німцями» (ст. 224), якого він особисто намовляв у тюрмі відступити від УГКЦ і виступити проти ОУН-УПА з засудом націоналізму. Одначе в цьому він не мав успіху. Цілу сторінку присвячено Олександрові Шумському, українському комуністові, якого отруїли люди Судоплатова влітку 1946 р. в Саратові за те, що Шумський нібито був войовничим українським націоналістом (ст. 249).

Судоплатов твердить, що націоналістичні «терористи» вбили визначного комуніста Ярослава Галана, хоч добре знає, що знищили його самі чекісти, щоб позбутися цього невивідного крикуна та мати привід для нових погромів українців, зокрема на Львівщині. На проголошену 1950 р. амнестію нібито здалися владі 800 членів ОУН-УПА. Хоч такої масової капітуляції підпільників не було, то подана цифра вказує на силу ОУН-УПА на початку 1950 років.

Судоплатов згадує про якісь заходи збунтувати родину д-ра Володимира Горбового проти цього визначного націоналіста та підсуває єхидну провокацію, що нібито Горбовий допоміг більшовикам ліквідувати ген. Романа Шухевича (ст. 255). Насправді група Судоплатова випадково натрапила на місце перебування генерала, де він загинув у бою 5 березня 1950 р. Далі він неправдиво описує провал групи Матвієйка, висланої Бандерою в Україну, але ні словом не згадує про вислану групу від ЗП УГВР. Судоплатов закінчує висновком, що Україна повинна мати вигляд держави, але бути в тісному союзі з Росією та користуватися автономією (ст. 259). Ще згадаємо брехливу версію, що Антибільшевицький Блок Народів організував російський проти-комуністичний діяч А. Керенський, а не Ярослав Стецько й революційна ОУН. Він не пише, що АБН складався з націоналістичних рухів, які боролися за знищення російської імперії та відновлення своїх національних держав. Цікаво, що в 1953 р. Лаврентій Берія і Сергій Круглов сформували ідеологічний Відділ у системі НКВД для поборювання українського та інших націоналістичних рухів, які почали дошкуляти імперії (ст. 355). А відразу після падіння Берії, нове «колективне керівництво» в СРСР викликало 5 серпня 1953 р. Судоплатова до Кремля, де Нікіта Хрущов поставив йому завдання: «Ви зобов'язані виготовити плян ліквідації цілого проводу Бандери над українським фашистським рухом у Західній Європі, який зухвало ображає

керівництво Советського Союзу» (ст. 378). Ревеляцією є заява Судоплатова від вересня 1958 р. на суді над ним: «Ви судите людину, яку засудили на смерть фашисти і пронимецька Українська націоналістична організація» (ст. 401). Але цього засуду націоналісти чомусь досі ще не виконали.

Закінчуючи аналіз книги П. Судоплатова, треба зробити висновок, що лише збройний український революційний націоналістичний рух був реальним ворогом російських імперіялістів, яким нічого не загрожує з боку людей, які лише пропагують націоналістичні ідеї, але виступають проти стратегії Національної Революції, здійснюваної Євгеном Коновальцем, Степаном Бандерою, Романом Шухевичем, Ярославом Стецьком та їхніми послідовниками. В ідейній площині українські національні Церкви є сильним підґрунтям живучости української нації та надійною обороною від російського ідейного експансіонізму. Судоплатов підтверджує тезу, що російський імперіялізм — це найперше брутальна сила, оформлена в завойовницькій армії, безжалній державницькій еліті та диверсійно-терористичній організації, що розвиває до найвищого ступеня пропаганду ідей, якими прикривається агресія і народобвиство завойованих країн. Судоплатов сам робить висновок: «Найуспішніші російські володарі поєднували в собі властивості злочинців і державних мужів» (ст. 5). Маючи проти себе такого ворога, українську національну державу — могутню і стійку — збудує лише з допомогою наймоdernіших засобів державної розбудови всенародній і добре зорганізований націоналістичний рух, а не пацифістичний, голослівний, сантиментальний, багатопартійний псевдопарляментаризм. ■

Роман КУХАР

РЕВЕЛЯЦІЇ ЗАКУЛІСНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Орест Корчак-Городиський. «Замість вигадок». Українська проблематика в західних політично-дипломатичних джерелах. Документи, рецензії, спогади. Бібліотека журналу «Перевал». Вступне слово Василя Вериги, вступ від Автора й Видавництва, портрет О. К.-Городиського, мистецьке оформлення М. Аронця, редакція Ю. Андруховича й Г. Турелика. Івано-Франківськ, 1994, ст. 200.

Велика збірка політично-публіцистичних статей Ореста Корчака-Городиського в однотомнику під заголовком «Замість вигадок» має викривальний характер політичних пертрактацій осередніх і західних країн Європи перед, під час і після Другої світової війни, що заторкували Україну.

Автор, магістер історичних і географічних наук УВУ, політичний і громадський діяч, колишній член 1-ої дивізії УНА, опирається у своїх документальних звітах на історичні та дипломатичні матеріали представників сусідніх з Україною держав і західньо-європейських політиків, завдяки чому його аналітичні з'ясування мають значення достовірного джерела інформації щодо коментованих ним актуальних подій того часу.

Трагічна доля бездержавного народу, з яким ніхто у світі не рахується, якого тільки можна всім потужнішим сусідам експлуатувати, його землями цинічно між собою торгувати, самого ж великого українського народу не визнаючи, його поневолення і вигублювання приховуючи, змагання до волі й

незалежності придушуючи та промовчуючи. Саме викриттям злочинної торгівлі розбишацьких націй землями обеззброєного українського народу займається оця книга документів, рецензій, спогадів, маючи завданням спростувати викривлені ворожою до українства пропагандою факти й події, внести у них світло правди.

Хто тільки не претендував на нашу спадщину! Під час Другої світової війни гітлерівська Німеччина і совєтська Росія нищили Україну саме за наші родючі землі і їхні безцінні скарби. В торгівлю Україною встрявали й менші диктатори, недруги українського народу. Румунський диктатор Антонеску вів торги з Гітлером за Буковину й Бесарабію, польський генерал Сікорський добивався торгу зі Сталіном за землі Західньої України. Гітлер шукав на чорноземі України «життєвого простору» для голодної Німеччини, плянуючи заздалегідь перетворити Крим на Готлянд — німецьку Рів'єру. Польща мріяла, щоб коштом нашої батьківщини відновити свою Ягайлонську імперію «від моря до моря», а Москві ж треба було здештукувати голодомором наш нарід, щоб далі здійснювати свою демонічну місію опанування цілим світом.

А що ж діяли великі західні потуги? Для Англії та Франції питання державної незалежності України майже не існувало, Рузвельт же в далекій Америці не хотів і чути про Україну, вважаючи, що «добрий дядько Сталін» розв'яже по-демократичному національні проблеми російської імперії.

У своїй праці О. Корчак-Городиський спростовує теж протиукраїнські інсинуації, що нібито Україна — «вигадка чужих народів», «німецька інтрига», «небезпека для європейського миру», «причал антисемітизму» і т. д. Автора не дивує накиданий українцям антисемітизм з боку саме тих жидів, що відомі як ноторичні антиукраїнці. У приведеній документації можна познайомитися з поглядами різних політичних діячів на українські проблеми. Ось кілька з них:

Гітлер: «Сталін є бестією зі значним розмахом. Він використав жидів для знищення інтелігенції в Україні, а потім вивіз жидів на Сибір». Польський міністер Бек безпідставно звинувачував Карпатську Україну, начебто там завелася комуністична інфільтрація, небезпечна для Третього Райху. Знову ж у розмові з ген. Сікорським, що звинувачував українців у германофільстві, Сталін запевняв свого співрозмовника: «Це були ваші українці. Разом з вами ми повинні в майбутньому викінчити їх. Так і покінчимо з ними раз і назавжди».

Автор наводить знайдені в чужих архівах зразки документації з українського боку, наприклад, в обороні державности Карпатської України, на захист відновлення державности України Актом з червня 1941 (з ініціативи проф. Зенова Кузелі, Володимира Стахіва).

У своїх кінцевих заувагах Корчак-Городиський закликає компетентних українських діячів включатися в дипломатичні міжнародні кола, аби ніколи більше «без нас не судили нас». Він також надає значної ваги збереженню історичних документів, аби вони засвідчували історичну правду.

Добре, що видання «Замість вигадок» з'явилося в Україні, де совєтська пропаганда переписала історію на свій лад. Проте вартість публікації має й загальне значення, з уваги на свій викривальний характер деяких подій і фактів, що ще й досі належно не вивчені. Її привітають наші й чужі історики та політологи. ■

Софія НАУМОВИЧ

НАРЕШТІ ПОВАЖНИЙ ТВІР ПРО ГЕНОЦИД ГОЛОДОМ!

Французька книжка «Ль 'Ентранкіль» («Неспокій») ч. 2-3, Париж, 1994 р., подає праці, статті й свідчення про етноцид-геноцид вірмен у Туреччині та, що нас зокрема цікавить, про етно- і геноцид українців голодом 1932-33 рр.

У вступі редактор книжки Філіп Бушерон цитує проф. Алена Безансона: «Цього разу не йшлося про знищення селянства за його «капіталістичний» індивідуалізм, але за його національну ідентичність». Ба більше, Безансон не вагається твердити, що «цей геноцид ведеться донині» (1983 р.). «Отож ні, — пише Бушерон, — українці терпіли аж до «перестройки»...».

У вступі до другої частини книжки п. н. «Великий голод 1932-1933», цей же Ф. Бушерон дорікає французам: «У той час, коли геноцидне насилля винищувало українське селянство, у Франції політична кляса здвигала раменами, мовляв, це легенда... Коли ж через свідчення дисидентів правда виходила нагору, вона викликала ворожість комуністичної французької партії, як це було з книжкою «Все минає...» Васілія Гросмана... Данило Шумук у творі «Голод і голодомор» вказує, як він, ствердивши голодомор, усвідомив дійсне обличчя партії Сталіна... Треба було чекати 60 років, поки з'явився перший у Франції університетський твір Льюранса Вуазара «Голодомор в Україні». Ми його тут публікуємо... Уривки з книжки Володимира Бойчука «33 — голодомор» мають підтримати тезу про геноцид... Леонід Плющ... запитує: «Який зв'язок існує між геноцидами ХХ сторіччя? Чи це випадок, що головні вбивці у Камбоджі, були дипломантами Сорбони?». Ф. Бушерон закінчує: «У майбутніх виданнях «Ль 'Ентранкіль», — будемо далі писати про цей геноцид, який так довго винищував Україну й Казакстан».

А далі йдуть статті про голод. Перша з них — Володимира Бойчука, що обговорює книжку Лідії Коваленко й Володимира Маняка: «33-ті роки: голодомор, — книга-меморіал народу», Київ 1991, та подає кілька жаклих свідчень. Далі йде стаття Леоніда Плюща п. н. «1933 — Тридцять чорні роки», в якій автор, послугуючись Фройдом, пише про зміни у психіці потерпілих, наводячи Конквеста, Безансона, Василя Барку з його «Жовтим князем» і ставить патетичне запитання: «В якій країні, в якій частині світу, в якому народі можна ствердити такі речі?». Він теж звинувачує західню демократію, «бо без неї Сталін не міг би заховати цей злочин перед світом». Він цитує Маяковського: «Люблю дивитися на смерть дітей... А Горького зве «мужіко-фажем» (ненависником селян). «В Україні нові метри мусіли мати душу рабів... Щоб зламати Тичину, москалям треба було знищити 80 відсотків українських письменників!.. Героєм для школярів став Павлік Морозов... Айзенштайн у своєму фільмі «Іван Грозний» прославляє оргії «оприччини»... Згадуючи ненависть Сталіна до жидів, Плющ пише: «Якщо жиди дратували Сталіна «претенсіями керувати світовою революцією», то українці навпаки — дратували його своїм антикомунізмом»... Тож голод спрямований проти ворожих нам національностей, — як вияснявали політруки-«сталінці» західнім наївнякам (Конквест).

«Голод мав за об'єкт етнічний момент» — пише далі Плющ, — армія виконавців голоду — це були «рускоязычніє» й комуністи з Москви... Селяни відчували цей штучний голод як чужинецьку інвазію... спустошені села... були заселені людьми з Росії... характер антиукраїнський голоду не викликає сумніву...»

Усе те, що можна назвати геноцидом, нашттовхується на «Деклярацію» 1948 р., хоч Конквест інакше й не називає, як геноцидом. І Плющ стверджує: «Ні в 1933, ні в 1983, ні навіть в 1993 р. українці не змогли переконати, що голодомор був геноцидом... А чейже він був штучний... що й підтверджують факти... А ліберальний Захід не добачив того найбільшого злочину ХХ ст... У Франції панує мовчанка на цю тему донині... Чи не про те думав Шпенглер у творі «Занепад Європи»?!»

Французький автор Льоранс Вуазар розглядає «Поняття геноцидного злочину щодо голодомору 1932-33 в Україні». Він уважає, що у Франції мало відомо про цей злочин, хоч і з'являлися твори таких письменників, як «Я вибрав свободу» В. Кравченка, який, за свідченням Гійома Мальорі, розійшовся у 400 тисяч примірників, «Все минає» Василія Гросмана, схваленого французькими читачами, та навіть «Архіпелаг ГУЛАГ» Солженіцина чи «Колгосп тварин» Жоржа Орвела, зокрема твір Роберта Конквеста «Жнива розпачу», на основі якого С. Новицький і Ю. Луговий випустили документальний фільм у Монреалі 1984 р. Світовий Конгрес Вільних Українців домагався створення Міжнародної комісії щодо голодомору в Україні.

Льоранс Вуазар дивується: «Від 1932 р. українці намагаються поінформувати Захід про цей голодомор, але це «не проходить». Чому?... Адже сьогодні навіть комуністи визнають, що був голодомор, тож заперечення його — це просто вже брехня... Брехня Сталіна, міністра Ерію, журналіста Дюранті... Сьогодні, коли врешті доступ до архівів частинно можливий, з'явилися документальні праці історика Іллі Шульги... чи капітальна праця В. Маняка та Л. Коваленко... Чи, врешті, праця Романа Сербина про голод 1921-23, задля якого Горькій вимагав допомоги від Заходу. Допомога від американців наспіла, але її в Україні не роздавали, а тільки на Волзі...»

Далі Л. Вуазар наводить французам факти відбирання від селян харчів.

Ці «стотисячники» не мали милосердя навіть до дітей, а сформовані з москалів «бригади» сліпо виконували наказ Москви. Автор наводить факти з книжки В. Кравченка, якого запідозрює, що він саме й був «одним з цих людей на Дніпропетровщині», звідки й подавав факти. І його висновок: «Щоб заповнити демографічний дефіцит в Україні, москалі висилали своїх селян, аби вони осідали в обезлюднених українських селах». А щоб запобігти поширенню вісток про цей злочин, Москва послужилася двома методами: «внутрішній терор і зовнішня пропаганда...». Завдяки цій пропаганді французький міністер Ерію, що їздив по Україні в 1933 р. «не бачив голоду», а Вальтер Дюранті тільки приватно оцінив жертви голоду на 10 мільйонів, але писав у газетах те, що йому казали москалі. Це була московська відплата за «відродження» України у 20-их роках, яке вони замінили «розстріляним відродженням» у 1932-1933 рр.

В другій частині своєї праці Л. Вуазар розглядає правні основи московського злочину проти людяности: чи був це геноцид, етноцид чи якась інша форма? Він полемізує з французом Левасером, який каже, що це не був геноцид, бо

«не мав заміру знищити національну групу», та з Р. Левене, який висуває іншу перешкоду, а саме, що «не можна аплікувати закону Конвенції з 1948 р. про геноцид до того, що діялося 15 років давніше». Адвокат оборони, Гунтер, каже просто, що це була «боротьба кляс». І тільки ж. Сандберг, голова Комісії Анкети, висловився позитивно: «Не поодиноких людей, з яких усі вже не живуть, крім Лазаря Кагановіча, ... але Советський Союз треба поставити перед справедливстю, згідно з Конвенцією...» І на те він подає добре відомі нам факти винищення інтелігенції, водночас із голодом, — отже не йшлося тільки про селян, а про цілу націю, — отже це був геноцид. Він «сподівається, що в Карному кодексі України буде кваліфікований голодомор як геноцид».

Останній розділ — це витяг з праці Данила Шумука «Голод і голодомор», в якій він описує своє навернення до українського націоналізму. Відсидівши у польській тюрмі за комунізм і не довіряючи чуткам про голод 33-го р., він скористався війною, щоб дістатися до ССРСР і наочно переконатися про цю країну «селян і робітників», де «немає несправедливости капіталістів». І там він зразу ж таки побачив вимерлі села, біду й апатію «трудящих», що так контрастувало з його захопленням. Тож з палкістю навернення він стає вояком УПА, а це знову ж таки веде до тюрми, найгіршої і найдовшої в його житті, — до ГУЛАГу.

На тому закінчується ця велика дослідницька праця над геноцидом України. Українські тексти дуже добре переклали Марія Маланчук і Анна Основич, за що їм належить признання.

ЗАУВАЖЕНІ ПОМИЛКИ

1. У «ВШ» ч. 9 за рік 1993 на сторінці 1149 під ілюстрацією дівчини в низу сторінки написано «...до Г. Квітки Основ'яненка, а має бути — І. Котляревського.

2. В цьому ж журналі ч. 2 за 1994 рік на стор. 135 в 3-му пар. з гори написано «мужеського і жіночого родів», а має бути — полів. На стор. 136 в другому абзаці з гори написано УССР, а має бути — УССД.

3. У «ВШ» ч. 9 за 1994 р. на 1128 стор., в останніх рядках, а особливо від «...у цілому ряді слів...» треба дальше читати за таким порядком: «**Марціян Гераклівський від Бавтцена у Німеччині до Бахмута на Луганщині. Ще в 11 стол. до н. е. Змійові вали; 150 р. до н. е., плюс-німус 70 р.; Пріском Понтійським.**

В журн. ч. 10 за цей рік на стор. 1172 в одному місці написано прізвище **Родинюка**, а має бути **Водинюка**.

Вибачаємось за ці ненарочні помилки, — Редакція журналу.

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.*

КАНАДА:

*The League of Ukrainians in Canada
140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 – BS AIRES.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain,
75261 PARIS Cedex 06.*

Офіційним представником «Визвольного Шляху»
в Чехії і Словаччині є п. рег. Микола Шатилов.

**»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ
ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУЖИТЬ
ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І РОЗБУДОВІ ТА
ОБОРОНІ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО ЖИТТЯ!
СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ,
ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА
РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.**
